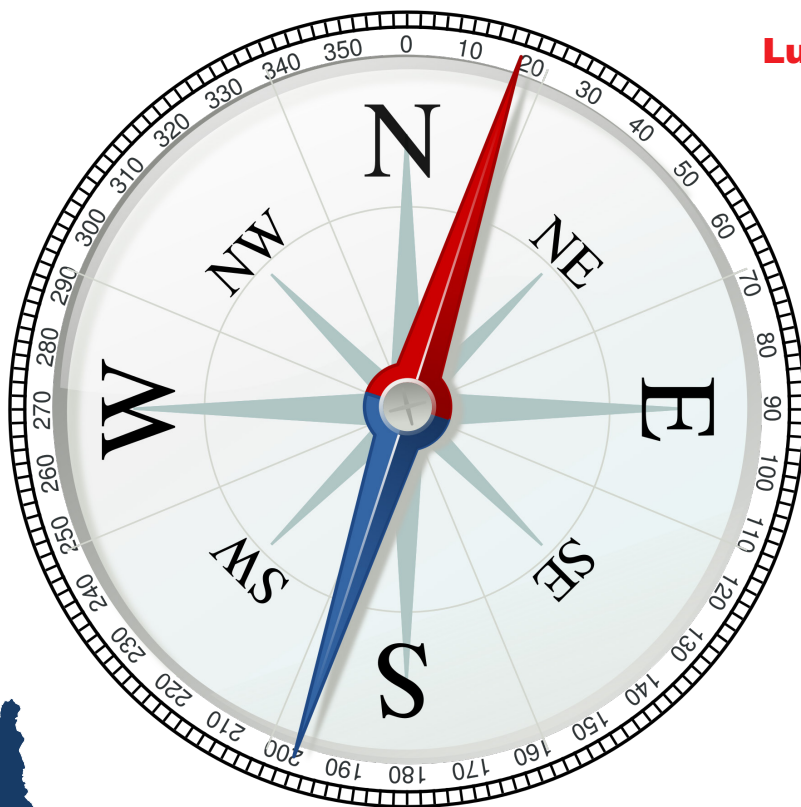

Nastupující systémové změny domácí a zahraniční politiky.

Pravicová řešení politických
výzev pro rok 2022

Lucie Tungul, ed.

Wilfried
Martens Centre
for European Studies

KONRAD
ADENAUER
STIFTUNG

Tisk ©Jutty, Přerov, 2021.

Tato publikace je společným počinem Wilfried Martens Centre for European Studies, Konrad-Adenauer-Stiftung, a TOPAZu. Tato publikace byla financována Evropským parlamentem. Wilfried Martens Centre for European Studies, Konrad-Adenauer-Stiftung, TOPAZ a Evropský parlament na sebe neberou žádnou odpovědnost za fakta či názory vyjádřené v této publikaci ani za jakékoliv další využití informací v ní obsažených. Plná odpovědnost leží na autorech publikace.

Všechna práva vyhrazena. Není povoleno kopírovat, reprodukovat nebo znovu vydávat obsah této publikace, s výjimkou osobní potřeby. Všechny ostatní formy vyžadují povolení vydavatele.

Kontakt:

©TOPAZ

Opletalova 1603/57

11000 Praha

Více informací na: <http://www.top-az.eu/home/>

Texty autorů byly odevzdány k 31. červenci 2021. Zpracování této publikace bylo dokončeno k 30. září 2021.

Recenzenti: Jakub Lepš, University of New York in Prague

Sandra Pasarić, WMCES (Brussels, Belgium)

ISBN: 978-80-88350-24-8

O partnerech projektu

TOPAZ vznikl v roce 2012 jako vzdělávací a think-tanková platforma politické strany TOP 09 inspirovaná podobnými projekty v zahraničí. Jeho posláním je otevírat diskusi o konzervativních idejích s širší stranickou i nestranickou veřejností. Jádrem činnosti jsou debaty o celospolečenských tématech s nezávislými odborníky, spolupráce s expertními komisemi TOP 09, fundraising, vytváření názorových alternativ k výstupům veřejné správy a tvorba analytických a koncepčních materiálů pojednávajících o jednotlivých problematikách a navrhuje alternativní řešení.

Konrad-Adenauer-Stiftung (KAS) je německá politická nadace, která je blízká Křesťansko-demokratické unii Německa (CDU). Cílem programů občanského vzdělávání a dialogu doma i v zahraničí je podpora svobody, míru a spravedlnosti. Hlavním posláním je posílení zastupitelské demokracie, podpora evropské integrace, zintenzivnění transatlantické spolupráce a zvýšení rozvojové spolupráce.

Wilfried Martens Centre for European Studies (WMCES) bylo založeno v roce 2012 jako politická nadace a oficiální think-tank Evropské lidové strany (EPP). The Martens Centre má čtyři cíle: podporovat pravicové myšlení, přispět k formulaci evropských a národních politik, sloužit jako rámec pro národní politické nadace i členy akademické obce a rovněž stimulovat veřejnou debatu o EU. Prosazuje proevropské myšlení vycházející z křesťanskodemokratických, konzervativních a jim příbuzných politických hodnot.

Obsah

O partnerech projektu	3
O autorech	5
Zkratky	7
Úvod	9
<i>Dalibor Roháč</i>	
Geopolitika Evropské komise: stále spíše přelud než realita	12
<i>Michael Romancov</i>	
Indo-pacifická spolupráce: protiváha čínské hegemonie	20
<i>Ladislav Cabada</i>	
30 let Visegrádu: od „zpět do Evropy“ k boji za jinou Evropu	28
<i>Josef Mlejnek</i>	
Ukrajina třicet let po vyhlášení samostatnosti: boj o nezávislost stále trvá	36
<i>Lucie Tungul</i>	
Turecko, Evropa a problémy ve Středozeří	43
<i>Jakub Charvát</i>	
Malá politologická úvaha o sněmovním volebním systému po reformě	53
<i>Denisa Charvátová</i>	
Sociální sítě a populismus	63
<i>Alena Zemplerová</i>	
Covidová krize: příležitosti a hrozby pro podnikání	69
<i>Markéta Fibigerová a Markéta Tuhá</i>	
Digitální technologie ve vzdělávání. Více či méně sociální koheze? Irelevantní... ..	78
Literatura a zdroje	88

O autorech

Ladislav Cabada působí jako politolog na katedře politologie a humanitních studií Metropolitní univerzity Praha, kde je rovněž prorektorem pro tvůrčí činnost, kvalitu a rozvoj. V období únor–červenec 2020 byl s podporou nadace Pallas Athéné Domus Educationis rovněž Visiting Research Fellow na Andrásy Universitát Budapest. V roce 2005 spoluzaložil mezinárodní odborný časopis *Politics in Central Europe*, jehož je šéfredaktorem. V letech 2006–2012 byl předsedou České společnosti pro politické vědy, v letech 2012–2018 působil jako předseda Středoevropské asociace pro politické vědy (CEPSA). Zabývá se komparativní politologií středovýchodní Evropy, zejména politickými systémy, aktéry a politickou kulturou. K těmto tématům sám či spoluautorsky publikoval více než 20 knih a přibližně 150 dalších odborných publikací, z nich cca polovinu v zahraničí.

Markéta Fibigerová vystudovala Pedagogickou fakultu UK, obor Učitelství pro 2. a 3. stupeň: Český jazyk a Dějepis. Během studia v humanitním oboru se začala věnovat programování a technické analýze, stála u založení firmy 1. PF, s.r.o. zaměřené na vývoj software a dodávku IT řešení a služeb. Je ředitelka a zřizovatelka školy 1. IT Gymnázia, učitelka informatiky a humanitních předmětů.

Jakub Charvát je politolog, působí jako odborný asistent na Metropolitní univerzitě Praha a Univerzitě J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Odborně se zabývá především problematikou volebních reforem a obecně studiem voleb a volebních systémů, dále se pak věnuje otázkám proměn politického stranictví, politické komunikace a soudobé české politiky.

Denisa Charvátová studuje doktorský program na Katedře mediálních studií Metropolitní univerzity Praha. Její výzkumná činnost se zaměřuje na populismus, politickou komunikaci a sociální média.

Reda Ifrah vystudoval politologii a evropská studia na Univerzitě Palackého v Olomouci a evropská studia na Masarykově univerzitě v Brně. Působil na vedoucích pozicích na Ministerstvu životního prostředí a Ministerstvu zahraničních věcí. Od roku 2016 je předsedou výkonné rady politického institutu TOPAZ. Zaměřuje se na státní správu, řízení lidských zdrojů ve vztahu k zákonu o státní službě, administraci fondů EU, projektový management včetně problematiky zadávání veřejných zakázek a zahraniční vztahy.

Josef Mlejnek působí jako odborný asistent na Institutu politologických studií FSV UK v Praze. Zabývá se historií, kulturou a politickým vývojem zemí střední a východní Evropy, nedemokratickými režimy, přechody k demokracii, vztahy mezi kulturou, náboženstvím a politikou. Autor knih *Kuře v hrnci a křeček v kole*, *Česká politika a její transformace v kontextu civilizační krize* (CDK, Brno 2015) a *Boj o svatého Vladimíra. Křesťanství a nacionalismus v zápase o ukrajinskou autokefalitu* (CDK, Brno 2020).

Dalibor Roháč je badatel při American Enterprise Institute (AEI), kde studuje politickou ekonomii Evropské unie, je výzkumný badatel při Wilfried Martens Centre for European Studies v Bruselu a autorem publikace *In Defense of Globalism* (2019). Jeho předchozí kniha, *Towards an Imperfect Union: A Conservative Case for the EU*, byla uvedena na seznam nejlepších knih roku 2016 časopisu *Foreign Affairs*. Roháč píše o evropských otázkách pro *Washington Post*, *New York Times*, *Financial Times*, *Wall Street Journal*, *Foreign Affairs* a mnoho dalších novin a časopisů. Vystoupil v televizních pořadech na BBC, Bloomberg Television, Fox News a Fox Business. Má titul Ph.D. v oboru politické ekonomie z King's College London, magisterský titul z Oxford University a George Mason University a bakalářský titul v oboru ekonomie z Univerzity Karlovy v Praze.

Michael Romancov působí na Institutu politologických studií na Fakultě sociálních věd UK a na Katedře mezinárodních vztahů a evropských studií na Metropolitní univerzitě Praha. Specializuje se na politickou geografii, geopolitiku a Rusko.

Markéta Tuhá vystudovala Pedagogickou fakultu v Ústí nad Labem, obor Učitelství pro 1. stupeň. Působila 8 let jako učitelka na základní škole. Poté pracovala jako metodička a školitelka, podílela se na vývoji inovativních projektů do škol. Podnikala v oboru projekce a výroby technologických rozvaděčů, automatizace průmyslových strojů a zavádění technologie IoT. Spolupracovala se sítí soukromých základních škol <https://www.zsheureka.cz/>, kde několik let pracovala jako ředitelka základní školy. Stála u zrodu a podílí se na řízení 1. IT Gymnázia.

Lucie Tungul vystudovala mezinárodní vztahy na Miami University v Ohio a politologii a evropská studia na Univerzitě Palackého v Olomouci. Deset let působila na Fatih University v Istanbulu. Zaměřuje se na europeizaci, demokratizaci, rozhodovací procesy, migraci, a otázku evropské identity. V současné době je odborná asistentka na Katedře politologie a společenských věd Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, působí jako vedoucí výzkumu v institutu TOPAZ a jako předsedkyně jeho akademické rady. Od roku 2018 je členkou předsednictva České společnosti pro politické vědy a od roku 2020 členkou akademické rady WMCES.

Alena Zemplinerová profesorka ekonomie na Anglo-Americké vysoké škole, studovala na Princeton University, WWS státní správu a zahraniční vztahy. Řídila a účastnila se projektů OECD, EU, Světové banky a GAČR zaměřených na restrukturalizaci podniků, přímé zahraniční investice a drobné podnikání. Je autorkou a spoluautorkou řady odborných publikací, článků a knih. Působí v ediční radě *Politické ekonomie* a časopisu *Transfer*.

Zkratky

AI	umělá inteligence
AKP	Strana spravedlnosti a rozvoje
ASEAN	Asociace národů Jihovýchodní Asie
BRI	Iniciativa pásma a stezky
BRICS	Brazílie, Rusko, Indie, Čína a Jihoafrická republika
CAI	Komplexní dohoda o investicích
CDU	Křesťansko-demokratické unii Německa
CHP	Republikánská lidová strana
ČSSD	Česká strana sociálně demokratická
EDF	Evropský obranný fond
EEAS	Evropská služba vnější akce
EIB	Evropská investiční banka
EK	Evropská komise
EMGF	Východní středomořské plynové fórum
EP	Evropský parlament
EPP	Evropská lidová strana
EU	Evropská unie
HDP	hrubý domácí produkt
KDU-ČSL	Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová
KSČM	Komunistická strana Čech a Moravy,
ICT	informační a komunikační technologie
ILO	mezinárodní liberální řád
IT	informační technologie

MFČR	Ministerstvo financí ČR
MHP	Strana národní akce
MMF	Mezinárodní měnový fond
NATO	Severoatlantická aliance
OBOR	Jedno pásmo, jedna stezka
OECD	Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj
ODS	Občanská demokratická strana
PCU	Pravoslavná církev Ukrajiny (PCU)
PESCO	Stálá strukturovaná spolupráce
QUAD	Quadrilateral Security Dialogue
SALIS	Strategic Air Lift International Solution
SFEU	Smlouva o fungování Evropské unie
SSSR	Sovětský svaz
STAN	Starostové a nezávislí
SVE	střední a východní Evropa
SZ	Strana zelených
UNCLOS	Úmluva Organizace spojených národů o mořském právu
UNCTAD	Konference OSN o obchodu a rozvoji
UŘKC	Ukrajinská řeckokatolická církev
ÚS	Ústavní soud
V4	visegrádská čtyřka
WTO	Světová obchodní organizace

Úvod

Lucie Tungul a Reda Ifrah

Poslední roky představovaly pro Evropskou unii (EU) a její členské státy celou řadu zásadních výzev. Pokud Evropa nechce skončit na chvostu světových událostí, bude muset posílit svou roli globálního hráče. Zároveň budou muset představitelé jednotlivých zemí prohloubit důvěru samotných evropských občanů v projekt evropské integrace. Ta upadala již před rokem 2020, ale průběh pandemie covidu-19 jí ještě víc otřásl (Dennison 2021). Tím primárním krokem bude plné obnovení jednotného trhu, který má dlouhodobě podporu i u většiny umírněných euroskeptiků. Jeho omezené fungování v důsledku nedostatečné koordinace členských zemí v přístupu k pandemii covidu-19 mělo na vnímání EU silný vliv (Dennison 2021).

Kromě obnovení plnohodnotného fungování jednotného trhu (a dlouho očekávané dokončení této obnovy) je nutné se zaměřit i na globální roli EU. Více než polovina evropských občanů si přeje, aby EU měla silnou pozici na světové scéně, a to zejména v oblasti zajištění bezpečnosti před vnějšími hrozbami, ale také v boji za demokracii a ochranu lidských práv. Zásadní budou nejen vztahy se Spojenými státy, které stále více Evropanů vnímá jako zastánce jiných hodnot, než jaké má Evropa, ale také s Čínou (a celou indicko-tichomořskou oblastí) a v blízkosti Evropy i s Ruskem, Středním východem a Afrikou. Na dlouhodobější a udržitelné řešení stále čeká problém migrace.

Evropa stojí teprve na začátku adaptace a mitigace globální klimatické změny, kde velmi významnou roli bude hrát i možná úspěšnost tzv. zelené diplomacie. Jedná se navíc o oblast, kde má EU tradičně silnou pozici a dobrou pověst, má také podporu evropských občanů a může najít společnou řeč s administrativou nového amerického prezidenta Joea Bidena. I v případě pozitivního vývoje v oblasti boje proti změně klimatu však zůstane k řešení celá řada vnitřních problémů, kterým musí čelit jednotlivé členské země a které plně odhalila pandemie covidu-19, jako je vnitřní nastavení politických a stranických systémů, růst populismu, transformační síla sociálních sítí, restrukturalizace ekonomiky a tendence států do ní nevhodně zasahovat či digitalizace ve vzdělání.

Tato publikace pohlíží na výzvy spojené s globální rolí Evropské unie z několika úhlů pohledu. Dalibor Roháč hodnotí geopolitiku Evropské komise a na příkladu nedávných jednání EU s Čínou, Běloruskem a Ruskem ilustruje nedostatky společných evropských institucí. Navrhuje, aby členské země EU posílily své horizontální vztahy a dále vazby na třetí země s podobnými zájmy. Je podle něj také zásadní začít aplikovat silovou politiku.

Michael Romancov se podrobněji věnuje problematice Indopacifiku a budování protiváhy hegemonnímu postavení Číny v tomto regionu, který podle něj nahrazuje Evropu a euroatlantický prostor jako hlavní geopolitický a geostrategický region, kterému je proto nutné věnovat maximální pozornost.

Prostoru blíže Bruselu se věnují kapitoly Ladislava Cabady, Josefa Mlejníka a Lucie Tungul. Cabada analyzuje visehrádkou spolupráci z pohledu vývoje k negativnímu vnímání celého uskupení liberálními silami uvnitř zemí střední Evropy i v širším prostoru EU. Zásadní podle něj je začlenit odlišné názory do jedné demokratické diskuse místo jejich ostrakizace. Klíčová je v tomto ohledu role jednání a konsenzu mezi různými názory. Mlejník se zaměřil na Ukrajinu, zejména na problém ekonomické transformace a národní identity země, která po okupaci Krymu v roce 2014 přetrhala desítky let trvající ekonomické, kulturní a sociální vazby na Rusko. V tomto ohledu vidí jako zásadní, aby EU pomohla rozvoji domácí ekonomiky, čímž by mimo jiné bojovala s odlivem pracovní síly do zahraničí, ale také posílení ukrajinské kultury a jazyka a tím i zdravého národního sebevědomí. Tungul se věnuje situaci ve východním Středomoří, analyzuje roli Turecka v eskalaci konfliktu a předkládá možnosti, které mohou členské země Evropské unie uplatnit při deeskalaci a v případě dlouhodobějšího řešení desítky let trvajících sporů, které má zásadní vliv i na budoucnost EU jako geopolitického aktéra.

Ačkoliv byly roky 2020 a 2021 pro Evropu velmi náročné v celé řadě zahraničněpolitických a bezpečnostních otázek, podobně náročné bylo toto období pro vnitřní politickou stabilitu. V roce 2021 se konaly německé volby; po šestnácti letech vrcholnou německou a evropskou politiku opustila Angela Merkel. Parlamentní volby se konaly i v Česku, a to podle nového volebního zákona. Jeho hlavní parametry shrnul Jakub Charvát, který také kritizuje přetrvávající nedostatky, jež bude nutné odstranit, ale na základě odborné diskuse možných scénářů, které by konečná podoba zákona měla reflektovat. Denisa Charvátová se zaměřila na společný problém většiny evropských zemí, sociální síť a populismus. Sociální síť se staly ideálním prostorem pro populistickou politickou komunikaci. Podle autorky by se etablované strany měly naučit pracovat s nejrůznějšími segmenty společnosti a jejich program by měl reagovat na jejich potřeby. Měly by používat kvalitní politický marketing a sociální síť využívat k politické komunikaci tak, aby voliči získali pocit vzájemné sounáležitosti.

Poslední dvě kapitoly se věnují ekonomickým výzvám spojeným s dopady krize covidu-19 a digitalizaci ve vzdělávání. Alena Zemplínerová poukazuje na to, že krize spojená s pandemií posílila pozitivní i negativní trendy patrné již dříve. Mimo výhody jako digitalizace a větší flexibilita se projevuje zásadní nutnost chránit tržní konkurenci a duševní vlastnictví, podobně jako potřeba umožnit mobilitu pracovní síly (to platí oborově i geograficky). Stejně důležité je v nadcházející nevyhnutelné restrukturalizaci ekonomiky spoléhat na tržní síly a zamezit deformačním tendencím státních politik, které mají tendenci zachraňovat podniky bez ohledu na trh. V poslední kapitole nabízí Markéta Fibigerová a Markéta Tuhá alternativní pohled na online výuku a digitalizaci středního vzdělávání. Na základě dobrých zkušeností z 1. IT gymnázia odhalují některé mylné představy o využití technologií ve školství a tvrdí, že studenty je třeba s technologiemi naučit zacházet místo jejich zákazu a omezování.

Ačkoliv se nám může zdát, že již téměř dva roky trvající pandemie zásadně mění náš svět, do velké míry se jedná o změny, které započaly dávno před pandemií. V jejím důsledku ale nabraly na rychlosti. Zásadní teď bude, jak rychle Evropa dokáže na nastalé změny reagovat a přizpůsobit se jim. Autoři této publikaci nabízí nejen analýzu některých palčivých problémů současné evropské společnosti a politiky, ale také představují konkrétní doporučení, jak situace maximálně využít, abychom redukovali negativní dopady a maximalizovali výhody.¹

¹ Chtěli bychom poděkovat oběma recenzentům za cenné komentáře a doporučení a Filipu Vondráčkovi za pečlivou kontrolu české i anglické verze textu.

Geopolitika Evropské komise: stále spíše přelud než realita

Dalibor Roháč

Shrnutí: Navzdory snahám Evropské unie (EU) o zdánlivě sdílenou zahraniční politiku existují v klíčových geopolitických otázkách zásadní rozdíly, a to jak mezi členskými zeměmi, tak uvnitř zemí. Společné evropské instituce – Evropská komise, Evropská služba vnější akce a Vysoký představitel Evropské unie pro zahraniční věci a bezpečnostní politiku – jsou všechny nedobře vybaveny k přemostění existujících neshod i k autonomnímu jednání jménem EU. Příklady nedávných jednání EU s Čínou, Běloruskem a Ruskem ilustrují nedostatky společných evropských institucí. Členské země EU musí posílit horizontální vztahy mezi sebou a s podobně smýšlejícími nečlenskými zeměmi, budovat kapacity a naučit se používat „normální“ nástroje silové politiky.

Klíčová slova: EU, Evropská komise, geopolitika, Čína, Bělorusko, Rusko

Úvod

„Éra, kdy jsme mohli spoléhat na ostatní, skončila,“ řekla Angela Merkel svým německým příznivcům v roce 2017, když urgovala Evropany, aby vzali osud do vlastních rukou (Süddeutsche Zeitung 2017). Tento proslov pronesla během volební kampaně jen několik dní po vypjatém summitu G7, kterému dominovala vrtkavá osobnost bývalého amerického prezidenta Donalda Trumpa.

Napjaté transatlantické vztahy během Trumpova období daly Evropské unii (EU) nový popud, aby pokračovala ve snaze mluvit na globálním poli jednotným hlasem. Již Lisabonská smlouva z roku 2008 položila institucionální základ zahraniční a bezpečnostní politice EU tím, že vytvořila pozici Vysokého představitele a Evropskou službu vnější akce (European External Action Service, EEAS). Zatímco EEAS stojí na základech dříve existujícího oddělení Evropské komise pro vnější vztahy, nová struktura získala organizační a rozpočtovou nezávislost a vedla k povýšení bývalých delegací Evropské komise (EK) ve světě na evropské mise typu velvyslanectví. Bylo jen logické, aby se geopolitika a zahraniční a bezpečnostní politika staly prioritami nové Komise, která byla uvedena do funkce po volbách do Evropského parlamentu (EP) v roce 2019.

Jako mírový projekt postavený na pravidlech a spolupráci je EU výrazně ohrožována návratem soutěživosti mezi velmocemi a oslabením transatlantického partnerství. Při představení své Komise Evropskému parlamentu zdůraznila nová předsedkyně EK Ursula von der Leyen nutnost Evropanů vzít na sebe důležitější roli ve světě: „Svět potřebuje naše vedení více než kdy dříve. Abychom se angažovali ve světě jako odpovědná velmoc. Abychom bojovali za mír a pozitivní změnu“ (Von der Leyen 2019).

Bohužel, vlastní modus operandi EU – snaha nahradit soutěž velmocí a konflikt pořádkem postaveným na pravidlech – omezuje efektivitu evropských institucí jako prostředků zahraniční a bezpečnostní politiky, která vyžaduje schopnost dělat politicky problematická rozhodnutí v reálném čase. Současná „geopolitická Komise“ není výjimkou. Dává přednost procesu, multilateralismu a rozčlenění různých oblastí před prozíravým evropským vlastním zájmem, strategickým myšlením a ochotě zapojit tvrdou sílu. To není nutně chyba Komise nebo EEAS. Bez ohledu na účely Lisabonské smlouvy nebyla ani jedna instituce navržena tak, aby dělala strategická rozhodnutí nebo aby vytvářela kompromisy potřebné mezi členskými zeměmi k vytvoření jednotné zahraniční politiky. Členské země, které mají i nadále velmi zásadní neshody v otázkách zahraniční politiky, ukázaly jen malou ochotu delegovat taková rozhodnutí na evropské instituce. Následně jsou na pozici vysokých představitelů jmenováni lidé, patřící v domácí politice do druhé ligy, a výsledek spíše než k opravdové snaze o evropské vedení míří ke kompromisům na úrovni nejnižšího možného jmenovatele. Další otázkou je absolutní nedostatek kapacity na domácí i evropské úrovni a zavazující omezení množství sil, které EU může rozhodit po světové scéně.

Tato kapitola nejprve zkoumá přístup EU a EK ke třem současným problémovým bodům: její vztah k Číně,² její zapojení v Bělorusku po tom, co Lukašenko v roce 2020 ukradl prezidentské volby a následně potlačil opozici a občanskou společnost, a přetrvávající hrozbu, kterou představuje Rusko. Ve všech těchto oblastech byly aktivity EU formovány jejími zásadními strukturálními nedostatky, což vedlo k neefektivním nebo vnitřně nekonzistentním krokům. Závěr nabízí několik nápadů, jak navzdory existujícím omezením kultivovat perspektivu společné evropské zahraniční a bezpečnostní politiky.

Čína

Jak bylo nedávno patrné na summitu Severoatlantické aliance (NATO) a na summitu G7 v červnu 2021, výzvy, které západním demokraciím přináší vzestup Číny, narůstají, ale oficiální dokumenty EU popisují Čínu jako „konkurenta“, „systémového rivala“ a „partnera ke spolupráci“ (European Commission 2019). Tato nejasnost odráží víru, že zatímco Čína představuje v mnoha oblastech pro EU výzvu, vztah EU – Čína má také složku spolupráce, kterou je třeba kultivovat. Nejdůležitějšími „kooperativními“ stránkami tohoto vztahu jsou ekonomické vazby mezi EU a Čínou na jedné straně a potřeba zapojit Čínu do snižování uhlíkových emisí na straně druhé.

Zatímco Čína zůstává důležitým obchodním partnerem, investiční vazby jsou omezené – čínské investice v EU dosahují kolem €120 miliard (European Commission 2020b), což je v rámci přímých zahraničních investic v EU jen malý a navíc klesající podíl (Kratz a kol. 2020). Investice EU

2 Pro diskusi o roli Číny v tichomořsko-pacifickém regionu viz kapitola Michaela Romancova v této publikaci. Pozn. ed.

v Číně jsou podobné, dosahují €140 miliard (European Commission 2020b), a jejich významná část se soustředí na automobilovou výrobu. Od doby, kdy Evropská komise zveřejnila v roce 2015 Čínskou strategii (European Commission 2016), je cílem evropského angažmá s Čínou posílit rovnováhu a reciprocitu v ekonomických vztazích s Čínou. Bohužel, bez zásadní změny v organizaci čínské ekonomiky musely tyto naděje zůstat nenaplněné. Pokud se něco stalo, tak pouze to, že ve stejném období Čína posílila svůj politicky řízený investiční přesah do evropských zemí, pronikla zejména do Itálie a Maďarska. Je možné spekulovat, že čínské investice sledují záměr vybudovat si vliv na jednotlivé evropské vlády – něco, co EU nevzala v potaz, když v roce 2020 zahájila mechanismus screeningu zahraničních investic (European Commission 2020a).

Mezitím Komise pokračovala v rozhovorech o Komplexní dohodě o investicích (Comprehensive Agreement on Investment, CAI), kterou strategie z roku 2016 označila za prioritu. Jednání pokračovala během čínského potlačení protestů v Hong Kongu i přes stále agresivnější rétoriku a chování v regionu. Dohoda byla podepsána navzdory určitému odporu Francie (Moens 2020) a Polska (Rau 2020) jenom pár týdnů před inaugurací prezidenta Joe Bidena, který dlouho poukazoval na ochotu s EU v této otázce spolupracovat. Nejshovívavějším vysvětlením urputných vyjednávání a nevhodně načasovaného závěru je nedostatek strategického myšlení a víra položená na legalistické a byrokratické mentalitě, která se domnívá, že různé stránky vztahů EU – Čína lze od sebe elegantně oddělit. Ve světle čínského nešikovného rozhodnutí sankcionovat několik poslanců Evropského parlamentu v dubnu 2020 byla ratifikace dohody zrušena.

Navzdory tvrzením, že oddělení jednotlivých aspektů vztahu bylo pro Brusel strategickým úspěchem (Maçães 2021), je těžké dávat Peking odpovědnost za porušování lidských práv nebo nesprávné obchodní praktiky a u toho předstírat, že je Čína hospodářským partnerem, který to myslí dobře. Přání udržet Čínu u jednacího stolu tak přímo podkopává nástroje, které by EU byla ochotná použít v reakci na takové nepřijatelné chování. Tuto logiku lze bohužel rozšířit i do oblasti klimatické změny, kde EU důsledně prosazuje multilaterální přístup.

I tak vůbec není jasné, že výslovná spolupráce Číny je nutnou nebo dostatečnou podmínkou pro úspěšnou dekarbonizaci. Ačkoliv je největším producentem emisí uhlíku na světě, což představuje více než čtvrtinu všech emisí světa, není jediným významným znečišťovatelem mezi nastupujícími ekonomikami. Pokud bude stoupající poptávka po energii v Indii nebo subsaharské Africe naplněna fosilními palivy, zelená Čína bude mít jen okrajový vliv na globální výsledek. A zatímco Čína se stala největším světovým investorem do solární energie a dnes představuje prakticky polovinu její světové produkce, minulé čínské závazky a výsledky nejsou povzbuzující, ani když Peking byl u jednacího stolu.

Mezi roky 2000 a 2018 se roční emise Číny ztrojnásobily z 3 na 13 miliard tun (Climate Action Tracker 2021). Její oficiální závazky včetně dosažení vrcholu uhlíkových emisí před rokem 2030 a do stejného roku snížení uhlíkové intenzity na 60 % úrovně před rokem 2005 jsou podle Climate Action Tracker (2021) ke zpomalení růstu světové teploty „vysoce nedostatečné“. Ještě horší je, že Čína nejednala ve svých mezinárodních přesazích s dobrou vírou. Jako součást své iniciativy Nové hedvábné stezky (Belt and Road Initiative) buduje tepelné elektrárny na uhlí nejen v Asii a Africe, ale i v Evropě (v Srbsku a Bosně-Hercegovině), což podkopává cíle Pařížské dohody (Gallop, Ciuta a Wang 2020).

Jak napsala v reakci na neúspěch kodaňského summitu v roce 2010 skupina odborníků na klimatickou politiku (tzv. Hartwell Paper), když budeme přistupovat k otázce dekarbonizace skrze optiku klimatických summitů, tak zapomínáme, že „základním cílem [takových politik] je zabezpečit bezkarbonové dodávky za náklady, které budou bez dotací nižší než ty vyprodukované fosilními palivy“ (Prins a kol. 2010). Například navzdory odstoupení prezidenta Trumpa od Pařížské dohody se zejména díky postupnému odstoupení od uhlí (Gardner 2020) americká ekonomika s výjimkou roku 2018 dekarbonizuje každý rok už od roku 2004 (Houser a Pitt 2020). Mnohem důležitější než multilateralismus a explicitní klimatické cíle je ochota vlád se zavázat k poskytnutí reálných zdrojů na výzkum a rozvoj a k zrychlenému nasazení nízkonákladových bezuhlíkových zdrojů, které budou přejímány po celém světě, protože jsou levnější a efektivnější než ty uhlíkové.³

Bělorusko

„Poslední diktátorský režim“ v Evropě představoval pro EU od srpna 2020 další geopolitický test. Bohužel letargická reakce EU vytvořila podmínky pro nenaplněná očekávání. Prvotní reakce Vysokého představitele Josepa Borrell a komisaře pro rozšíření Olivera Várhelyiho kritizovala režimní potlačení opozice a vyjádřila očekávání (v té době nerealistické), že volební hlasy budou řádně sečteny (European External Action Service 2020). Vysoký představitel jménem Rady později uvedl, že Lukašenkův nový mandát nemá „žádnou demokratickou legitimitu“ a volal po „inkluzivním národním dialogu a pozitivní reakci na požadavek běloruského lidu, aby se konaly nové demokratické volby“ (Council of the EU 2020a). Všechny konkrétní kroky ale celé týdny blokoval Kypr, který situaci používal jako prostor pro vyjednávání v jeho vlastním sporu s Tureckem, a první kolo sankcí bylo zavedeno až 1. října. Jakmile režim zintenzivnil represe, sankce byly utuženy (Council of the EU 2020b).

3 V této oblasti ponechávají evropské politiky prostor pro nenaplněná očekávání, jak vysvětlují v Rohac (2020).

Další test přišel v květnu 2021, když Lukašenkův režim použil stíhačku k únosu letadla společnosti Ryanair, které letělo mezi dvěma hlavními městy EU, Aténami a Vilniusem. Ačkoli to nebyl přímo válečný akt, jednalo se o naprosto bezostyšné použití tvrdé síly proti EU za dlouhé roky. Někteří chválili EU za údajně rychlou reakci, což bylo prostě způsobeno tím, že hned následující den náhodou zasedala Rada. Reakce ale byla minimální (European Council 2021), protože volala po „mezinárodním vyšetřování“ a slíbila uvalit další sankce, jež měla později připravit Komise a přijmout Rada EU, ale vůbec nezvážila širokou škálu postupně eskalujících kroků, které EU mohla snadno aktivovat, přitom by na ni měly jen minimálními dopady. Řadí se mezi ně například úplné embargo na obchod a investice, možná spolupráce s USA na odříznutí běloruských bank od SWIFTu, což je standardizovaný celosvětový systém mezibankovních transakcí, či žádost o vyloučení režimu z Mezinárodní organizace pro civilní letectví OSN.

Neochota nepřiměřeně reagovat na akty agrese vede k tomu, že EU nemá ustavené efektivní metody odstrašení – Lukašenkův režim určitě zvážil očekávané náklady spojené se sankcemi, když se běloruský diktátor o akci rozhodoval. Navíc rozhodnutí EU ignorovat jasnou roli, kterou v tom celém sehrál Kreml, dal prostor Moskvě učinit první krok. Ta zakázala lety z EU, pokud se vyhýbaly běloruskému vzdušnému prostoru (Ilyushina 2021), což postavilo EU opět do pozice druhotné hybné síly a vzalo jí možnost diktovat podmínky boje.

Rusko

Kromě zachování současného sankčního režimu, který byl uvalen po ruské anexi Krymu, udělala nová Komise jen malý pokrok v aktualizaci postoje EU k Rusku. Jedním z důvodů je fakt, že EU je jako celek stále rozdělená v tom, jak by měla Putinův režim konfrontovat či s ním jednat, což bylo jasně patrné při nedávné kontroverzi ohledně francouzsko-německého návrhu oživit summitu EU – Rusko (Strupczewski a Strauss 2021). Německá vláda dále prosazuje plynovod Nord Stream 2, který mimo jiné odporuje principům, pokud ne rovnou liteře, třetího energetického balíčku EU volajícího po oddělení energetických dodávek a infrastruktury. Díky rostoucímu propojení mezi střední a východní Evropou nemusí mít tato investice pod taktovkou Gazpromu zásadně negativní vliv na energetickou bezpečnost v „nových“ členských zemích, ale podkopává vyhlídky na prohloubení energetické bezpečnosti na Ukrajině, což je jeden z klíčových zahraničně politických cílů Unie (Rettman 2021).

EU nereagovala s velkou rozhodností ani na zatčení ruského opozičního vůdce Alexeje Navalného po jeho návratu z Německa, kde se léčil z otravy pravděpodobně způsobené ruskými bezpečnostními službami. Po zatčení následovala velmi nevhodně načasovaná návštěva Vysokého představitele v Moskvě, během níž Rusko vyhostilo několik EU diplomatů a Borrell byl veřejně ponížen svým ruským hostitelem Sergejem Lavrovem (Euronews 2021). Radě trvalo další dva týdny, než uvalila sankce, a to pouze na čtyři lidi zapojené do zatčení Navalného (Council of the EU 2021).

EEAS ani Vysoký představitel neposkytli žádnou zásadnější reakci na odhalení ruského státního terorismu ve Vrběticích, kde ruské výzvědné služby nechaly vybuchnout armádní sklad. Podobně se EU bezbranně dívala, jak Rusko v březnu 2021 přesouvá vojenské jednotky k východní hranici Ukrajiny, a to až dokud se Rusko samo nerozhodlo situaci deeskalovat. V červnu 2021 Komise zveřejnila svou ruskou strategii, kde identifikovala povahu výzev, které Rusko představuje, včetně „prosazování privilegované zóny vlivu“, dezinformačních kampaní a hybridní války (European Commission 2021). Je ale pro EU typické, že větší část dokumentu řeší možné oblasti spolupráce spíše než způsoby, jak by EU mohla proti Rusku sehrát odvetu a potrestat ho za jeho nečestné chování.

Diskuse a politické implikace

Historik Luuk van Middelaar (2019) ve své knize *Alarums and Excursions* obratně popisuje napětí mezi institucemi EU, které prosazují politiku pravidel (politics of rules), a potřeby politiky událostí (politics of events), které charakterizují nedávné krize EU. Přes všechny řeči o „pořádku postaveném na pravidlech“ (rules-based order) diktují geopolitiku zejména události. EU se stále nechává vývojem událostí nepříjemně překvapit, dokonce až do momentu, než se představitelé členských zemí nebo jejich koalice rozhodnou vzít věci do vlastních rukou.

Nejedná se o nový problém. Již od 90. let byla základním nástrojem zapojení EU do událostí v jejím sousedství politika rozšíření, která usilovala o vývoz evropských standardů demokracie, lidských práv a vlády zákona do nových a nastupujících demokracií v post-komunistickém prostoru. Snadno dosažitelné cíle tohoto přístupu už byly naplněny a dnes jen krajně hypotetická vyhlídka na vstup selhává jako nástroj nátlaku jak v Turecku,⁴ tak v zemích Východního partnerství i na západním Balkánu. Přesto a navzdory nedostatku vůle k dalšímu rozšíření v západních členských zemích EU je myšlenka budoucího členství i nadále základním rámcem, kterým EU usiluje o vliv nad svými východními a jižními sousedy.

Není překvapením, že EU ustoupila během arabského jara do pozadí. I skromná letecká operace v Libyi, kterou prosadila skupina členských zemí EU, byla možná jen s přispěním USA.⁵ Pravděpodobně kvůli zvyku EU jet podle pravidel a kvůli klíčovému významu rozšíření jako nástroje zahraniční politiky nebyla EU schopná nasadit agresivnější obchodní a rozvojovou pomoc, která by převážila misku vah na stranu prodemokratických sil v regionu. Důsledky evropského neúspěchu ji záhy začaly pronásledovat. Občanská válka v Sýrii, roky ponechána svému osudu, měla za přímé důsledky uprchlickou krizi v roce 2015 a nástup islamistického terorismu, který podnítil nebo inspiroval Islámský stát, což mělo rušivé důsledky pro evropskou politiku. Je dobré zmínit, že kreativní (ačkoliv asi cynické) řešení uprchlické krize v podobě dohody s tureckým prezidentem Recepem Tayyipem Erdoğanem přišlo od německé kancléřky Angely Merkel, nikoliv od oficiálních představitelů EEAS.

⁴ Více k Turecku viz kapitola Lucie Tungul v této publikaci. Pozn. ed.

⁵ Viz např. Fabbrini (2014).

Je pravdou, že EU si ponechala značnou gravitační přitažlivost pro některé země ve své blízkosti, zejména pro Ukrajinu. Konečně to nebyl Vysoký představitel EU, ale ad hoc skupina ministrů zahraničí, která usnadnila odchod Janukoviče z postu prezidenta. Podobně sehrála zásadní roli pro dojednání Minských dohod Angela Merkel, stejně jako pro zavedení sankcí proti Kremlu, které vydržely působivě dlouho. Při pohledu do budoucnosti je ale vyhlídka Ukrajiny na vstup do EU i nadále malá a EU chybí alternativní nástroje, které by zemi ponechaly pevně ukotvenou na oběžné dráze EU.

Nová Komise nezměnila žádnou z těchto zásadních chyb. Je patrné, že tři zmíněné příklady (Čína, Bělorusko, Rusko) zahrnují mimo Komise, Vysokého představitele a EEAS i celou řadu jiných aktérů. Všechny tři instituce však indikují geopolitický pohled, který je i nadále formovaný byrokratickým smýšlením. Upřednostnění multilaterálního zapojení a procesu před věcnými výsledky, jako tomu bylo s Čínou a klimatickými politikami, je jedním projevem tohoto způsobu myšlení, stejně jako snahy od sebe oddělit různé aspekty zahraniční politiky. Výsledkem je pak jistá nehybnost, kdy Komise bez ohledu na měnící se okolní podmínky prosazuje politiku, jak si ji definovala o mnoho let dříve.

Není možné ignorovat fakt, že členské země vnímají rozdílně své strategické zájmy i hrozby, kterým čelí. Zatímco Evropská komise se ukázala být efektivním vynucovatelem dohodnutých pravidel a dodavatelem technické expertízy, není sama o sobě dobře vybavená na to, aby v dané chvíli navigovala nástrahami, které na EU číhají, či rozhodovala o věcech, které jsou pro členské země velmi důležité. Návrhy, aby bylo zrušeno jednomyslné hlasování a místo něho zavedeno hlasování kvalifikovanou většinou, se zdají být lákavé. V reálu by to ale vedlo k dalšímu odcizení zemí, jež by byly systematicky přehlasovány, což je problém, který by v době pobrexítové neměl být podceňován. Neexistuje ani žádné jednoduché, přímočaré řešení, jak vyřešit politováníhodný stav evropských armád, zejména německé.

Doporučení

Místo snahy přeměnit EU na něco, co není, by Evropané mohli zlepšit svou schopnost hledat správné cesty kombinací těchto tří přístupů:

- Posílit horizontální vztahy mezi těmi členskými zeměmi, které jsou aktivní v otázkách, jež považují za důležité, což by nahradilo čekání na dosažení společných rozhodnutí na úrovni nejnižšího společného jmenovatele. I přes odpor Kypru by tak 26 zemí mohlo reagovat na Lukašenkovy ukradené prezidentské volby v době, kdy ještě bylo možné na výsledku veřejných protestů v zemi něco změnit. Větší důraz na partnerství s nečlenskými zeměmi, hlavně Spojeným královstvím a Norskem, které sdílejí mnoho podobných geopolitických zájmů jako většina členských zemí EU.
- Budovat kapacity. Evropská váha na globální scéně zmenšuje slabost její národní i evropské obrany. Přes všechny naděje vložené do Stálé strukturované spolupráce (Permanent Structured Cooperation, PESCO), o které bylo rozhodnuto v roce 2017, a do Evropského obranného fondu (European Defense Fund, EDF), se jedná o miniaturní iniciativy. Jestli k investicím dojde na národní nebo evropské úrovni, je méně podstatné než otázka, jestli k takové investici dojde vůbec. Na druhou stranu je ale důležité, aby pomalu se vyvíjející evropské iniciativy nesloužily jako výmluva pro nedostatek národních investic zejména v rámci NATO.
- Dělejme „normální“ silovou politiku. Evropané si nemohou dovolit být i nadále vegetariány ve světě masožravců. Výchozím účelem EU není „náprava“ zemí v jejím sousedství, jak to slavně dělala v minulých kolech rozšíření. Členské země a EU jako celek se musí naučit místo snahy o vedení příkladem a dialogem používat celé spektrum nástrojů zahraniční politiky včetně těch donucovacích. Opět, nedostatek tvrdé síly na národní úrovni je závažným omezením v tom, kolik silové politiky mohou evropské vlády použít jak jednotlivě, tak společně.

Indo-pacifická spolupráce: protiváha čínské hegemonie

Michael Romancov

Shrnutí: Ekonomický a politický vzestup Číny nevyhnutelně vyvolal reakce ostatních mocností, zejména pak USA. Čínský vzestup však dráždí a vyvolává obavy i u sousedů, zejména pak v Indii. Americko-indické vztahy, po většinu 20. století zatíženy řadou problémů (z nichž mnohé přetrvávají do současnosti), se tváří v tvář čínské moci začínají dynamicky měnit. Společně vytvářený koncept Indo-Pacifiku je na straně jedné geopolitickým termínem, který politikům, vojákům, vědcům a novinářům umožňuje komplexně popisovat a analyzovat vztahy, vazby a problémy této části světa. Na straně druhé se jedná o koncept, v jehož rámci v posledních letech můžeme sledovat intenzivní vojenskou a bezpečnostní spolupráci USA, Indie, Japonska a Austrálie v rámci skupiny Quad. Politické a bezpečnostní konzultace mezi skupinou Quad a zeměmi ASEANu,⁶ které rovněž vnímají Čínu jako (rostoucí) problém se mohou stát základem široké mezinárodní spolupráce, jejímž cílem bude omezování a vyvažování čínské moci. Z hlediska dalšího vývoje mezinárodních vztahů ve 21. století se tedy jedná o prostor (případně i budoucí instituce), které mohou hrát podobnou roli, jako NATO a euroatlantický prostor ve 20. století.

Klíčová slova: USA, Indie, Čína, Japonsko, Austrálie, Rusko, velmoci, Indický oceán, Tichý oceán, ASEAN, spolupráce, konfrontace mocností

Úvod

Jedním ze stěžejních nedostatků české veřejné debaty je dlouhodobá absence důkladné diskuse o naší zahraniční a bezpečnostní politice. Samozřejmě, že diskuse probíhá na akademické půdě a na odborné úrovni i na příslušných ministerstvech, ale systematická a kritická veřejná diskuse o této problematice chybí. I když je to ve světle zásadních změn, kterými systém mezinárodních vztahů začal procházet, vidět zejména v posledních letech (Arabské jaro a s ním související migrační krize a ruský útok na Ukrajinu), jedná se již o poměrně dlouhodobý stav. Nadmíru ilustrativní důkaz v tomto ohledu poskytují webové stránky našeho Ministerstva zahraničí, kde stojí: „V prvních patnácti letech od pádu Železné opony došlo k hlavním změnám v české zahraniční politice: byla stažena sovětská vojska, rozpadla se Varšavská smlouva, podařilo se vypořádat česko-německé vztahy a Česko vstoupilo do NATO a Evropské unie.“ Více už ani slovo, jako kdyby vstupem do EU a NATO bylo vše a navždy ukončeno.

⁶ ASEAN neboli Asociace národů Jihovýchodní Asie vznikl v srpnu 1967 v reakci na tehdy probíhající válku ve Vietnamu a s ní spojené obavy o další šíření komunismu. Byl založen pěticí zemí (Filipíny, Malajsie, Thajsko, Indonésie a Singapur), dnes má členů deset (Brunej, Vietnam, Laos, Myanmar, Kambodža). Vietnam byl roku 1995 prvním komunistickým státem, který do organizace vstoupil.

Text je navíc k dispozici pouze v češtině, takže pokud by naše zahraniční politika zajímala někoho, kdo češtinou nevládne, tak bude mít smůlu úplně (Romancov 2019). Při studiu výroků našich špičkových politických reprezentantů, zejména současného prezidenta a jeho předchůdce, se sice nelze zbavit dojmu, že to vlastně není až tak špatná varianta, ale dynamika proměny světového (ne) řádu stoupá a měli bychom věnovat pozornost tématům, regionům a konceptům, které mají potenciál silně rezonovat v dnešním a minimálně i v zítřejším světě. Jedním z takových konceptů je Indo-Pacifik, jenž se stává základním kamenem spolupráce (potenciálně možná i institucionalizovaného spojení) USA, Indie, Japonska, Austrálie a zemí ASEANu vyvolané rostoucími a stále více agresivními hospodářskými, politickými a vojenskými aktivitami komunistické Číny.

Vznik konceptu

Současný⁷ koncept Indo-Pacifiku vznikl na počátku tohoto století díky iniciativě amerického think-tanku Rand Corporation⁸ a indického think-tanku ORF,⁹ které cítily potřebu iniciovat dialog dvou největších světových demokracií, jejichž vztahy byly zatíženy řadou překážek. První setkání se uskutečnilo v prosinci 2003 v Novém Dillí a diskutována byla jak témata, která USA a Indii do té doby rozdělovala (například otázka indických jaderných testů na konci 90. let 20. století), tak témata sdílená, kde existovala vyhlídka na možnou produktivní spolupráci v budoucnu. Explicitně byla diskutována budoucnost americko-indických vztahů, boj proti terorismu, bezpečnostní situace v Pákistánu, Afghánistán nebo politické trendy v Perském zálivu (Lal a Rajagopalan 2004). Z dnešní perspektivy je fascinující, že ani jedna strana tehdy necítila potřebu debatu rozšířit o problematiku Číny.

Od roku 2010 zahájily USA a Indie „strategický dialog“ na státní úrovni a v lednu 2013 tehdejší ministr zahraničí, John Kerry, navrhl vytvoření „Indo-pacifického hospodářského koridoru“. Jeho spuštěním Američané (a Japonci, kteří rovněž chtěli poskytnout kapitál) hodlali podnítit rozvoj, investice, obchod a přepravu mezi dynamickými ekonomikami jižní a jihovýchodní Asie. Klíčovou zemí, bez jejíhož zapojení by projekt nedával smysl, měl být Myanmar, kde roku 2011 formálně skončila vláda vojenské chunty, která držela moc od roku 1962 (připomeňme, že od vojenského převratu v únoru letošního roku ji drží opět). Z dnešního pohledu stojí za zmínku tehdejší prohlášení Johna Kerryho, že dialog probíhá v době, kdy se v regionu rychle mění strategické prostředí a že indo-pacifický hospodářský koridor je „oslavován jako nová hedvábná stezka“ (Maini 2016).

⁷ Prvním, kdo začal termín Indo-Pacifik používat, byl nejspíš nejvýraznější autor meziválečné německé geopolitické školy Karl Haushofer. Jeho pojetí se však od toho současného lišilo jak z hlediska funkčního, tak i geografického.

⁸ RAND Corporation sídlí v Santa Monice v Kalifornii, USA. Více viz rand.org.

⁹ ORF (Observer Research Foundation) je nezávislý think-tank sídlící v Novém Dillí v Indii. Vznikl roku 1990 a jeho hlavním posláním bylo zpracovávat analýzy a připravovat materiály pro indickou vládu, politické a hospodářské elity v kontextu reformy z počátku 90. let. Dnes je jeho ambicí reflektovat a analyzovat globální dění v oblasti zahraniční, bezpečnostní a hospodářské politiky Indie. Více viz orfonline.org.

V září 2013 totiž termín „ekonomické pásmo hedvábné stezky“ ve svém projevu, který přednesl při státní návštěvě Kazachstánu, použil tehdejší nový čínský prezident a generální tajemník komunistické strany (od roku 2012) Si Ťin-pching. Čína tehdy poprvé ústy svého nejvyššího státního a stranického představitele v zahraničí představila ideu tzv. Nové hedvábné stezky, dnes známé jako Iniciativa pásma a stezky¹⁰ (BRI). Peking, zcela v intencích tzv. mírového vzestupu,¹¹ projekt představil jako komplexní finanční a obchodní strategii, která měla představovat odpověď Číny na výzvy, s nimiž se svět musel vypořádat po globální hospodářské krizi 2007/2008. Ambiciózní plán počítal s investicemi desítek miliard dolarů do dopravní a těžební infrastruktury v desítkách zemí Asie, Afriky a Evropy. Z projektu se postupně stal základní stavební prvek čínské zahraniční politiky současného vedení.¹²

Proč Indo-Pacifik?

Při vzniku konceptu hrála velice podstatnou roli skutečnost, že obrovské bazény Indického a Tichého oceánu začaly být vnímány jako jeden námořní prostor nejen z hlediska ekonomického, ale i politického a vojensko-bezpečnostního. Současná podoba ekonomické globalizace by bez mezinárodního námořního obchodu vůbec nebyla možná a hospodářský vzestup Číny byl nejrychleji a nejlépe viditelný právě v pobřežních regionech a díky růstu objemu vykládaného a nakládaného zboží a komodit v čínských přístavech. Plánované čínské dopravní koridory přes asijské vnitrozemí, zejména přes někdejší sovětskou střední Asii, Mongolsko a Rusko do Evropy, které se z našeho pohledu zdají být rozhodující, jsou při bližším pohledu spíše doplňkem aktivit, které mají vazbu na moře a oceány.

Obě výše zmíněné iniciativy, jak americký (americko-japonský) projekt indo-pacifického hospodářského koridoru, tak i námořní část čínské BRI, byly primárně zaměřeny na rozvoj námořních komunikací, přístavů a z nich do vnitrozemí pokračujících komunikací. Bylo jen otázkou času, kdy z počátku „nevinné“ hospodářské iniciativy získají i zřetelnou zahraničně-politickou a vojensko-bezpečnostní dimenzi. Země, jejichž pobřeží je omýváno vodami Indického či Tichého oceánu, se začaly ocitat v centru pozornosti Pekingu i Washingtonu.

10 Čínská iniciativa již několikrát změnila název. Nová hedvábná stezka, jak o čínských plánech referovali novináři, se původně skládala ze dvou projektů: Ekonomického pásma hedvábné stezky (Silk Road Economic Belt) a Námořní hedvábné stezky pro 21. století (Maritime Silk Road for 21st Century). Následně se začal používat termín Jeden pás, jedna cesta (One Road One Belt, OBOR) a to dominantně i v českých zdrojích. Kvůli kritice ze zahraničí, že termín „one“ vyvolává pocity či podezření, že Čína v rámci iniciativy hodlá zcela dominovat, Peking přišel se současným názvem Iniciativa pásma a stezky – Belt and Road Initiative (BRI). Ve spolupráci s Ruskem by měl být projekt ještě rozšířen o tzv. Ice Silk Road v Arktidě.

11 „Čínský mírový vzestup“, někdy překládáno jako „čínský mírový rozvoj“, byl oficiální politikou Číny v době, kdy v jejím čele stál Chu Ťin-chao (2002–2012). Peking se tehdy snažil ujistit mezinárodní společenství, že rostoucí politická, ekonomická a vojenská síla Číny nebude představovat hrozbu pro existující mezinárodní řád, mír a bezpečnost.

12 Na sjezdu Komunistické strany Číny v říjnu 2017 došlo k začlenění Iniciativy pásma a stezky do čínské ústavy (Xinhua 2017).

Nemůže být sporu o tom, že si Čína, která byla schopná pro realizaci rozsáhlých, náročných a potřebných infrastrukturálních projektů získat podporu místních elit, počínala velice úspěšně. Číňané byli schopni vše podstatné a potřebné zabezpečit, dodat na světové úrovni a navíc bez jakýchkoli omezujících politických podmínek, zejména pokud jde o problematiku (ne)dodržování lidských práv. V případě nutnosti pak svým klientům byli a jsou schopni poskytnout i podporu diplomatickou (včetně práva veta v OSN) či vojenskou. Čínská pozornost byla primárně soustředěna na země disponující velkým surovinovým potenciálem a se strategickou polohou. To se týkalo zejména zemí, kolem jejichž pobřeží vedou vysoce frekventované námořní komunikace propojující oba oceány. V první řadě šlo (a stále jde) o Malackou úžinu ležící mezi Malajsií a Indonésií (v jejímž případě lze ještě využít úžinu Lombok a Sundský průliv) a potenciálně o Thajsko, kde Čína usiluje o výstavbu průplavu přes šíji Kra.

Bylo logické a nevyhnutelné, že USA musely na rychlý růst čínské ekonomiky, moci a vlastních představ o podobě světového ekonomického (ne)řádu začít reagovat nejen na úrovni mezinárodních organizací (Mezinárodní měnový fond, Světová banka, Světová obchodní organizace), ale i přímo v regionu, kde k tomu nejviditelněji docházelo. K obratu pozornosti do Asie, tehdy primárně do východní Asie a následně do prostoru označovaného jako pacifická Asie, kde poprvé v moderní době ležely tři státy s největší ekonomikou: USA, Čína a Japonsko na pobřeží Tichého oceánu, se odhodlala už první Obamova administrativa. Ambiciózní projekt Transpacifického obchodního partnerství, do kterého americké aktivity nakonec vyústily, byl krátce po podepsání smlouvy odmítnut nastupující Trumpovou administrativou.

Agresivní Čína. Novinka, nebo návrat k dovedně maskovanému vzorci chování?

Nejpozději na přelomu první a druhé dekády 21. století ve Washingtonu převládlo přesvědčení, že Čína je nejenom ekonomický konkurent, ale i politický a vojensko-bezpečnostní vyzyvatel. V Evropě, která se zhroucením komunistického bloku a rozpadu SSSR ocitla ve zcela mimořádné vojensko-bezpečnostní situaci, to sice mnozí stále zpochybňují a odmítají, ale fakta tomu nasvědčují. Multilateralismus a trpělivé hledání kompromisu, které nepochybně fungují v rámci EU, však nefungují nikde jinde, zejména pak v Asii.

V této souvislosti stojí za připomenutí, že se nejedná o nic nového, ale o standard. Už v 90. letech, teprve na počátku spektakulárního hospodářského a mocenského vzestupu Číny, kdy v Evropě došlo ke sjednocení Německa a překonání blokového rozdělení starého kontinentu, se v Asii, tedy v regionu, který byl právě tak poznamenán II. světovou válkou a na ní navazujícími konflikty studené války, nic takového nestalo. Velmi viditelně to lze demonstrovat na existenci dvou Korejí a dvou Čín.

Proměnu čínské asertivity v agresivitu lze nejlépe a nejviditelněji demonstrovat v regionu Jihočínského moře, které je na jedné straně nejfrekventovanější částí světového oceánu¹³ a na straně druhé jedním z mála míst v Asii, kde existuje (relativně) silné regionální multilaterální uskupení – ASEAN. Peking v regionu vytrvale posiluje vojenskou přítomnost, ignoruje omezení vyplývající z mezinárodního práva (režim UNCLOS), jednostranně a silou prosazuje své zájmy a vyhýbá se multilaterálnímu jednání s menšími a slabšími sousedy, členy ASEANu. Je situace v Jihočínském moři výjimkou, nebo se naopak jedná o důkaz, po jaké vývojové trajektorii se Čína, respektive její současné vedení, hodlá ubírat?

Za všechny, kteří se domnívají, že se jedná o trend, si dovolíme níže uvést několik myšlenek z práce Michaela Pillsburyho, autora pozoruhodné knihy *Stoletý maraton*.¹⁴ Její autor tvrdí, že americká, respektive západní interpretace Číny je špatná a hluboce zakořeněná, neboť sinologové, misionáři a badatelé, kteří od 17. století Čínu navštěvovali a studovali, byli v podstatě dovedeni k tomu, aby si o čínských dějinách udělali pokřivený obrázek. Čínské zdroje kladly důraz na konfuciánskou, pacifistickou tvář čínské kultury, zatímco krvavé období Válčících států (zhruba 475 př. n. l. – 221 př. n. l.), kdy z konfrontace jako vítěz vyšla dynastie Čchin, po níž Čína získala své pojmenování, naopak zlehčovaly a mnohdy je přecházely úplným mlčením. Klíčové přitom je, že myšlení té části čínských elit, které usilují o změnu současného nastavení mezinárodních vztahů, tzv. nacionalistů neboli jestřábů (v čínštině *jing-pchaj*), přitom vychází právě z této historické epochy, jejího myšlenkového a strategického odkazu.

Tzv. jestřáby a holubice sice najdeme v každé zemi světa, ale díky povaze čínského režimu s nimi většina cizinců nikdy nepřijde do styku, zatímco s čínskými „holubicemi“ přijdou do styku všichni. Současní vládcí Číny prý mistrně ovládli nálady Číňanů, kteří si přejí obrozenou (a mocnou) Čínu. Čínští jestřábi, tak špatně viditelní pro lidi ze Západu, prý již od Maových dob navádějí, přemlouvají a motivují čínské vládcy k pomstě za „století ponížení“. Mělo by k ní dojít symbolicky roku 2049, tedy v roce stého výročí uchopení moci komunisty.

Tehdy by už Čína měla být dost silná na to, aby mohla nastolit světový řád, který z jejího pohledu bude spravedlivý a náležitý, což hlavně znamená, že nebude americký/západní. Aby k tomu mohlo dojít, musí se Čína stát hospodářsky silnou a nezávislou zemí, což však bez zahraniční pomoci není možné. Aby se země hospodářsky zvedla, spojili se Číňané nejprve se Sovětským svazem, ale tehdy

¹³ Podle údajů Konference OSN o obchodu a rozvoji (UNCTAD) se zhruba 80 % objemu světového obchodu a 70 % jeho hodnoty přepravuje po moři. Z toho 60 % procent objemu námořního obchodu prochází Asií, přičemž Jihočínským mořem proplová odhadem asi jedna třetina celosvětové lodní dopravy. Jeho vody jsou zvláště důležité pro Čínu, Tchaj-wan, Japonsko a Jižní Koreu v návaznosti na Malacký průliv, který spojuje Jihočínské moře a potožmo Tichý oceán s Indickým oceánem. Jako druhá největší ekonomika na světě s více než 60 % svého obchodu s hodnotami cestujícími po moři je čínská ekonomická bezpečnost úzce spjata s Jihočínským mořem. Viz ChinaPower (n.d.).

¹⁴ Pillsburyho kniha *Stoletý maraton. Tajná čínská strategie, jak vystřídát Ameriku v roli globální supervelmoci a nastolit čínský světový řád* vyšla v roce 2019 i v českém překladu v nakladatelství Rybka Publishers.

si počínali příliš netrpělivě a Moskva jejich pravou motivaci (prý) prohlédla. Když vzájemné vztahy ochladly a roku 1969 dokonce došlo k přímé vojenské konfrontaci, nezbylo Pekingů nic jiného, než se poohlédnout jinde a podařilo se jim dohodnout s USA (Pillsbury 2019).

Tlak plodí protitlak

Bez ohledu na to, jak moc se Američané ve svých analýzách Číny mýlí, je zřejmé, že chování Pekingů vzbuzuje čím dál tím intenzivnější a viditelnější negativní reakce v řadě koutů světa. V Evropě, která zatím zůstává ušetřena většiny negativních dopadů provázejících růst čínského sebevědomí, letos na jaře velmi silně rezonovala kauza neschopnosti Černé Hory splácet půjčku na výstavbu dálnice, kterou v zemi Číňané budují.¹⁵ Jedná se přitom jen o příslovečnou špičku ledovce, protože ve světě je takto či ještě zadluženějších a do kouta zahnaných zemí mnohem více. Analytici think tanku CNAS¹⁶ identifikovali sedm hlavních rizik, která jsou spojena s čínskými projekty budovanými ve světě v kontextu realizace plánů Pásma a stezky. Prvním je možná eroze národní suverenity, neboť Peking získává dlouhodobou kontrolu nad důležitými infrastrukturními projekty, které pomáhá financovat a budovat. Druhým nedostatečná transparentnost, s níž jsou projekty dohodnuty a financovány. Třetím je neudržitelná finanční zátěž, neboť řada zemí, které s Čínou spolupracovaly, se již dostala do tzv. dluhové pasti.¹⁷ Čtvrtým je často minimální efekt pro místní ekonomiky, neboť projekty jsou nejen budovány čínskými firmami, ale často také čínskými dělníky. Pátým jsou geopolitická rizika, protože státy, na jejichž území Číňané budují infrastrukturu, se mohou dostat do centra strategického soupeření mezi Pekingem a jinými mocnostmi. Šestým jsou negativní dopady na životní prostředí, a konečně sedmým je velký korupční potenciál (Kliman a kol. 2019).

Vedle Američanů a bezprostředních sousedů na čínské aktivity začaly reagovat i další indopacifické státy. Vůči Číně přehodnocují svůj postoj Japonci a Australané. Tokio, které bylo od počátku velmi kritické, se v rychle se měnícím prostředí snaží najít prostor pro uplatnění vlastních představ, stejně jako Canberra, která s rostoucími obavami sleduje růst čínského vlivu přímo v Austrálii i v Pacifiku. První velkou mocností, která otevřeně vyjádřila nespokojenost s čínskými aktivitami, však byla Indie. Vláda v Novém Dillí vůči záměrům a ambicím Pekingů zůstává velmi nedůvěřivá a navzdory členství v iniciativě BRICS¹⁸ například nevyslala své zástupce na summit BRI, který Si Ťin-pching před dvěma lety zorganizoval v Pekingů.

¹⁵ Detaily viz např. Euractiv (2021).

¹⁶ CNAS (Center for a New American Security) byl založen roku 2007. Sídli ve Washingtonu, D. C. Detaily viz <https://www.cnas.org/mission>

¹⁷ Za autora „debt-trap diplomacy“ je považován indický akademik Brahma Chellaney, jenž termín použil roku 2017. Zemí, které upadly do čínské diplomatické pasti, je minimálně deset. Detaily viz např. Sethurupan (2020).

¹⁸ BRICS je akronym pro Brazílii, Rusko, Indii, Čínu a Jihoafrickou republiku.

Rozhodujícím faktorem pro indickou neúčast byla skutečnost, že část jednoho z nejdůležitějších dopravních koridorů, spojení západní Číny s Indickým oceánem přes Pákistán,¹⁹ prochází přes území, která Pákistán nezákonně okupuje, a jedná se proto o porušení teritoriální integrity Indie. Dalším pak fakt, že Čína svými jednostranně zaměřenými iniciativami podkopává schopnost Indie nabídnout své vlastní vize a opatření lépe odpovídající jejím zájmům. Vzhledem k tomu nepřekvapí, že v Novém Dillí došli k závěru, že se BRI, která snad byla původně zamýšlena jako mozaika investic do infrastruktury, rychle mění na nástroj, jehož prostřednictvím chce Peking vybudovat kolem sebe soustředěný alternativní systém mezinárodních vztahů. Zdá se být velice nepravděpodobné, že by se na odmítavém postoji Indie cokoli mělo změnit (Deo 2019).

Závěr

V prostoru Indo-Pacifiku je koncentrována zásadní část současného lidského, hospodářského a vojenského potenciálu. V dohledné době se na tom nic nemění a je proto třeba počítat s tím, že význam této části světa, respektive problémů, které lze v této části světa lokalizovat, poroste. Bez ohledu na to, zda se bude jednat o problémy politické, vojensko-bezpečnostní, ekonomické, demografické či environmentální, budou rezonovat globálně. Je vysoce pravděpodobné, že zůstane zachována současná podoba multipolárního mezinárodního systému, ve kterém se budou silní hráči střetávat při prosazování svých ambicí a představ. Všichni velcí a silní hráči, v první řadě Američané, Číňané a Indové, dále pak Rusové, Japonci a mnozí další, budou muset reagovat na pohyby a představy ostatních. Takovými reakcemi jsou již existující koncepty, jakými jsou čínská BRI nebo americko-indický koncept Indo-Pacifiku (v jiných částech světa pak třeba ruský koncept Eurasie, nebo Východní partnerství EU). V místech, kde dojde k jejich střetu, se mohou objevit místní „studené války“, jako například mezi Indií a Čínou na jejich himálajské hranici (Saran 2018). Z hlediska vývoje v prostoru, který byl předmětem našeho zájmu, je třeba zmínit, že se začíná rýsovat i institucionální základna pro koordinaci politických a výhledově snad i vojenských aktivit států, které v růstu čínské moci cítí problém.

Již roku 2007, u příležitosti konání velkého indo-amerického námořního cvičení „Malabar Coast“, kterého se zúčastnilo japonské námořnictvo, navrhl japonský premiér Šinzo Abe Američanům, Indům a Australanům strategický dialog, z něhož postupně vznikl formát zvaný Quadrilateral Security Dialogue (Quad). O deset let později, během summitu organizace ASEAN v Manile, se Indie, Austrálie, Japonsko a USA, které byly na summit pozvány, dohodly na potřebě změnit Quad na platformu, jejímž prostřednictvím by bylo možné čelit čínským vojenským a diplomatickým aktivitám v Jihočínském moři.

¹⁹ Tzv. CPEC (China-Pakistan Economic Corridor), detaily viz <http://cpec.gov.pk/>

Dnes už někteří komentátoři Quad považují za (zárodek) asijského NATO a zmíněný summit za počátek studené války v regionu (Heydarian 2021). Ve společném prohlášení z letošního summitu²⁰ se lídři čtyř zemí zavázali k „prosazování svobodného a otevřeného, na pravidlech založeného řádu vycházejícího z mezinárodního práva, směřujícího k posílení bezpečnosti a prosperity a potírání hrozeb jak v Indo-Pacifiku, tak mimo něj. Podpoře právního státu, svobody plavby a přeletu, mírovému řešení sporů, demokratickým hodnotám a územní celistvosti“. K rozšířenému formátu Quad Plus byli přizváni i reprezentanti Nového Zélandu, Jižní Koreje a Vietnamu.

Věřme, že v Indo-Pacifiku nebudeme svědky přímé fyzické konfrontace mezi mocnostmi, ale perspektiva několika regionálních studených válek a ostré politické, hodnotové, hospodářské a vojensko-bezpečnostní konfrontace mezi Čínou (možná podporovanou Ruskem) a USA, Indií a jejich spojenců ve formátu Quad a Quad Plus či Quad + ASEAN, se jeví být velice pravděpodobná.

Doporučení

- Dynamika proměny světového hospodářského, politického a vojensko-bezpečnostního (ne)řádu zrychluje a nějakou dobu tomu tak ještě bude.
- Evropa a celý euro-atlantický prostor přestávají být hlavním geopolitickým a geostrategickým regionem. Do této pozice se stále výrazněji přesouvá Asie, respektive Indo-Pacifik.
- Obrysy budoucího řádu se teprve vynořují a menší a slabší hráči jako ČR musí v rámci vlastního přežití věnovat mimořádnou pozornost mezinárodnímu dění, včetně dění probíhajícímu zdánlivě daleko od Evropy a našich hranic. Vedle Indo-Pacifiku se ještě minimálně jedná o prostory/koncept Eurasie a nové aktivity v Arktidě.
- Součástí nadcházejícího vývoje bude ostrá konkurence na vhodných místech přecházející v konfrontaci mezi mocnostmi v oblasti politické, hodnotové, ekonomické a nakonec i vojensko-bezpečnostní.
- Současný, historicky nepochybně nejslabší a nejméně kompetentní premiér a jeho vláda zahraniční a bezpečnostní politice nevěnují dostatečnou pozornost a nejsou schopni dodržet závazky, které na sebe ČR vzala. Prezident republiky jedná otevřeně v rozporu s našimi bezpečnostními zájmy a zastává proruská a pročínská stanoviska. Velmi neutěšená je situace i v oblasti bezpečnostního a zahraničně-politického výzkumu, které nejsou dostatečně zajištěny finančně ani personálně. Jedním z důležitých úkolů příští vlády bude tyto skutečnosti radikálně změnit.

²⁰ Detaily viz White House (n.d.).

30 let Visegrádu: od „zpět do Evropy“ k boji za jinou Evropu

Ladislav Cabada

Shrnutí: Visegrádská skupina se v poslední dekádě stala viditelným, nicméně dominantně negativně reflektovaným aktérem. Úvaha sleduje transformaci V4 do podoby populistického regionálního uskupení včetně zakotvení skupiny v budované síti evropských národně-populistických a nativistických sil. S využitím konceptu kulturních válek prezentuje základní pozice dvou vyhraněných táborů jak ve V4, tak i širším evropském kontextu. Odmítá manicheistickou konstrukci „dobra“ a „zla“ vystavenou těmito tábory a zdůrazňuje potřebu konsensu s využitím základní premisy klasického liberalismu, tedy práva na odlišný názor.

Klíčová slova: Visegrádská skupina, Evropská unie; hodnotový konflikt; populismus

Úvod

V únoru 2021 uplynulo 30 let od podpisu Visegrádské deklarace. Navzdory řadě krizí spojených s bilaterálními spory uvnitř skupiny, individuálními pozicemi některých premiérů a vlád redukujících spolupráci na minimum, či zejména v poslední dekádě poměrně výraznými hodnotovými rozpory včetně pokusu o vybudování alternativního, ideově odlišného středoevropského partnerství na platformě Slavkovského trojúhelníku (srov. Cabada 2018), pozorujeme současnou Visegrádskou čtyřku (dále jen V4) jako relativně vitální strukturu, která se prezentuje velmi ambiciózně. Současně je V4 v různých mediálních i politických kontextech a narativech (sebe)prezentována s mimořádně výrazným rozptylem – někdy demonizována, jindy naopak reflektována jako *advocatus diaboli* či ochránce „normality“.

Je přitom zjevné, že obrazy a narativy Visegrádu mnohdy překrývají další významné aspekty spolupráce, resp. úspěchy, jichž skupina a její členové dosáhli. Mezi těmito úspěchy nadále dominuje vstup do NATO a EU, tedy uznání dostatečné socializace na západní standardy (Walsch 2018); je to nicméně úspěch již letitý, navíc relativizovaný tím, že vedle „favoritů“ ze střední Evropy, jak se země skupiny vnímaly již v samotné deklaraci, bylo v roce 2004 či o pár let později přijato daleko více uchazečů. Za úspěch nicméně můžeme považovat výrazné ekonomické posílení zemí V4, vždyť Polsko je dnes sedmou největší ekonomikou EU a také Česko a Slovensko vykazují řadu jasných ekonomických úspěchů.

Podobně lze jako úspěch vnímat i to, že se V4 stala pro mnohé země středovýchodní Evropy (SVE), resp. západního Balkánu vzorem úspěšné evropeizace a nadále si udržuje rovněž statut největšího propagátora dalšího rozšiřování EU – mimochodem právě zde vidíme nejpozitivnější aspekt mnohdy specifické evropské politiky Orbánovy vlády. Formát V4+ se ukazuje jako funkční při prosazování zájmů na evropské úrovni, jak o tom svědčí mj. opakované zformování skupiny „přátel koheze“ při projednávání víceletých finančních rámců EU. Viditelná je V4 rovněž v rámci Společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU, a to nejen v souvislosti se snahou zastavit migrační proudy na hranicích EU, která je politiky V4 mnohdy prezentována velmi nešťastným způsobem, ale také např. v podobě V4 EU Battlegroup či výrazného podílu na boji proti kybernetickým a dalším hybridním hrozbám (srov. Cabada, Waisová a kol. 2018).

Zmíněné a mnohé další dílčí úspěchy jsou však relativizovány problematickým chováním klíčových aktérů na národní, visegrádské i evropské úrovni. Paradoxní přitom je, že ani vlády zemí V4 mnohdy jasně neprezentují své úspěchy v rámci EU, ale soustředí se primárně na kritiku institucí EU a při této kritice využívají výrazně populistickou rétoriku ve stylu „my dobří Středoevropané“ vs. „hegemonická EU“. Na druhé straně nelze přehlédnout ani to, že mnozí klíčoví aktéři na evropské úrovni, nejen politici, ale velmi výrazně i mnohá média, vygenerovali po roce 2015 obraz V4 založený na její demonizaci, prezentující národně-konzervativní populisty Jarosława Kaczyńského a Viktora Orbána jako sociotyp politika ze střední Evropy. Taková prezentace „nové Evropy“ je zavádějící a přehlíží mnohé úspěchy nejen V4, ale řady dalších zemí postkomunistického areálu v oblasti rozvoje demokracie, příspěvku k společné evropské obraně, zapojení do eurozóny atd. (Cabada 2019). Podobně jako na národní úrovni, tak i na úrovni evropské pozorujeme silnou, a ne vždy argumentačně podloženou polarizaci.

Cílem této reflexe je především ukázat na to, že všechna černobílá dělení na „zlý Visegrád“ a „tý hodné“ na evropské úrovni, případně na „radikálně-pravicové populisty“ a „proevropské liberály“ na úrovni národní, jsou kliše, která v případě radikalizace, nativizace a anti-liberálních pozic výrazné (a rostoucí) části pravice opomíjí celoevropský rozměr problému, v případě opozičních sil proti národním populistům pak přeceňují jejich „liberální“ charakter,²¹ resp. ignorují jejich negativa, včetně podobně silného populismu, jenž je v případě většiny současných lídrů V4 kritizován. Mým cílem je poukázat na problematičnost této černo-bílé perspektivy, pro niž mnozí aktéři užívají označení „kulturní válka“, zejména s ohledem na skutečnost, že je jedním z klíčových zdrojů silné a prohlubující se polarizace, a tedy oslabování prodemokratického liberálního mainstreamu.

21 Za všechny podobné případy zmiňme maďarskou formaci Jobbik, v níž se vyskytovaly silné fašizující či antisemitské tendence a jež je v nynější alianci s dalšími protiorbánovskými silami některými pozorovateli považována div ne za bojovníka za demokracii v Maďarsku.

Vývoj obrazu V4: od vzorného žáka k nechtěnému dítěti

Skupina středoevropských zemí (vedle V4 bývá v literatuře zpravidla k této skupině přiřazováno také Slovensko) v prvních patnácti letech po pádu komunismu nesla nálepku „vzorných žáků“. Tento obraz byl posilován relativně stabilní ekonomikou, absencí výrazných vnitřních i bilaterálních konfliktů, institucionální adaptací a celkovou formální demokratizací včetně relativně silného právního státu. Narušení této „harmonie“ situací mečiarismu na Slovensku bylo po roce 1998 minimalizováno; současně středoevropské země v roce 1997 v rámci tzv. Lucemburské skupiny jako nejúspěšnější tranzitivní země Pobaltí doplnilo i Estonsko. Jak zdůrazňují Lovec, Kočí a Šabič (2021: 2), tento obraz byl v důsledku (údajného) selhání při adaptaci na západní normy změněn a V4 si vysloužila nový brand „problematických evropských dětí“. Jako zásadní důvody pro takové odmítnutí jsou uváděny zejména odmítnutí relokačních mechanismů a skutečnost, že Polsko a Maďarsko jsou vyšetřovány pro domnělé porušení principů právního státu dle čl. 7 Lisabonské smlouvy.

V4 je externími kritiky vnímána jako vnitřně konsolidovaná a integrovaná organizace, jejíž členské země zastávají jednotné postoje, resp. lze je vnímat jako stejnorodé jednotky (like-units). Takový postoj je nicméně od reality velmi vzdálen. Mnohé studie již jasně prokázaly, že V4 je silně proměnlivou a nestabilní regionální skupinou založenou na interakci suverénních zemí a čistě intergovernmentální spolupráci. Napsáno jinak, vlády zemí V4 ze stovek dílčích politických témat, jimiž se zabývají, někdy najdou taková, v nichž se jejich pozice výrazně shodují. Tradičně je takovým tématem podpora dalšího rozšiřování EU, podobně výraznou shodu země V4 nacházely v otázce energetické bezpečnosti; a po roce 2015 se výrazně shodly na pozici k otázkám spojeným s migrací do EU a tzv. relokačními kvótami.

Nicméně v řadě témat se neshodují, v řadě otázek jsou dokonce rivaly, např. při soutěži o zahraniční investice. Slovensko je členem eurozóny, ostatní země V4 nikoli. Strany Jarosława Kaczyńskiego, Viktora Orbána, Andreje Babiše a Roberta Fica, kteří ve stejné periodě ovládali vlády svých zemí, patří do čtyř různých frakcí v EP. Prezentovat V4 jako plně koherentní skupinu je tedy zavádějící a v zásadě populistické. Populistické o to více, že kritici „zlé V4“ velmi často současně zdůrazňují pozitivní odchylky od negativních regionálních trendů, např. slovenské prezidenty Andreje Kisku a Zuzanu Čaputovou či primátory hlavních měst (viz níže).

Jednostranná kritika V4 tak především zakrývá druhou stranu mince, a to dlouhodobou institucionální krizi EU (Ágh 2019). V kontextu vysoké míry nejistoty, zasahující celou EU a fakticky všechny její členské země, se „jádro“ EU rozhodlo k posílení integrace a společné identity. Výraznější odpor proti takovému postupu pak byl západními mainstreamovými médii i politiky využíván a čteně i zneužíván ke kritice nových členských zemí pro údajné selhání jejich adaptace na evropské prostředí a hodnoty

– jinými slovy jako selhání (plné) socializace. Souhlas s posilováním integrace v rovině politické a identitární tak byl vnímán jako nová podmínka členství v klubu, která doplnila předchozí podmínky označované jako kodaňská kritéria. Jak politiku této „popřístupové kondicionality“ tak zejména jednostrannou kritiku vlastní oponentní pozice a všeobecnou stigmatizaci „nováčků z východu“ řada nových členských zemí částečně či zcela odmítla (Lovec, Kočí a Šabič 2021).

Přirozeně, kritické hlasy byly viditelné a sílily i v řadě zemí EU-15, rozdíl je ale pozorovatelný v síle kritických aktérů na národní úrovni. I v některých zemích „staré Evropy“ tito aktéři pronikli do vlád, ale v nich zpravidla představovali minoritní partnery (Itálie, Rakousko), případně proti nim byl (znovu)vybudován cordon sanitaire v rovině politické a snad ještě výrazněji mediální. Naopak v rámci V4 a širší SVE kritici posilování transnacionalismu v EU ovládli kabinety i další instituce a proti unijním narativům postavili své vlastní, zdůrazňující primát národní politiky a národního zájmu.

Pro kritiku EU, primárně pak Evropské komise (EK), již prezentují jako příliš aktivistickou a volají po její „re-byrokratizaci“ a podřízení Radě EU, přitom využívají klasický populistický repertoár, když se prezentují jako ochránci národa a visehradského/středoevropského lidu proti hegemonii a útlaču bruselských elit. Středoevropští populisté v čele s Orbánem prezentují „lid V4“ jako aktéra, jenž je tradičně a trvale utlačován, ale současně se v rámci symbolické politiky prezentují jako největší bojovníci za ochranu údajných křesťanských hodnot proti (ultra)liberálnímu vývoji „staré“ Evropy a proti migraci (Cabada 2021).

Na kritiku jednostranné a bezalternativní politiky spojené s implementací Lisabonské smlouvy reagoval evropský mainstream často dosti necitlivě. Zcela oprávněný požadavek zachování intergovernmentálního paradigmatu včetně práva veta každé ze členských zemí byl v podání nových členských zemí vnímán jako „zpátečnický“ a svědčící o nízké politické kultuře. Snad i proto jsme právě v některých zemích V4 pozorovali výraznější pochopení pro motivy britských politiků a veřejnosti pro Brexit. Do stigmatizace SVE se zde mj. promítla dlouhodobá geopolitická a geokulturní percepce založená na stereotypu „Mezievropy“ vnímané jako „vnější kruh“ západní Evropy/EU, (semi-)periferie a zdroj (potenciální) nestability. Evropeizace a socializační paradigma tak byly vnímány jako nástroj prevence návratu či úpadku k násilí (Lovec, Kočí a Šabič 2021: 4).

Přelomem ve vnímání střední Evropy a budování jejího heterostereotypu ze strany EU-15 se stala migrační krize. Odmítnutí relokačních mechanismů i další kroky (některých) středoevropských vlád byly vnímány jako jasné selhání evropeizačních mechanismů. Jak upozorňují Lovec, Kočí a Šabič (2021: 11), v následujících letech byla intenzivně produkována odborná literatura prezentující institucionální selhání a nárůst nacionalismu ve střední Evropě. Mediální a politická stigmatizace tak byla doplněna i rámcem odborným a střední Evropa, primárně pak V4, se staly „velkým zlým vlkem“

a jsou prezentovány jako koherentní skupina východních zemí, které trvale blokuji unijní politiky (Walsch 2018). Četná „protiunijní“ prohlášení středoevropských politiků, z nichž některá mají jasné populistický rámec, nicméně mnohá se opírají o poměrně dobře argumentované základy (otázka dvojích standardů, absence diskuse a obecně alternativ v oblasti veřejných politik), pak můžeme vnímat mj. prizmatem „protistigmatizační strategie“ (Lovec, Kočí a Šabič 2021: 12).

Nahlíženo optikou některých kritických či konstruktivistických teorií, vývoj V4 a (některých) jejích členských zemí směrem k de-demokratizaci, narušení principu právního státu a anti-liberalismu je projevem sebenaplňujícího se proroctví – protože je systematicky budován obraz V4 jako problematické, skutečně se problematickou stala. To mj. znamená, že zevnitř V4 jsou pozice odchylovající se od „skupinového“ hlasu marginalizovány (typicky četná slovenská disidentská prohlášení či ohrazení jsou ignorována či prezentována jako nepodstatná), zvnějšku je naopak mnohdy přeceňována jejich síla a význam. Jak ukazují Söderbaum, Spandler a Pacciardi (2021), V4 se pod ideovým vedením antiliberálních „kontrarevolucionářů“ Viktora Orbána a Jarosława Kaczyńskiego a příležitostných populistů Andreje Babiše, Miloše Zemana či Roberta Fica (srov. Hesová 2021: 130–131) transformovala v populismem ovládaný formát. Zmínění aktéři preferují intergovernmentální koncepty zdůrazňující autonomii členských zemí a vysokou míru interakce (Söderbaum, Spandler a Pacciardi 2021: 14).

Populisticky rámovaný regionalismus je založen na třech klíčových institucionálních preferencích – principu personalizovaného řízení (leader-driven format), politickém symbolismu a á la carte spolupráci. Vedle toho je charakterizován snahou vymezit se vůči mezinárodnímu liberálnímu řádu (ILO) a aktérům, kteří jsou prezentováni jako jeho představitelé (Söderbaum, Spandler a Pacciardi 2021: 3). V rámci á la carte spolupráce se populisté soustředí na vybraná mezinárodní témata s cílem domácí mobilizace a symbolické ochrany integrity lidu (typicky v posledním období téma migrace) (Söderbaum, Spandler a Pacciardi 2021: 16).

V této souvislosti pozorujeme (nejen) v případně visegrádských populistických lídrů cílené útoky jak na samotný liberalismus, tak i na instituce typu Mezinárodního měnového fondu a Světové banky, na EU a primárně EK, stejně jako některé lídry, kteří (údajně) ILO včetně vlastní dominance v tomto nespravedlivém režimu představují (např. Německo a personalizovaně kancléřka Angela Merkel). Zejména Orbán je pak svými obhájci prezentován jako silný lídr, jenž je z populismu či protidemokratických praktik obviňován západními pokrytci, protože je pravověrným vyzyvatelem neokoloniálního vlivu EU (Furedi 2017).

Naznačený vývoj V4 jako populistické regionální organizace, v níž se Orbán viditelně stal lídrem, těžícím z ideového souznění s o generaci starším Kaczyńským a pragmatické protiujiční spolupráce s některými českými a slovenskými politiky, kteří těmto dvěma ideologům spíše pasivně přikyvuají, logicky vedl k situaci, kdy se celá V4 stala populistickým „vyzyvatelem“ unijních institucí na čele s EK. Že se právě lídři Fidesz, resp. Práva a spravedlnosti cítí být vůdci evropské „kontra-revoluce“, dali najevo již v roce 2016 při svém setkání v Krynici (Cabada 2021: 297). Stali se tak nejvýraznějšími středoevropskými politiky, kteří nasedli na novou vlnu anti-globalismu a nativismu, jež je v globálním měřítku spojována s Donaldem Trumpem, Jairem Bolsonarem či F. Dutertem. Tato vlna se vyznačuje výrazným anti-liberalismem a také zdůrazněním morální a symbolické politiky, a to až k situaci kulturní války.

Ta je vedena primárně o sociální normy, národní hodnoty a historické symboly (Hesová 2021: 131). Podle Hesové se kulturní války ve střední Evropě odehrávají ve třech základních rovinách – jako válka o minulost, resp. kolektivní paměť, jako válka o identitu a jako válka o morálku. V rámci konfliktu o minulost tak pozorujeme revizionismus jak ve vztahu ke komunistickému období dějin (Česko), tak i ve vztahu ke starším obdobím, primárně periodě meziválečné, v případě Slovenska a Maďarska (ale také Slovinska, Chorvatska či Pobaltí) pak období druhé světové války. Identitní spory se koncentrují kolem definice národa či evropanství prostřednictvím tzv. křesťanských hodnot, v nichž nicméně u národních populistů a nativistů postrádáme nutnou příměs liberalismu s ohledem na respekt k individuálním svobodám a právům každého jedince. Morální politika se koncentruje kolem témat genderu, tzv. tradiční rodiny, otázek interrupcí apod. Všechny tyto spory prohlubují propast mezi dvěma ideál typickými tábory a stávají se primárně prostředkem boje o kulturní hegemonii (Hesová 2021) a jejím prostřednictvím pak hegemonii politickou.

Je přitom zřejmé, že zmíněné kulturní války a jejich témata přesahují V4 i SVE a vytvářejí tak rámec celoevropského či dokonce globálního konfliktu mezi dvěma spíše se vzdalujícími pojetími. Jasným náznakem přerůstání a prorůstání národně-konzervativního populismu z V4 a SVE na celoevropskou úroveň je spolupráce Orbána s Matteo Salvinim a dalšími západními pravicovými populisty před volbami do Evropského parlamentu v roce 2019 a také po nich na půdě EP. Nejnovějším a zjevně velmi ambiciózním projektem sjednocujících se nativistických a antiliberálních (formálně) křesťanských proudů v Evropě se stala Deklarace o budoucnosti Evropy, představená počátkem července 2021.

Mezi 16 signatáři je Kaczyński uveden na prvním místě, Orbán na čtvrtém; společnost jejich stranám pak tvoří mj. italské krajně-pravicové formace Liga a Bratři Itálie, Národní sdružení vedené Marie Le Pen, nizozemský Vlámský zájem či rakouští Svobodní. Deklarace je esencí tzv. kulturní kontrarevoluce, resp. boje za „křesťanskou“ Evropu. Vnímá tedy liberální ideový rámec integrace a všechny snahy o „evropský“ přístup jako narušení principu soužití svobodných národů. Podle

signatářů se EU mj. „čím dál tím více stává nástrojem radikálních sil, které by chtěly dosáhnout kulturní a náboženské přeměny Evropy, zaměřených na vytvoření evropského superstátu, na zničení nebo zrušení evropských tradic, přeměnu základních sociálních institucí a morálních principů“. Za hlavního autora deklarace je považován Kaczyński, jenž má být hostitelem „následné“ programové konference v září 2021, nicméně z argumentace a rétoriky je patrný výrazný vliv Orbána (mal 2021).

Jak jsem naznačil v předchozí analýze (Cabada 2018), jednou z alternativ k národně-populistické podobě V4 by mohl být jiný formát středoevropské spolupráce, např. Slavkovský trojúhelník, jenž by byl motivován méně ideologicky a více zaměřen na konkrétní veřejné politiky. Další alternativou by samozřejmě mohlo být opuštění V4, ať již plné anebo formou politiky prázdné židle – k takovému řešení má v posledních pěti letech nejbližší Slovensko a fakticky tak někdy i činí. Nejvýraznější možností změny vývoje V4 by pak bylo oslabení ideologického a populistického profilu V4, tedy změna vlád v některých zemích.

V této souvislosti je nutné zmínit marketingově nejviditelnější alternativní formát, a to spolupráci primátorů hlavních měst V4. Aliance primátorů Gergelyho Karácsonyho, Rafala Trzaskowského, Matúše Valla a Zdeňka Hřiba se prezentuje jako pragmatické spojení hájící zájmy měst v rámci národních i evropských politik, současně však zdůrazňuje také boj proti neliberálním vládám (Matišák 2021; Zichová 2020), resp. „nacionalistickým a populistickým režimům, které dusí lokální demokracii“, jak v době vzniku Paktu svobodných měst v prosinci 2019 prohlásil Karácsony. Připomeňme, že všichni primátoři metropolí V4 mohou být vnímáni jako progresivisté; zejména Trzaskowski a Karácsony představovali či představují klíčové vyzyvatele nynějších vládců v jejich zemích. Současně připomeňme, že v programech i rétorice těchto aktérů se častěji vyskytují poměrně radikální postoje a také populismus a silné prvky postmoderního politického marketingu (Matišák 2021).

Závěr

Jak jsem se snažil ve zkratce poukázat, nejen některé nové členské země EU a jejich reprezentace zcela oprávněně vznášejí oponentní stanoviska proti některým návrhům změn politických preferencí, institucionálního rámce a rozdělení kompetencí v unijním soukolí. Oprávněný odpor vůči zcela jednosměrné a hledání konsensu odmítající strategii Evropské komise a výrazné části politické a mediální scény v rámci EU-15 samozřejmě nemůže být omluvou pro rozrušování demokratických principů v některých zemích SVE (Lovec, Kočí a Šabič 2021: 3). Na druhé straně nelze přehlédnout, že právě tato silně oponentní role V4 zviditelnila.

Velkou výzvou, na níž by ideálně měli spolupracovat politici v členských zemích V4 nehledě na ideový profil, je, jak současný spíše negativní koaliční potenciál v rámci EU transformovat a naplnit tak ambici učinit V4 „druhým motorem integrace“. Jinými slovy, V4 musí překonat situaci, kdy je primárně ničitelem a veto-hráčem, a naopak zkusit prosadit co nejvíce vlastních návrhů v rámci širokých koalic. Pro takový cíl nicméně potřebuje daleko více hledat konsensus. To je výzva pro celou EU a širěji „Západ“. Politický mainstream je narušen a v rámci populistické politiky se nejen pravicovní populisté, ale rovněž levicovní progresivisté posouvají do radikálních a místy i extrémních pozic. Tyto ideově antagonistické proudy přitom spojuje odpor k respektování práva na odlišný názor. Současně politiku nechápou jako soutěž různých koncepcí a hledání konsensu, nýbrž manicheisticky, tedy jako boj o hegemonii a hru s nulovým součtem. Návrat k liberálním kořenům včetně práva na odlišný názor bez ostrakizace či dokonce penalizace je tak společnou výzvou pro všechny prodemokratické proudy nejen ve V4.

Doporučení:

- Vést politickou debatu směrem ke konsensu a bez ostrakizace na národní, regionální i evropské úrovni.
- V rámci liberálně-konzervativní politiky zdůraznit klíčovou roli jednání a konsensu mezi různými názory.
- Usilovat o rekonstituci demokratického politického mainstreamu, do něj integrovat všechny prodemokratické proudy.

Ukrajina třicet let po vyhlášení samostatnosti: boj o nezávislost stále trvá

Josef Mlejnek

Shrnutí: Ukrajina v srpnu oslavila třicet let od vyhlášení samostatnosti. Kulaté výročí ji však zastihuje v obtížné situaci vlekoucího se konfliktu s Ruskou federací, špatných ekonomických poměrů i covidové krize. Problém ukrajinské suverenity se často vnímá zúženě z hlediska anexe Krymu, bojů se separatisty na východě země a manévřů ruské armády u ukrajinských hranic. Následující text se ale zaměřuje na vybrané dlouhodobé parametry, které mají na státní samostatnost velký vliv. Konkrétně na nepříznivé důsledky deindustrializace ukrajinské ekonomiky a na národní identitu a její provázanost s náboženským (církevním) životem.

Klíčová slova: Ukrajina, Rusko, suverenita, nacionalismus, identita, letecký průmysl, Antonov, deindustrializace, pravoslaví, autokefalita.

Úvod

Výsledek prezidentských a parlamentních voleb v roce 2019 mnozí vnímali jako zásadní zlom. Volodymyru Zelenskému k úspěchu kromě hereckého talentu a (přinejmenším mediální) podpory oligarchy Ihora Kolomojského určitě pomohla obrovská deziluze, jež panuje v zemi stížená válkou s Ruskem, korupcí i špatnou hospodářskou situací. Ukrajinská inteligence, zejména v západní části země, v nástupu Zelenského a jeho strany Služebník lidu spatřovala velké nebezpečí pro zachování prozápadního kurzu a „politického komika“ vnímala jako přímý či přinejmenším nepřímý důsledek ruské informační války. S odstupem se tyto obavy sice v zásadě nepotvrzují, leč následný vývoj potvrdil, že trvalé problémy a parametry určující ukrajinskou státnost a politiku lze jen obtížně rychle měnit politickou vůlí.

Deindustrializace ekonomiky

Ukrajina se kdysi označovala za obilnici Evropy, v sovětské éře však prošla i masivní industrializací, jakkoliv v řadě ohledů problematickou. Tvořila jedno z center těžkého průmyslu, včetně výroby letadel a strategických zbraní, mj. mezikontinentálních balistických raket. Po rozpadu Sovětského svazu se ale většina průmyslových podniků ocitla ve značných potížích. Pro řadu z nich byla nadále důležitá spolupráce s Ruskem, jak v podobě společného vývoje a výroby určitých produktů, tak ruského trhu jakožto hlavního odbytiště.

Měřeno příjmem na hlavu, řadí se Ukrajina k nejchudším evropským zemím. Dle makroekonomických ukazatelů lze považovat ukrajinskou ekonomiku za relativně stabilizovanou, s růstem HDP v řádu jednotek procent, s výjimkou roku 2020, kdy udeřila covidová pandemie. Negativně zasáhla především odvětví cestovního ruchu a dopravy, její dopady na fenomén pracovní migrace těžko přesně předvídat. Veřejný dluh roste a země je závislá na pomoci mezinárodních finančních institucí (MZV 2021; World Bank 2021). Dlouhodobý palčivý problém představuje též negativní deindustrializace ukrajinské ekonomiky, v jejíž struktuře roste podíl zemědělství, produkce surovin či polotovarů, ale klesá podíl odvětví s vysokou přidanou hodnotou (Abysova a kol. 2021).

Špatná hospodářská situace a s ní spojená pracovní migrace rovněž přispívají k neblahému demografickému vývoji. Zatímco v roce 1991, kdy získala nezávislost, měla Ukrajina skoro 52 milionů obyvatel, v roce 2013 (před anexí Krymu a vznikem separatistických republik na východě) již jen 45,6 milionu. Ukrajinský statistický úřad letos na jaře odhadl počet obyvatel (bez Krymu a Sevastopolu) na zhruba 41,5 milionu (Deržavna služba 2021). Příčin poklesu existuje řada, nicméně patří mezi ně i skutečnost, že miliony Ukrajinců nyní působí jako gastarbeiteři v zahraničí. Sice na západ od ukrajinských hranic, i v Česku, najdou práci a posílají ze svých zpravidla nevysokých příjmů něco příbuzným, nežijí však doma a nezakládají či nerozšiřují rodiny.

Kýžené kooperaci ukrajinských podniků se západními firmami bohužel brání i oligarchická struktura ukrajinské ekonomiky a s ní spojená vysoká míra korupce. Ovšem ztráta ruského trhu a přerušení spolupráce s ruskými firmami otevírá též dveře čínskému vlivu. Podoba a možné dopady deindustrializace budou níže podrobněji ilustrovány na případě výrobce letadel a kdysi jedné z vlajkových lodí ukrajinské ekonomiky, státní firmě Antonov, a stručněji též na výrobci leteckých motorů Motor Sič.

Polámaná křídla firmy Antonov

Ukrajina se pyšní největším (nejdelším a nejtěžším) letadlem na světě: Antonov An-225 Mrija (ke konstrukcím obřích letadel firmy Antonov blíže viz Gordon a Komissarov 2020). Mrija znamená ukrajinsky „sen“ a mamutí šestimotorový letoun opravdu připomíná nějaký nereálný výjev ze snu. Adjektivum „ukrajinský“ je v případě zmíněného vzdušného obra poněkud problematické. Původně šlo totiž o letoun sovětský, vyvinutý především kvůli projektu raketoplánu Buran. Mrija měl na svém hřbetu převážet Buran na kosmodrom nebo plnit další podobné úlohy přepravy objemných zařízení v rámci sovětského kosmického programu. Buran se do vesmíru podíval jen jednou, v roce 1988. Krátce poté se s rozpadem Sovětského svazu rozložil i sovětský kosmický průmysl.

Mrija existuje v jednom exempláři a provozuje ho sama firma Antonov, konkrétně její odbočka Antonov Airlines. Ta provozuje i několik menších, byť stále mohutných nákladních letadel vlastní konstrukce a produkce ze sovětských dob, Antonov An-124 Ruslan. Letadel Antonov využívá též

NATO, které si jejich přepravní kapacitu objednává od leteckých společností, od Antonov Airlines a ruské společnosti Volga-Dněpr. Během první vlny covidové pandemie na jaře 2020 přivážely do Česka zdravotnický materiál z Číny i stroje An-124 – právě v rámci programu strategické přepravy NATO nazvaného Strategic Air Lift International Solution (SALIS). Německo dokonce pro dopravu zdravotnických potřeb použilo, v rámci zmíněného programu, i gigantický An-225 (Natoaktual 2020).

Nicméně Antonov se logicky snaží uspět především jako výrobce nových typů letadel. Firma vkládala velké naděje do dvumotorového dopravního letounu pro kratší tratě Antonov An-148/158. Na jeho vývoji i výrobě výrazně spolupracovala s ruskými závody, což bylo pro ukrajinské strojírenské podniky běžné a odráželo to rovněž dlouhou historii existence společného ekonomického prostoru. Válka s Ruskem ovšem hospodářské vazby značně omezila. A především kvůli tomu projekt Antonovu 148/158, jehož vzniklo jen několik desítek kusů, fakticky skončil (Russian Aviation Insider 2018).

Firma Antonov vyvinula i nákladní, převážně vojenskou verzi An-178, která má snad šanci prosadit se na mezinárodních trzích. Zatím byl však zkompleťován pouze jeden prototyp a probíhá výroba několika kusů pro ukrajinské ozbrojené složky a jednoho pro peruánské letectvo (Mil.in 2020). Probíhala též jednání o dodávkách do Číny i výrobě uvedeného typu v Číně (Kauffman 2017). Pouze v prototypu zatím zůstává projekt turbovrtulového vojenského dopravního letadla Antonov An-132, který konstrukčně navazuje na starší typy firmy Antonov v této kategorii. Rozjednaný plán na výrobu a využívání se Saudskou Arábií byl v roce 2019 ukončen (Planes 2019). Podnik Antonov tak bojuje o holé přežití, přičemž konstrukce a výroba letadel i leteckých motorů má na Ukrajině dlouhou tradici a existuje zde pro ni též výzkumné a vzdělávací zázemí (k problémům ukrajinského leteckého průmyslu blíže viz: Abysova a kol. 2021).

Průmyslových podniků bez odbytišť, avšak disponujících zajímavými technologiemi, se snaží využít Čína. Což se týká i firmy Antonov – kromě výše zmíněných jednání o čínském podílu na produkci An-178 Čína rovněž, v roce 2016, usilovala o dostavění a převzetí druhého exempláře obřího An-225, který zůstává od sovětských dob ve stadiu rozpracovaného torza, a následně pak o jeho výrobu v Číně. Z plánu sice sešlo, Antonov ale nadále hledá investora pro obnovu produkce zmíněného typu (Beresnevicius 2021; Venckunas 2021).

Neuralgickým bodem ukrajinsko-amerických vztahů se ale stala čínská snaha o ovládnutí významného výrobce leteckých motorů Motor Sič, který notně utrpěl ztrátou klíčového ruského trhu. Čínské podniky by tak získaly přístup k ukrajinským technologiím výroby leteckých motorů, což USA vnímaly jako ohrožení vlastní národní bezpečnosti a vyvíjely velký tlak na ukrajinská oficiální místa, aby byla spolupráce s Čínou v tomto ohledu ukončena (Kuzio 2021). Ukrajinský stát tudíž letos firmu Motor Sič znárodnil, aby z ní vytěsnil čínský kapitál, je ale otázkou, zda tento krok pomůže vylepšit ekonomickou situaci podniku (Planes 2021).

Ukrajinský letecký průmysl každopádně akutně potřebuje zlepšit přístup na západní trhy, což se mj. neobejde bez náhrady ruských technologických komponent v jeho produktech těmi západními. Chystaný plán na produkci typu Antonov An-74 v Kanadě, oznámený v červenci 2021 (Ukrinform 2021b), určitě představuje krok správným směrem. Čína může svůj vliv na Ukrajině posílit i kvůli covidové pandemii. Ukrajina odmítla ruské vakcíny, očkování sice probíhá, leč pomalu. Převážnou část dávek tvoří či by dle uzavřených smluv měly tvořit ty od čínské firmy Sinovac Biotech (Ukrinform 2021a).

Zápas o národní identitu

Silná a prosperující ekonomika může, přímo i nepřímo, příznivě ovlivňovat též rozvoj kultury a národního vědomí, ba sebevědomí, tedy pro státní suverenitu zcela zásadních faktorů. Formování ukrajinské státnosti lze vnímat jako snahu o vymanění se nejen ze sovětského, ale i z předrevolučního ruského impéria, poněvadž ukrajinské historické, kulturní, jazykové i církevní reálie mají hluboké kořeny již v době carské říše, pro niž bylo mj. typické potlačování ukrajinštiny a rusifikace. Druhý ukrajinský prezident Leonid Kučma měl renomé politika proruského. Přesto publikoval, v roce 2003 rusky a rok později ukrajinsky, knihu *Ukrajina není Rusko*, kde za hlavní úkol po vzniku nezávislého státu, za úlohu dokonce náročnější než zrod samotné státnosti, označil potřebu „vytvořit Ukrajince“ (Kučma 2004: 17–28) neboli dosáhnout existence celoplošné silné ukrajinské identity, která se v devadesátých letech vyskytovala převážně jen v západních částech země. V roce vyhlášení samostatnosti převládala ukrajinština pouze v západní části Ukrajiny, národní identita byla dosti nejasná.

Mezi Rusy a Ukrajinci dlouhodobě probíhá spor o interpretaci dějin Kyjevské Rusi a její christianizace. Byla Kyjevská Rus pra-Ukrajinou? Nebo spíše pra-Ruskem? Na druhé zmíněné variantě pochopitelně hodně lpí mnozí současní Rusové a odvozují z této skutečnosti i postoj k Ukrajincům, kteří údajně tvoří jenom lokální variantu ruského národa, jehož centrum se údajně, v důsledku řady historických událostí včetně mongolských nájezdů, pouze přeneslo z Kyjeva nakonec až do Moskvy. Starou Rus a její obyvatele vnímají jako přímé předchůdce sebe sama, tedy současných etnických Rusů. A též jejich stát, Ruská federace, má podle nich historicky legitimní nárok (přímo či nepřímo) ovládat všechny pravoslavné východoevropské Slované, neb i Bělorusové a Ukrajinci jsou vlastně jen „trošku jiní“ Rusové. Ostatně, v carských dobách byli Ukrajinci označováni jako Malorusové a ukrajinské území jako Malorusko.

Názor, že Rusové, Ukrajinci a Bělorusové v podstatě tvoří jeden národ, zopakoval ruský prezident Vladimir Putin i během televizního vystoupení z konce června 2021 (Putin 2021a), na které pak navázal zveřejněním delšího textu „O historické jednotě Rusů a Ukrajinců“ na webové stránce svého úřadu (Putin 2021b). V uvedeném duchu se vyjadřuje poměrně často. Snaží se tak mj. navázat

na koncepci trojjediného ruského národa, složeného z Rusů, Bělorusů a Ukrajinců, rozvíjené v 19. století, na různé panslavistické koncepce či koncepci pravoslavné slovanské civilizace. Obyvatelé Ukrajiny se v této perspektivě vnímají jako součást širěji pojatého ruského národa, jako součást tzv. ruského světa (ke koncepci ruského světa viz např. Laruelle 2015). Prakticky však Putinova agresivní politika vůči Ukrajině vede k pravému opaku, k posilování národní identity a k oslabování vnímání Rusů a Ukrajinců jako dvou bratrských národů.

Autokefalita pravoslavné církve a národní identita

Značnou roli v procesu formování ukrajinské národní identity dosud hrála i otázka autokefality (samostatnosti) pro ukrajinské pravoslaví. Všechny významné ukrajinské církve odvozovaly a odvozují svůj původ od christianizace Kyjevské Rusi knížetem Vladimírem I. koncem 10. století, používají byzantský čili východní obřad, uctívají stejné ikony. Do této skupiny nutno zahrnout i Ukrajinskou řeckokatolickou církev (UŘKC), sice podřízenou římskému papeži, leč jinak de facto, obřadem zejména, východní, pocházející z „kyjevské křtitelnice“. V celostátním průměru se k ní hlásí okolo 10 % obyvatel, v některých oblastech západní Ukrajiny však tvoří církev dominantní. Ovšem od christianizace Kyjevské Rusi odvozuje svůj rodokmen i Ruská pravoslavná církev a též její (autonomní) odnož Ukrajinská pravoslavná církev (moskevského patriarchátu), jež je vnitřně rozdělená na proukrajinské a proruské křídlo.

V prosinci 2018 vznikla Pravoslavná církev Ukrajiny (PCU), která v lednu 2019 obdržela od konstantinopolského patriarchy Bartoloměje autokefalitu neboli nezávislost, což ale Ruská pravoslavná církev odmítla uznat. Naplnil se tak sen ukrajinských vlastenců, aby Ukrajina měla samostatnou, na Moskvě nezávislou pravoslavnou církev. Předchůdkyni PCU neboli Ukrajinskou pravoslavnou církev kyjevského patriarchátu totiž pravoslavné společenství neuznávalo jako kanonickou. Avšak ukrajinská pravoslavná církev spadající pod moskevský patriarchát (UPC MP) zůstává, pokud jde o počet chrámů, kněží i řeholníků, největší ukrajinskou církví. K nové PCU se v průzkumech veřejného mínění v době jejího vzniku hlásily zhruba dvě pětiny až polovina ukrajinských pravoslavných (Socis 2019). Rozdělení ukrajinského pravoslaví tedy přetrvává, přičemž významnou skupinu věřících tvoří též ti, kteří se v sociologických průzkumech označují za „pouze pravoslavné“, bez afiliace ke konkrétní církvi.

Velkým zastáncem jednotné ukrajinské pravoslavné církve s centrem v Kyjevě byl bývalý prezident Petro Porošenko, jenž si její zformování vytkl jako jeden z hlavních politických cílů. PCU však čelila kritice právě i jako politický projekt ukrajinského prezidenta. V Porošenkově případě ale rozhodná podpora autokefality pramenila rovněž z probíhajícího konfliktu s Ruskem a souvisela i s volební kampaní pro prezidentské volby v roce 2019 (Elsner 2019: 12). Hlavní heslo Porošenkovy kampaně

znělo: „Armáda, jazyk, víra“, ovšem národně-církevní argumentace nedokázala překrýt negativní hodnocení Porošenkovy osobnosti ukrajinskými voliči jakožto představitele zkorumpovaného oligarchického establishmentu, který navíc nedokázal splnit řadu svých volebních slibů z roku 2014 (Kuczyński 2019).

Porošenkův postoj i argumentaci, jež je v prostředí zastánců autokefality hodně rozšířená, výstižně shrnuje pasáž z prezidentova proslovu při vojenské přehlídce v den výročí ukrajinské nezávislosti 24. srpna 2018: „Tělo nemůže být svobodné, je-li duše v zajetí. [...] Jsme pevně odhodláni přetnout poslední uzel lana, kterým se nás impérium snaží k sobě zoufale připoutat. Jsme pevně rozhodnuti ukončit [...] setrvávání významné části našeho pravoslavného společenství v závislosti na ruské církvi. Církvi, jež posvěcuje Putinovu hybridní válku proti Ukrajině, která se dnem i nocí modlí za ruskou moc i za ruskou armádu.“ Jak Porošenko v citovaném projevu dále zdůraznil, ukrajinské křesťanství má více než tisíciletou historii, vlastní teologickou, liturgickou i církevní tradici. „Otázka udělení autokefality,“ podtrhl též Porošenko, „překračuje hranice náboženství. Má stejný význam jako posilování armády, ochrana jazyka, boj za členství v Evropské unii a NATO. Představuje další strategický mezník našeho historického směřování. Tvoří významnou součást naší nezávislosti“ (Porošenko 2018).

Současný prezident Volodymyr Zelenskyj je církevně spíše neutrální. Otázka ukrajinské autokefality, která zejména v letech 2018–2019 doslova otřásala celým pravoslavným světem, mj. kvůli historické a kanonické nejednoznačnosti tohoto procesu, nyní sice poněkud ustrnula, avšak nejspíše jen dočasně. Ostatně, Vladimir Putin ve výše zmíněném textu klade velký důraz na pravoslaví coby společný rys Rusů a Ukrajinců, píše o jejich „*duchovní jednotě*“ a vznik ukrajinské autokefální církve interpretuje jako politicky motivovaný církevní rozkol, jako součást snahy Západu o „vynucenou změnu identity“ Ukrajinců (Putin 2021b).

Závěr

Fatální problémy ekonomiky udržují Ukrajinu na úrovni rozvojové země třetího světa a všechny společenské i politické problémy tím jenom umocňují. Ukrajina tudíž potřebuje fungující a technologicky vyspělou ekonomiku. Většina lidí v produktivním věku by měla pracovat v domácích podnicích, navíc v kvalifikovaných, nikoliv v podřadných profesích. Jak ale upozorňuje Petro Porošenko, „tělo nemůže být svobodné, je-li duše v zajetí“. Za třicet let samostatnosti se ukrajinská národní identita posílila, leč její dotváření stále představuje velký úkol pro budoucnost. Ideová či identitní stránka rusko-ukrajinského konfliktu, která má též podstatnou náboženskou dimenzi, se nejen u nás bohužel často přehlíží – prim hraje optika vojenská a mezinárodněpolitická.

Doporučení

- Posilovat ekonomickou spolupráci Ukrajiny se západními partnery. Podporovat rozvoj ukrajinských firem, které mají potenciál produkovat výrobky s vysokou přidanou hodnotou.
- Pomáhat Ukrajině v boji s covidovou pandemií, například poskytnutím nevyužitých vakcín či vakcín, u nichž hrozí expirace.
- Napomáhat rozvoji ukrajinské kultury a jazyka, posilovat vazby ukrajinské a západní kultury. Například finanční podporou překládání uměleckých i odborných děl zahraničních autorů, v našem případě tedy hlavně českých, do ukrajinštiny.
- A naopak podporovat projekty, které české či vůbec evropské veřejnosti přiblíží ukrajinské dějiny a kulturu. I proto, aby lépe chápala, že jak praví titul zde citované knihy Leonida Kučmy, Ukrajina není Rusko.

Turecko, Evropa a problémy ve Středozeří

Lucie Tungul

Shrnutí: Eskalace napětí ve východním Středomoří není jen problémem přístupu k zásobám zemního plynu, ale jde i o velmi komplikované otázky mezinárodního námořního práva a regionální rivality. Izolace Turecka ani podpora jeho nepřátel nejsou v zájmu Evropské unie (EU). Naopak udržení rozhovorů o přistoupení nechává EU nemalý vliv na domácí vývoj v Turecku. Doporučenou reakcí na rostoucí agresivitu Turecka je kombinovat zbrojní embargo a sankce na jeho zbrojní průmysl s pozitivními pobídkami v podobě aktivního zapojení Turecka do rozhovorů o budoucnosti regionu. Pozitivní silou může být i zelená transformace podporovaná evropskou „zelenou diplomacií“.

Klíčová slova: Turecko, Evropská unie, Středomoří, napětí, deeskalace

Úvod²²

Po konci studené války se Turecko ocitlo v nové geopolitické situaci, která oslabilo jeho závislost a význam pro západní spojence a slibovala potenciál posílení regionálního vlivu. Vhodným přístupem se jevila strategická autonomie, která očekávala flexibilní zahraniční politiku, kde by vznikala nová partnerství a dohody bez ohrožení těch tradičních, a tím se zajistila jeho politická, vojenská i ekonomická bezpečnost (Neset a kol. 2021). To se ale ukázalo jako nemožné a snahy tureckého režimu pod vedením Recepta Tayyipa Erdoğanova o strategickou autonomii skončily tím, že Turecko se dostalo v celé řadě oblastí do izolace a je považováno ze nespolehlivého partnera.

Podepsala se na tom předimenzovaná jednostranná snaha hrát vůdčí roli a zasahovat do vnitrostátního vývoje okolních zemí a od roku 2015 i spojení Erdoğanovy Strany spravedlnosti a rozvoje (Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP) s nacionalistickou Stranou národní akce (Milliyetçi Hareket Partisi, MHP). Právě spojení s nacionalistickou MHP po volbách v roce 2015²³ posílilo nárůst konfrontační zahraniční politiky na straně Turecka. Přes jisté koaliční neshody mu i dnes navzdory ekonomické krizi²⁴ v zemi zajišťuje relativně stabilní politickou podporu.

²² Tento text těžil z podpory grantu GAČR Europeizace ve veřejném diskurzu kandidátských zemí EU (GA19-15958S).

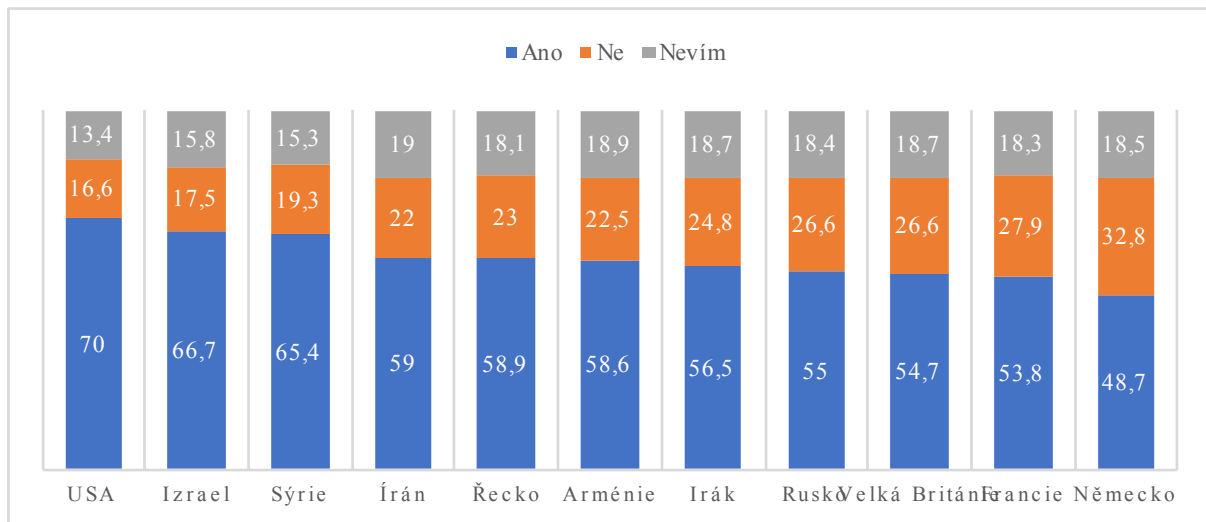
²³ AKP v červencových volbách ztratila absolutní většinu v parlamentu, ale ani opozice nebyla schopná sestavit vládu. V listopadu 2015 se konaly další volby, po nich se spojily AKP a MHP – MHP měla pomoci AKP prosadit prezidentský systém a zvolit Erdoğanovi prezidentem, výměnou za to AKP nastolila silně protikurdskou politiku. Koalice se silně nacionalistickou MHP se promítla i do zahraniční politiky AKP a Erdoğanova.

²⁴ Pandemie koronaviru ekonomickou krizi v zemi dále prohloubila. Během roku 2020 se turismus a další služby propadly o 4,3 % a bývalý motor tureckého růstu, stavebnictví, o 3,5 %. Vláda na krizi reagovala nabídkou levných půjček, takže navzdory obavám Turecko na konci roku 2020 vyšlo z krize lépe než většina zemí, jeho meziroční růst dosáhl 1,8 %, nicméně růst hnaný úvěry vedl k dalšímu propadu liry a nárůstu inflace (Kucukgocmen 2021). Podle Světové banky se v důsledku ekonomických dopadů covidové pandemie zvýšila míra chudoby, nezaměstnanost mladých lidí a genderová nerovnost ve společnosti (World Bank Turkey 2021).

Erdoğan vnitřní i vnější kritiky označuje za nepřátele Turecka, což u jeho voličů (a nejen u nich) padá na úrodnou půdu, protože turecká veřejnost má dlouhodobou zálibu v konspiracích, věří v existenci tzv. hlubokého státu (derin devlet) a je obecně paranoidní (Gökner 2019). V kolektivním povědomí Turků, které posilují učebnice dějepisu i populární kultura, je Západ (nejčastěji Británie, Francie a Řecko) vykreslen jako místo čekající na možnost Turecko ponížit, rozbít a zničit. Tento postoj se výrazně projevuje i v turecké populární kultuře a definuje jeho rozdělenou identitu, jíž trpěla už Osmanská říše.

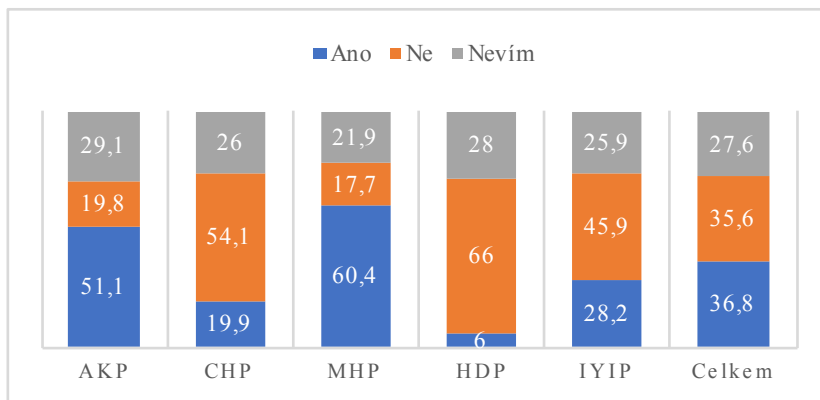
Deklarovaná snaha patřit na Západ nebyla naplněna, protože Turecko se mu nikdy nestalo rovnocenným partnerem. Stejně tak Turecko nepřijal Východ, protože arabské země často vnímají Turecko jako konkurenta a agresora, vztahy s Íránem jsou velmi komplikované a turecká snaha o rozšíření politického a kulturního vlivu na Kavkaz a do střední Asie po pádu Sovětského svazu (SSSR) výrazně naráží na odpor Ruska. Turecká veřejnost se napříč politickými stranami vyznačuje vysokou nedůvěrou v země regionu i své západní spojence (viz graf 1).

Graf 1: Ohrožují podle Vás tyto země Turecko? (%)

Zdroj: Neset a kol. (2021)

Graf 2: Podpora zapojení tureckých ozbrojených sil v zahraničí (podle podpory politických stran, %)

Zdroj: Neset a kol. (2021).

Ačkoliv se turecká veřejnost obecně vyznačuje vysokou mírou nacionalismu a kupříkladu turecké vojenské operace v Sýrii měly podporu napříč politickým spektrem, protože Sýrie je vnímána jako hrozba územní integrity Turecka, zvýšená asertivita ve východním Středomoří má výrazně nižší podporu (Neset a kol. 2021). Rozdílné politické postoje vládních a opozičních stran jsou patrné i na podpoře zapojení tureckých ozbrojených sil v zahraničí, která je výrazně vyšší u voličů vládních stran AKP a MHP než u opoziční sekulární středo-levicové Republikánské lidové strany (Cumhuriyet Halk Partisi, CHP), kurdské Lidově demokratické strany (Halkların Demokratik Partisi, HDP) a sekulární nacionalistické Dobré strany (İyi parti, İYİP), která vznikla v roce 2017 odtržením od MHP, protože její členové nesouhlasili s podporou Erdoğanova.²⁵

Na vině narušení zahraničněpolitické orientace ale není jen turecká paranoia a domácí politické hry, ale také chybné kroky Západu. Svou neskryvanou nelibostí vůči Erdoğanovi posilovaly západní země turecký nacionalismus a nepřímou mu pomáhaly konsolidovat jeho politickou, ekonomickou a vojenskou moc. Nerespektování (některých oprávněných) tureckých obav z kurdského nacionalismu, stažení baterií Patriot, neochota Evropy podílet se více konstruktivně na migrační krizi, a velmi opožděná kritika pokusu o puč v roce 2016 snížily věrohodnost Západu jakožto spojence Turecka.

Většina Turků dnes nevěří, že by jim Západ v případě ohrožení pomohl, a USA a Evropu považuje za země stejně nespolehlivé jako Rusko a jiné tradiční rivaly. Podporují proto snahy o diverzifikaci zahraničněpolitické a vojensko-bezpečnostní spolupráce. V tomto kontextu je zajímavé vyhodnotit

²⁵ Společné kořeny s MHP se přesto projevují při některých otázkách zahraniční politiky. Například v dubnu 2021, když nový americký prezident Joe Biden uznal masové vraždění Arménů v Osmanské říši během první světové války za genocidu, předseda MHP žádal aktivaci protiraketového systému S-400, který Turecko zakoupilo od Ruska, a USA na Turecko kvůli tomu uvalilo sankce, zatímco předsedkyně İYİP chtěla po Erdoğanovi, aby omezil přístup USA na některé turecké vojenské základny.

stále se zhoršující vztahy Turecka s Řeckem, do kterých se prolínají i jeho dlouhodobě špatné vztahy s Kyprem a Francií. Nejviditelnější jsou jejich napjaté vztahy ve východním Středomoří, kvůli kterým v prosinci 2020 Evropská unie zvažovala na Turecko uvalit sankce. V celém sporu nejde jen o přístup k zásobám zemního plynu, na jehož dovozu je Turecko závislé a jeho spotřeba roste (Erkul 2021), ale i o velmi komplikované otázky mezinárodního námořního práva a regionální rivality.

Vztahy s Řeckem

Celý řecko-turecký vztah staví na reálpolitice, kde se příměří a spory mění s tím, jak se mění chvilkové zájmy. Řecko hrálo zásadní roli pro formování turecké národní identity a stalo se zemí, vůči které se turecká národní identita silně vymezila. Po konci 1. světové války byla Osmanská říše nucena podepsat smlouvu v Sèvres, která ji (mimo jiné) připravila o východní Thrákii a Dardanely, „srdce“ celé říše. V roce 1919 Řecko oslabenou Osmanskou říši napadlo a slibovalo si od neschopnosti Francie a Británie garantovat územní celistvost této říše zisk dalších území v Anatolii.

Válka trvala tři roky a v roce 1922 bylo Řecko nuceno se stáhnout a vrátit Turecku východní Thrákii a Dardanely. Nová mírová smlouva byla podepsaná v roce 1923 v Lausanne. Na jejím základě vzniklo dnešní Turecko jako republika ve víceméně stávajících hranicích. Vítězství nad Řeckem pod vedením Atatürka je dominantním národním mýtem vzniku moderního tureckého národa – polovina tureckých státních svátků se vztahuje právě k osobě Atatürka a „jeho“ vítězství nad Řeckem. Podobně i Řecko do jisté míry definuje svou státnost na základech boje proti Osmanské říši/Turecku (Heraclides 2011).

Příkladem toho, jak symbolické jsou vztahy obou zemí a jak mnohdy zasahují do dávné minulosti, je vývoj kolem statutu muzea Hagia Sofia, slavného byzantského chrámu z 6. století n. l., který se stal vůbec první mešitou v Cařihradu (Istanbulu), když jej sultán Mehmet II. Fatih v roce 1453 dobyl. V roce 1934 ji Atatürk přeměnil na muzeum. Rozhodnutí tureckého soudu v červenci 2020 zrušilo statut muzea a ta se opět stala mešitou. Řecko přeměnu muzea na mešitu vnímalo jako zásadní narušení sousedských vztahů, označilo ji za urážku křesťanství, mezinárodní práva a mezinárodního společenství (Buyuk 2020), zatímco turecký prezident tvrdil, že to je interní záležitost, do které nemá právo Řecko zasahovat (Daily Sabah 2020). Celý spor jen zhoršil již tak špatné vztahy mezi oběma zeměmi, jejichž hlavními body sporů jsou již několik desítek let námořní hranice a rozdělení Kypru.

Kypr

Turecko se nemůže stát členem Evropské unie (EU), dokud nebude vyřešen jeho spor s Kyprem trvající od roku 1974. Po neúspěchu Annanova plánu²⁶ na znovusjednocení ostrova vstoupila do EU jen řecká, mezinárodně uznávaná část ostrova. Problém vstupu Kyperské republiky řešil protokol č. 10 Přístupové smlouvy, podle kterého do EU vstoupila Kyperská republika jako celek včetně tzv.

²⁶ Více viz například Štěpánek (2012).

Severokyperské turecké republiky, ale na jejím území nejsou aplikovány *acquis* a to až do případného znovusjednocení ostrova. Evropská rada v prosinci 2006 Turecku zablokovala pro vyjednávání kapitoly o volném pohybu zboží, poskytování služeb, finančních službách, zemědělství a rozvoji venkova, rybářství, dopravě, celní unii a o vnějších vztazích, dokud neuzná Kypr. Sám Kypr blokoval několik dalších kapitol kvůli tureckým nárokům u jeho pobřeží. Bez trvalého řešení kyperské otázky, které bude přijatelné pro všechny zainteresované strany, jsou možnosti zklidnění napětí ve východním Středomoří velmi omezené. Neformální jednání pod dohledem OSN v dubnu 2021 ale nepřinesla žádný pokrok.

Francie

Francie je další zemí EU, se kterou v poslední době dostalo Turecko do několika ostrých sporů. Francie dlouhodobě patří mezi země, které nepodporují vstup Turecka do EU. Francie nevidí členství Turecka v EU jako přínosné; je to v jejím vnímání velká chudá muslimská země, která na rozdíl od Osmanské říše nemá na Francii silnější kulturní napojení. Je klíčovou zemí NATO, o kterém Macron v roce 2019 prohlásil, že je ve stavu mozkové smrti. Francie má početnou arménskou diasporu, v době, kdy se řešilo usmíření Turecka a Arménie přes tzv. fotbalovou diplomacii (2008–2009), byla diaspora silně proti, a francouzský parlament se snažil prosadit zákon, podle něhož by bylo popření arménské genocidy trestným činem (oba pokusy zvrátil francouzský Ústavní soud).

Podobně není Francie populární v Turecku. Pro Turecko je historicky zemí, která se snažila rozdrobit a zničit nově vzniklou republiku po pádu Osmanské říše. Erdoğan Francii opakovaně používá jako příklad (ne)hodný následování. V reakci na kritiku přechodu na prezidentský systém například Erdoğan poukazoval na poloprezidentský systém ve Francii, na druhou stranu tvrdil, že Francie utlačuje práva menšin a nerespektuje náboženské svobody muslimů. Francie je v Turecku vnímána velmi negativně i skrze její zahraniční politiku, která se ve východním Středomoří dostává do přímého střetu s tureckými zájmy.

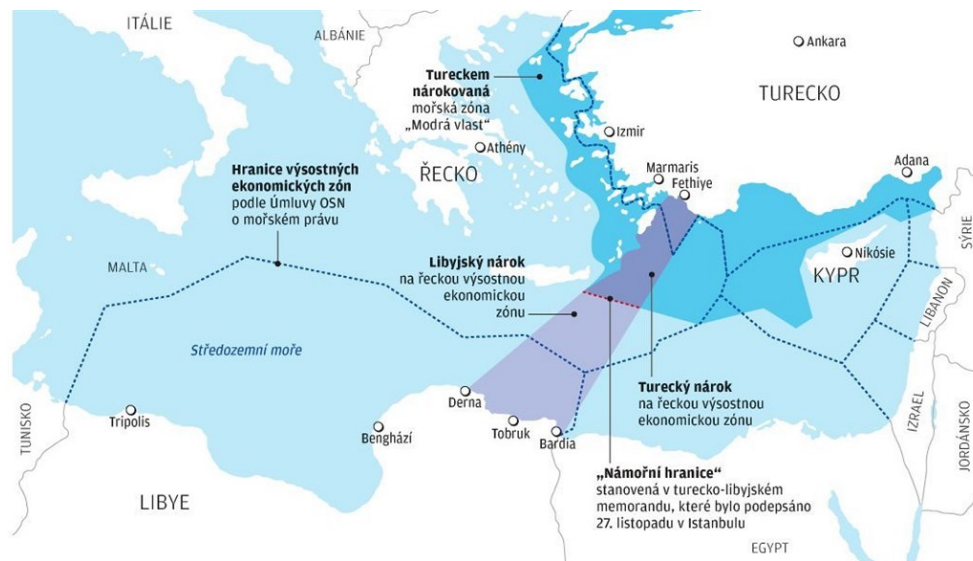
Východní Středomoří

Spory Kypru, Řecka a Turecka o tzv. výlučnou ekonomickou zónu začaly na počátku nového tisíciletí.²⁷ V roce 2010 se navíc otevřel problém těžby zemního plynu v kyperských vodách (detailně viz Axt 2021). Turecko začalo provádět výzkumné vrty u břehů severního Kypru, který okupuje. Toto území označuje za jeho kontinentální šelf, proti tomu ale protestuje Řecko, které tvrdí, že

²⁷ Jeho kořeny sahají až do roku 1958, kdy se v Ženevě konala 1. konference OSN o mořském právu. Na konferenci byly přijaty Úmluva o pobřežních vodách a pásmu souvislém, Úmluva o pevninské mělčině (kontinentálním šelfu), Úmluva o volném moři a Úmluva o ochraně biologického bohatství volného moře. Řecko úmluvu o kontinentálním šelfu ratifikovalo, ale Turecko ne. V roce 1973 turecká vláda oznámila, že začne s průzkumnými vrty v Egejském moři, které patřilo podle Řecka do jeho námořní zóny. Možnost vyřešit spor diplomaticky zastavila turecká invaze Kypru a spor o námořní práva ve východní Středomoří se stal permanentním faktorem vztahů mezi oběma zeměmi. Pro více informací o právních aspektech tohoto sporu viz Axt (2021).

všechny jeho obydlené ostrovy jsou obklopeny 200 mil širokou výsostnou ekonomickou zónou, jak stanovuje Úmluva Organizace spojených národů o mořském právu (UNCLOS), kterou ale Turecko nepodepsalo. Podle maximalistické interpretace této smlouvy by Turecko navzdory nejdelšímu pobřeží ve východním Středomoří mělo těžební právo jen v malé oblasti kolem Antalyjského zálivu (viz mapa 1), což není pro Turecko akceptovatelné, a i Řecko si uvědomuje jeho neudržitelnost.

Mapa 1: Hranice území nárokových jednotlivými zeměmi ve východním Středomoří

Zdroj: Štěpánek (2019).

Když se z důvodů popsaných výše stala turecká zahraniční politika agresivnější, začala se odklánět od diplomatických jednání skrze OSN a více spoléhat na vlastní řešení a vojenskou sílu. Turecko aktivovalo doktrínu tzv. Modré vlasti (*mavi vatan*) z roku 2006, která má širokou politickou podporu nejen u AKP a MHP, ale i u části liberálnější opozice. Doktrína prosazuje takové kroky, které Turecku zajistí námořní převahu nad Kypru a Řeckem a umožní mu tak ovládnout moře obklopující Turecko.

Tento postoj posílil vznik Východního středomořského plynového fóra (EMGF), do kterého nebylo Turecko přizváno, a když se ke Kypru a Řecku přidaly znepřátelený Egypt a Spojené arabské emiráty (SAE), vytvořila se tak v podstatě koalice proti Turecku. Turecké obavy, že bude izolované samo mezi nepřáteli, posílily v roce 2020 podpisem zakládající charty, která z EMFG udělala mezinárodní organizaci, a přispěla k tomu i Francie, neboť navíc podepsala s SAE, Řeckem, Kypru a Egyptem vojenské dohody (Hoffman 2020). Turecká asertivita je tak dost možná jen zoufalou snahou zajistit si místo u jednání o budoucnosti nejen zemního plynu, ale spolupráce v celém regionu.

Nedůvěru Turecka vůči EMGF podporuje geopolitická řevnivost mezi Tureckem, Spojenými arabskými emiráty (SAE) a Egyptem, které Turecku vyčítají jeho podporu Muslimskému bratrstvu (někteří jeho čelní představitelé našli v Turecku bezpečné útočiště). SAE mají s Tureckem odlišné zájmy ve východním Středomoří včetně Libye a Sýrie, velmi nelibě nesou spojení Kataru a Turecka, které vnímají jako útok na jejich zájmy na Blízkém východě.²⁸

Také normalizace vztahů mezi SAE a Izraelem²⁹ je součástí reakce na expanzivní tendence Turecka, podobně jako rychlá návštěva Macrona v Libanonu po výbuchu v Bejrútu, kde Francie spolu s SAE vyloučily Turecko z podílu na opravě poškozeného přístavu (Hoffman 2020). Turecko na sílící izolaci reagovalo snahou o dohodu s Libyí: obě země v roce 2019 uzavřely dohodu, která měla legitimizovat turecký nárok na průzkumné aktivity v kyperských vodách a na počátku roku 2020 Turecko poslalo na podporu mezinárodně uznávané vlády premiéra Faíze Sarrádže vojenskou pomoc proti generálu Haftarovi, kterého podporovala Francie, Egypt a SAE (iRozhlas 2020).

Ambice celé řady lokálních aktérů posílila viditelná redukce zájmu USA o tento region. Nová administrativa prezidenta Joe Bidena byla aktéry konfliktu očekávána v naději, že USA se aktivněji zapojí do řešení sporu, sejme část břímě z EU, zvýší tlak na Turecko a přivede Turecko a Řecko, členské země NATO, zpět k jednacímu stolu.³⁰ Význam USA roste s prodlužováním neschopnosti EU konstruktivně a jednotně přistupovat k problému v celé jeho šíři.

EU je vnitřně rozdělená. Spojenectví Kypru, Řecka a Francie podporují některé další členské země včetně Česka, kdežto země jako Itálie, Malta a Španělsko jsou opatrnější – solidaritu uvnitř EU vnímají jako důležitou, ale mají také své vlastní ekonomické a bezpečnostní zájmy v regionu.³¹ Jedním ze zásadních motivů opatrného postoje k Turecku je migrační dohoda, ale také obavy z dalšího poškození již tak špatné ekonomické situace v zemi, jejíž propad posílila pandemie covid-19 (Peel 2020). Usilují proto o méně konfliktní postoj k Turecku a hledání diplomatických řešení. Podobný postoj byl patrný u Německa a většiny zemí bývalé východní Evropy a Pobaltí (Adar a Toygur 2020).

Evropská liknavost a nerozhodnost podkopává kredibilitu EU v celém regionu. V září 2020 Kypr odmítl sankce proti Bělorusku a souhlas podmínil stejně tvrdými sankcemi proti Turecku. Místo nich se dočkal odsouzení tureckých kroků, příslibu rozšíření sankčního seznamu lidí spojených s průzkumnými vrty a odložení dalšího postupu do summitu v březnu 2021. Turecko v mezidobí souhlasilo s obnovením rozhovorů s Řeckem, které začaly v roce 2002, ale od roku 2016 byly přerušeny.³²

28 Turecko podpořilo Katar při tzv. katarské krizi v roce 2017, ale jejich dobré vztahy sahají až k počátku tohoto tisíciletí a kromě ekonomické spolupráce zasahují i do vojenské spolupráce. Více viz například Altunışık (2021).

29 Pro informace viz například České noviny (2020).

30 Více o roli USA v regionu viz například Alterman (2018).

31 Pro detailnější analýzu rozdílných postojů členských zemí viz například Aydtintasbas a kol. (2020) a Axt (2021).

32 Předchozí snahy o obnovení rozhovorů bránily odlišné postoje obou vlád k obsahu rozhovorů, kdy Turecko chtělo otevřít všechny otázky, ale Řecko jen hranice výlučné ekonomické oblasti a kontinentálního šelfu (Gumrukcu a Maltezou 2021).

Řešit mají všechny sporné otázky od rozsahu kontinentálního šelfu a práv na uhlovodíkové zdroje po vzdušná území a statut některých ostrovů v Egejském moři. Souhlasem s jejich obnovením ukázalo vstřícnost a zabránilo nepřátelsky naladěným silám v EU žádat pro Turecko trest za jeho chování v předešlých letech (Axt 2021). V březnu 2021 se proto země EU rozhodly posílit obchodní spolupráci s Tureckem, pokud se zdrží „nových provokací“ (České noviny 2021).

Je velmi náročné najít rovnováhu mezi deeskalací napětí v regionu a zabráněním nárůstu imperiálních ambicí Turecka. Znepřátelení si Turecka rozhodně není v zájmu EU, a to především v době, kdy je podpora Erdoğanovi velmi vratká a koaliční spolupráce AKP a MHP trpí řadou trhlin – udržení rozhovorů o přistoupení nechává EU nemalý vliv na domácí vývoj v Turecku. Podpora znepřátelených demokratických režimů či dokonce prodej zbraní a vojenského materiálu do těchto zemí je nebezpečný krok, který je potřeba vždy velmi bedlivě zvážit.

Naopak účinné by bylo zavedení zbrojního embarga na Turecko a sankce na turecký zbrojní průmysl (Adar a Toygur 2020). Pozitivním tlakem by se mohlo stát i přijetí Zelené dohody pro Evropu,³³ která reaguje na příčiny a důsledky klimatické změny a má snížit/eliminovat evropskou závislost na fosilních zdrojích (Aydintasbas a Dennison 2021). To se týká přímo členských zemí EU v regionu, ale souvisí i s tzv. zelenou diplomacií, která má podporovat zelenou ekonomiku i mimo hranice EU.³⁴

Spolupráce EU a Turecka na naplnění cílů Zelené dohody by mohla pomoci znovu vybudovat důvěru mezi oběma partnery a pomoci turecké ekonomice (Aydintasbas a Dennison 2021). Její implementace také snižuje ekonomickou výnosnost výstavby plynovodu ve východním Středomoří. I kdyby nakonec byla cena těžby zemního plynu a jeho dopravy do Evropy uznána za výhodnou, bez dohody všech zúčastněných zemí nebudou investoři ochotni do takto finančně náročného projektu jít a jeho zahájení i dokončení tedy podmiňuje politická stabilita.

Z tohoto pohledu je důležité první setkání egyptského a tureckého náměstka ministra zahraničí v květnu 2021 (první setkání od roku 2013) – Egypt je největším obchodním partnerem Turecka v Africe a situace ve východním Středomoří byla hojně diskutovaným tématem této schůzky. Spolu s obnoveným jednáním s Řeckem se objevuje naděje na normalizaci situace, což je nutné podpořit a všemožně prosazovat.

³³ Pro diskusi o dopadech Zelené dohody viz například Tungul, ed. (2021).

³⁴ Pro více informací k propojení Zelené dohody a regionu Středomoří viz například Vizoso a kol. (2021).

Závěr

Agresivní zahraničněpolitická rozhodnutí ve velmi silně nacionalisticky smýšlejícím státě pomáhají krátkodobě stmelovat veřejné mínění (kroky proti Kypru stejně jako syrskou invazi podpořila valná většina turecké společnosti), ale zhoršují ekonomickou situaci v zemi, kterou již dříve silně poškodily dopady neúspěšného puče v roce 2016, roztržka s USA a syrská krize. Následná stagnace, vysoká inflace a nezaměstnanost vedly k prohře AKP ve velkých městech v komunálních volbách na jaře 2019.

Spory s Řeckem a vojenské aktivity v Libyi, Sýrii a Iráku mohou na krátkou dobu odvést pozornost voličů k jiným tématům. Nacionalismus a islamistický šovinismus jsou navíc mnohem méně nákladné než vojenské operace zvyšující tlak na již tak velmi napjatý turecký rozpočet. Křehké ekonomické situace využívá režim k tvrzení, že destabilizace vlády by vedla k poklesu bezpečnosti a ekonomickému kolapsu, protože by otevřela cestu nepřítelům Turecka.

Každá další krize, kterou Turecko spustilo, nebo se rozhodlo v ní angažovat, nabízí jasné důkazy, že Turecko se tak sice často dostává na titulní strany světových médií, ale jeho kroky se setkávají v blízkém i dalekém okolí s narůstající nevraživostí, posilují jeho zranitelnost vůči tradičnímu nepříteli, Rusku, a izolují zemi, čímž zcela minimalizují jeho schopnost využít strategicky jedinečného geografického, historického a politického postavení.

Stejně jako Erdoğan nebyl tím demokratem, jakým si ho Západ přál mít před 15 lety, a v důsledku toho ignoroval mnoho varovných signálů, není Erdoğan ani fanatickým islamistou. Je především pragmatikem. Turecko je připravené svůj postoj změnit, pokud to pragmatické důvody umožní a podpoří – jako jsme viděli v případě zvrátů vztahů s Izraelem, ale i USA a Německem. Eskalace napětí radikalizaci nezastaví.

Pro všechny zainteresované strany je proto cesta k jednacímu stolu jediným reálným řešením. Současná eskalace je tak způsobem, jak si zlepšit vyjednávací pozici. EU má možnosti, jak konflikt demilitarizovat a de-eskalovat. Jedním z nejdůležitějších kroků se v této chvíli jeví obnovení důvěry, které bude možné skrze pravidelnou spolupráci v oblasti sdílených zájmů, jako je právě boj proti změně klimatu.

Doporučení:

- Evropská unie by měla bránit zájmy svých členských zemí, Kypru a Řecka, ale měla by bránit další eskalaci sporu, který by ohrozil migrační dohodu.
- Je nutné začlenit Turecko mezi země východního Středomoří, brát ho jako rovnocenného partnera a umožnit mu účast na všech jednáních. Součástí toho je i tlak EU, aby se Turecko získalo pozorovatelský statut při EMGF.
- Členské země EU by se měly vyvarovat dohod s nedemokratickými režimy v zemích, jako je Sýrie, Egypt a UAE, od kterých si slibují zvýšení tlaku na Turecko. Takové kroky jen zhorší bezpečnostní situaci v regionu a oslabují NATO i EU.
- S ohledem na tzv. Zelenou transformaci využít přechodu na obnovitelné zdroje k deeskalaci konfliktu o zemní plyn a hledání společných řešení pro zmírnění dopadů klimatické změny, pro kterou je mezinárodní spolupráce zásadní.

Malá politologická úvaha o sněmovním volebním systému po reformě

Jakub Charvát

Shrnutí: Volební systémy představují „nejkonkrétnější manipulativní nástroj politiky“ (Sartori 1968: 273) a tím se dostávají do popředí pozornosti politiků. Mohou odstranit některé nedokonalosti nebo nespravedlnosti daného politického systému, zároveň ale změnou jeho parametrů mnozí političtí představitelé usilují o vylepšení své pozice v politickém systému. Český volební systém byl po rozhodnutí Ústavního soudu z února 2021 ve stejném roce upraven. Tato kapitola je stručným přehledem této změny. Nejprve vysvětluje nedostatky volebního systému z roku 2002 a následně analyzuje změny volební legislativy z roku 2021 a představuje reflexi jejich možných politických dopadů.

Klíčová slova: volební zákony, politika volební reformy, ústavní soud, Česko

Úvod

Volební systémy představují „nejkonkrétnější manipulativní nástroj politiky“ (Sartori 1968: 273), a tedy nejvhodnější a nejeфекtivnější prostředek pro změnu charakteru demokracie. Změna volebních pravidel může přispět k odstranění některých nedokonalostí a nespravedlností politického systému, protože volební systémy, jsou-li vhodně zvoleny, představují pomyslná ozubená kola udržující správný chod demokratického soukolí (Farrell 2001: 2). Obrácenou stranou téže mince ovšem je, že političtí aktéři se mnohdy změnou volebních systémů snaží, dostanou-li k tomu příležitost, zlepšit své mocenské postavení (Riker 1986).

V nedávné době prošla změnou i česká sněmovní volební legislativa. Předkládaná kapitola se tak zaměřuje na politologickou úvahu nad nedávnou volební reformou, která byla „vynucena“ nálezem Ústavního soudu (ÚS) z února 2021. Nejprve budou identifikovány nedostatky volebního systému z roku 2002, následuje stručné ohlédnutí za ústavní stížností a nálezem ÚS z února 2021. Za zmínku v této souvislosti stojí určitá podobnost situace z let 2001 a 2002 se situací z roku 2021.

I volební reformě z roku 2002 předcházela ústavní stížnost a nález ÚS, který rušil dílčí ustanovení volebního zákona (viz Nález č. 64/2001 Sb.). Nový volební systém byl projednáván ve spěchu a přijat jako vynucený kompromis, což se na jeho výsledné podobě podepsalo (jakkoli na jeho přijetí měli

zákonodárci v letech 2001 a 2002 dvakrát více času než v roce 2021). Následuje kritické zamyšlení nad aktuálními změnami volební legislativy. Předmětem zájmu jsou přitom jak okolnosti a samotný proces volební reformy z roku 2021, tak její možné politické důsledky.

Volební systém z roku 2002 a jeho nedostatky

Okolnosti sněmovní volební reformy z roku 2002 jsou již odbornou literaturou dobře zmapované (např. Novák, Lebeda a kol. 2004; Charvát 2013), pročez jim zde není třeba věnovat větší pozornost. Tehdejší novela zavedla 14 volebních krajů v hranicích vyšších územních samosprávných celků (krajů) a d'Hondtovu metodu přepočtu hlasů na mandáty. Oproti stavu z 90. let byla dále nově zavedena sčítací uzavírací klauzule pro volební koalice namísto stupňovité (viz tab. 1) a možnost hlasování voličů v zahraničí.

Tabulka 1: Změny volební legislativy podle volební reformy z roku 2002

základní parametry	Zákon č. 247/1995 Sb.		Zákon č. 37/2002 Sb.
volební formule	poměrné zastoupení	≈	poměrné zastoupení
počet volených poslanců	200	≈	200
počet volebních obvodů	8	↗	14
velikost volebních obvodů	M = 14 až 41 M _{av} = 25	↘	M = 5 až 26 M _{av} = 14,29
počet skrutinií (charakter 2. skrutinia)	2 skrutinia (celostátní úroveň, zbytkové mandáty)	↘	1 skrutinium
matematická formule	Hagenbach-Bischoffova kvóta (v 2. skrutiniu s metodou nejvyšších zbytků)	⇒	d'Hondtův dělitel
uzavírací klauzule	5 % samostatná kandidatura, 7 % koalice dvou stran, 9 % koalice tří stran, 11 % koalice čtyř a více stran	↗	5 % samostatná kandidatura, 10 % koalice dvou stran, 15 % koalice tří stran, 20 % koalice čtyř a více stran
účinek volebního systému	spíše proporční nízká míra personalizace	↘ ↗	střední míra disproportionality střední míra personalizace

S ohledem na podobu politické reprezentace můžeme obecně rozlišit dvě základní vize demokracie, většinovou a proporční (Lijphart 1999; Powell 2000). Většinová vize, zjednodušeně řečeno, upřednostňuje vládní akceschopnost, a tedy zvýhodnění velkých stran, před poměrným zastoupením stran v parlamentu.

Proporční vize naopak preferuje co možná nejrepresentativnější složení parlamentu, a tedy co nejvěrněji odrážející rozložení nálad ve společnosti. Tomu odpovídá i různá logika projektování volebních systémů pro každý z těchto přístupů. Nelze přitom říct, že jedna či druhá vize by byla lepší. Mnohem spíše záleží na politické kultuře a struktuře příslušné společnosti (srov. Eckstein 1966), od nichž pak lze vyvozovat vhodnost realizace odlišných vizí demokracie a různých nastavení volebních systémů pro danou společnost.

Zatímco k většinové vizi demokracie inklinovala opozičně-smluvní volební reforma z roku 2000 (více Klíma 2000; Lebeda 2004a; Charvát 2013: 101–120), jejíž „většintvorné“ prvky ovšem zrušil ÚS (Nález č. 64/2001 Sb.) pro jejich nesoulad s ústavním požadavkem na zásadu poměrného zastoupení v sněmovních volbách (viz čl. 18, odst. 1 Ústavy ČR), obdobné teoretické zázemí chybělo při projektování volební reformy z roku 2002, což současně předurčilo většinu jejích nedostatků.

Namísto jasné budoucí vize a promyšleného nastavení dílčích parametrů volebního systému byl nový volební systém přijat jako vynucený kompromis, který se snažil nalézt politicky průchozí průsečík mezi značně rozličnými představami relevantních politických stran. Ve svém důsledku tak v sobě nový volební systém nevyváženě kombinoval jak spíše většinové, tak spíše poměrné prvky, aniž by ale jako celek inklinoval k jedné nebo druhé vizi demokracie.

Volební reforma z roku 2002 tak ve srovnání s pravidly z 90. let posilovala mandátové zisky velkých stran, což se projevovalo zejm. v případě jejich většího odstupu od zisků ostatních stran (jak jsme mohli vidět v letech 2006 a 2017), aniž by ale významněji zvyšovala pravděpodobnost ustavení vládních většin. Právě nadreprezentace velkých stran se stala předmětem ústavní stížnosti z roku 2017, která mj. upozorňovala, že ANO potřebovalo celostátně 19 232 hlasů na obsazení mandátu, zatímco malé sněmovní strany musely získat dvakrát a více tolik hlasů (TOP 09 necelých 38 402 hlasů, STAN 43 693 hlasů).

Podobný nepoměr přinesly i volby 2006, kdy ODS a ČSSD stačilo na mandát 23 363 hlasů, zatímco KDU-ČSL potřebovala 29 747 hlasů a Strana zelených (SZ) dokonce přes 56 tis. hlasů.³⁵ Právě volby 2006 navíc odhalily zřejmý nedostatek stávajícího nastavení volebního systému ve vztahu k ustavování vládních většin, protože ODS, KDU-ČSL a SZ, které deklarovaly ambici ustavit vládní koalici, získaly ve srovnání s ČSSD a KSČM v součtu sice o 200 tisíc hlasů více, ale shodný počet mandátů (100). Zvýhodnění velkých stran tak působilo proti logice ustavených koaličně-vládních vzorců a nepřispívalo k snazšímu ustavování vládních většin (více Charvát 2013: 181 an.).

35 SZ doplatila na víceméně rovnoměrně rozloženou volební podporu ve výši od 5,5 % do 7 % hlasů (pouze v Moravskoslezském kraji a na Vysočině to bylo pod 5 %); vyšší podpoře se SZ těšila jen v Libereckém kraji, kde získala 9,58 % hlasů (volby.cz), což ale nakonec stejně na získání mandátu nestačilo, protože v roce 2006 se zde volební práh, tj. hranice potřebná pro získání mandátu (viz pozn. 3), vyšplhal na hodnotu 9,70 % hlasů (viz tab. 2).

Hlavním (institucionálním) problémem volebního zákona z roku 2002 byla především rozdílná velikost volebních obvodů,³⁶ což vedlo k různým účinkům volebního systému napříč volebními kraji. Zatímco ve velkých volebních krajích (Jihomoravský, Praha, Moravskoslezský, Středočeský) byly mandáty rozdělovány víceméně proporčně, s klesající velikostí volebních krajů narůstala nepoměrnost rozdělení mandátů v neprospěch menších stran, přičemž tato tendence byla v malých krajích dále umocňována účinkem d'Hondtovy metody přepočtu hlasů na mandáty (viz tab. 2). Jako kritická se v tomto smyslu jevila volební podpora kolem 6 % hlasů. Na úrovni systému jako celku pak právě takto vznikaly ony disproporce v zastoupení stran, na které upozorňovala např. ústavní stížnost z roku 2017. Z tabulky 2 je současně zřejmé, že hlavní příčinou nepoměrnosti rozdělení křesel napříč stranami nebyla ani tak metoda přepočtu, jako spíše právě velikost volebních krajů, resp. od nich odvozené rozdílné hodnoty volebních prahů.³⁷

Tabulka 2: Hodnoty volebních prahů v jednotlivých krajích (v %)

	2017	2013	2010	2006	2002
Středočeský	3,17	3,07	3,41	3,84	3,73
Praha	3,24	3,00	3,10	3,45	3,38
Jihomoravský	3,43	3,42	3,08	3,72	3,49
Moravskoslezský	3,54	3,49	3,33	3,69	3,61
Ústecký	5,37	5,19	4,99	5,91	5,32
Jihočeský	5,26	6,39	5,34	6,11	6,13
Zlínský	5,75	6,10	5,20	6,51	6,49
Plzeňský	6,05	5,64	6,26	7,02	6,54
Olomoucký	6,28	5,68	5,81	7,09	6,78
Královéhradecký	5,78	6,76	6,42	6,70	6,87
Vysočina	7,16	5,75	6,71	7,33	6,57
Pardubický	6,16	6,85	6,47	8,24	7,63
Liberecký	7,46	7,62	9,70	9,70	9,02
Karlovarský	8,86	10,66	11,65	11,96	12,35

Zdroj: vlastní výpočty autora podle dat z volby.cz

³⁶ Velikostí volebního obvodu se zde rozumí počet rozdělovaných křesel v daném obvodu.

³⁷ Volební práh je hodnota, která není předem dána; je závislá na několika proměnných, zejm. na velikosti volebního obvodu, dále na metodě přepočtu hlasů na mandáty či na počtu a vzájemné velikosti stran ve skrutiniu. Teoreticky je hranice volebního prahu (T') dána vztahem $T' = 75 \% / (M+1)$, kde M je velikost volebního obvodu. Takto získaná hodnota je nicméně pouze orientační, skutečná hodnota volebního prahu může být o něco vyšší nebo nižší, v závislosti na hodnotách dalších proměnných (více Lebeda 2008; Charvát 2010).

Spíše stranou pozornosti stojí další nerovnost, kterou rozdílná velikost volebních krajů do volební soutěže vnáší. Týká se mechanismu preferenčního hlasování. Bez ohledu na možný počet kandidátů na listině, který je odvozen od velikosti volebních krajů (od 14 kandidátů v Karlovarském kraji až po 36 kandidátů v Praze), disponují všichni voliči počtem čtyř preferenčních hlasů a pro případný posun na kandidátní listině se ve všech případech shodně vyžaduje 5 % preferenčních hlasů. Ve svém důsledku tak s rostoucím počtem kandidátů na listině klesá potenciální význam každého preferenčního hlasu na výsledné personální složení Sněmovny (více Lebeda 2004b; Charvát 2013).

Rozpaky budilo rovněž nastavení uzavírací klauzule pro volební koalice v její sčítací podobě, jež se stalo součástí volební legislativy v roce 2000 a které ve své podstatě spíše bránilo efektivnímu ustavování volební aliancí. Připomeňme, že již cesta k zavedení sčítací varianty uzavírací klauzule pro koalice budila značné kontroverze, protože nebyla součástí původního návrhu volební reformy, ale objevila se až v průběhu jejího projednávání v podobě (úspěšného) pozměňovacího návrhu.

Zdá se přitom, že hlavním důvodem pro tuto změnu byla sílicí Čtyřkoalice. Tato změna byla nakonec přijata a stala se rovněž předmětem jednání u ÚS. Jestliže ale ÚS v lednu 2001 jiné parametry volební reformy z roku 2000 zrušil (zejm. 35 volebních obvodů a modifikovaný d'Hondtův dělitel), ustanovení o sčítací klauzuli pro koalice ponechal v platnosti s tím, že se jedná o zjevně účelové, přesto ale ústavně konformní opatření (Nález č. 64/2001 Sb.; více k nálezu např. Kubát 2001; Filip 2004; Antoš 2008; Charvát 2013).

Jinou nerovností, který uzavírací klauzule pro koalice do volební soutěže od posledních voleb vnáší, je rozdílné nazírání na volební koalice z hlediska financování volebních kampaní a z hlediska postupu do skrutinia. Zatímco v případě regulace nákladů na kampaně platí pro volební koalice stejné finanční limity jako pro samostatně kandidující subjekty, v případě uzavírací klauzule se nároky na koalice oproti samostatné kandidatuře navyšují. Vzniká tak zřejmý, navíc jen těžko obhajitelný nepoměr v neprospěch volebních koalicí.

Nález Ústavního soudu z února 2021

Aprávě na některé z výše jmenovaných nedostatků poukazovala i stížnost skupiny senátorů předložená k ÚS v roce 2017, která napadala především d'Hondtovu metodu přepočtu hlasů na mandáty a její uplatnění ve 14 volebních krajích různé velikosti, a dále pak sčítací uzavírací klauzuli pro volební koalice. Stížnost upozorňovala na porušení principu rovnosti volebního práva a zásad poměrného zastoupení, které je mj. dokládáno odkazem na značně rozdílný průměrný počet hlasů na jeden mandát napříč stranami (viz výše).

Dále stížnost v této souvislosti upozornila na nahodilost a nepředvídatelnost systému v menších krajích, kde o případném zisku mandátu rozhoduje málo početná skupina voličů, a v nejmenších volebních krajích (Karlovarském a Libereckém) není dokonce ani matematicky možné, aby malé strany na mandát dosáhly. Ve vztahu k sčítací uzavírací klauzuli pak stížnost zpochybnila opodstatněnost její existence, protože fakticky neplnila předpokládanou integrační funkci, ale naopak vedla k rozpadu dvou zamýšlených volebních aliancí. Stížnost současně upozorňovala i na nestandardní průběh zavádění sčítací klauzule (více Nález č. 49/2021 Sb.: 5an.).

Po dlouhém čekání nakonec ÚS 3. února 2021 vyhlásil svůj nález, v němž dal do značné míry za pravdu navrhovatelům stížnosti a zrušil vybraná ustanovení sněmovní volební legislativy pro porušení rovnosti volebního práva a šancí kandidujících stran. ÚS přitom vztahuje ústavní požadavek na poměrné zastoupení v Poslanecké sněmovně k výslednému rozdělení křesel na celostátní úrovni, nikoli k proceduře jako takové. I přesto ale není podle jeho výkladu členění volebního území na různé velké volební kraje samo o sobě neústavní.

Jako problematické v podmínkách takových krajů ovšem ÚS shledal užívání d'Hondtovy metody, pročez tento postup přepočtu hlasů na mandáty zrušil.³⁸ Podobně pak ÚS obhájil existenci pětiprocentní uzavírací klauzule jako ústavně konformní, současně dal ale za pravdu navrhovatelům, že sčítací uzavírací klauzule pro volební koalice je nepřiměřená a nedůsledná, protože neplní svůj smysl a může zkreslovat legitimitu volebního výsledku, a sčítací klauzuli pro koalice zrušil (Nález č. 49/2001 Sb.).

Tento „pozdní“ nález ÚS, který byl vyhlášen až více než tři roky po předložení stížnosti, ale „pouhých“ osm měsíců před konáním voleb, kdy již probíhala jejich příprava i kampaň k nim, uvedl politickou reprezentaci do nekonformní situace.³⁹ Přestože ÚS zrušil pouze dílčí ustanovení volebního zákona, jednalo se o ustanovení podstatná. Zjednodušeně řečeno, na základě zbylého torza volebního zákona by bylo možné sněmovní volby konat, nikoli již však zjistit jejich výsledky. Chybějící ustanovení tedy bylo třeba urychleně doplnit, jakkoli jejich charakter předjímal spíše trnitou cestu k potřebnému politickému kompromisu.

Nová úprava volebního zákona

Následné politické diskuse skutečně potvrdily oprávněnost obav ohledně složitého hledání kompromisu o nastavení sněmovních volebních pravidel. Ve svém důsledku tak volební reforma z roku 2021 fakticky „pouze“ doplnila chybějící ustanovení volební legislativy, jakkoli se snažila alespoň částečně vyjít vstříc dikci nálezu ÚS, aniž by však výrazněji refletovala (výše identifikované) skutečné nedostatky a zdroje problémů sněmovního volebního systému.

³⁸ V závěru nálezu se připouští opětovné zavedení d'Hondtovy metody, ovšem v podmínkách dostatečně velkých volebních obvodů tak, aby umožňovala proporční rozdělení mandátů mezi strany (Nález č. 49/2021 Sb.: 58).

³⁹ A to mj. i proto, že novelu volebního zákona musí schválit ve stejném znění obě komory Parlamentu ČR.

Pro přepočet hlasů na mandáty byl zaveden postup se dvěma skrutinii. V prvním skrutiniu se mandáty rozdělují na úrovni 14 volebních krajů s tím, že pro přepočet hlasů na mandáty byla zvolena řídce užívaná metoda Imperialiho kvóty (v druhé polovině 20. století se užívala v Itálii, dnes se užívá v Ekvádoru). Protože se ale takto nepodaří rozdělit všechny mandáty, bylo pro rozdělení zbylých křesel nově zavedeno druhé skrutinium na celostátní úrovni, kam se z krajské úrovně převádějí všechny neobsazené mandáty a všechny hlasy voličů, které nevedly k obsazení mandátu.

Mandáty se v druhém skrutiniu rozdělí nejprve mezi kandidující subjekty pomocí Hagenbach-Bischoffovy kvóty v kombinaci s metodou nejvyšších zbytků pro zbývající mandáty a následně se v rámci daného subjektu rozdělí do jednotlivých volebních krajů podle jejich pořadí sestaveného na základě nejvyšších zbytků dělení v prvním skrutiniu. Současně byla nově zavedena stupňovitá uzavírací klauzule pro koalice, kdy samostatně kandidující subjekt musí získat 5 % hlasů, aby postoupil do skrutinia. V případě společné kandidatury dvou stran se hodnota uzavírací klauzule navyšuje na 8 % hlasů a pro koalice tří a více stran na 11 % hlasů (více viz tab. 3).

Tabulka 3: Změny volební legislativy podle volební reformy z roku 2021

základní parametry	Zákon č. 37/2002 Sb.	Zákon č. 189/2021 Sb.
volební formule	poměrné zastoupení	≈ poměrné zastoupení
počet volených poslanců	200	≈ 200
počet volebních obvodů	14	≈ 14
velikost volebních obvodů	M = 5 až 26 M _{av} = 14,29	≈ M = 5 až 26 (?) M _{av} = 14,29
počet skrutinií (charakter 2. skrutinia)	1 skrutinium	↗ 2 skrutinia (celostátní úroveň, zbytkové mandáty)
matematická formule	d'Hondtův dělitel	⇒ Imperialiho kvóta (v 2. skrutiniu Hagenbach-Bischoffova kvóta s metodou nejvyšších zbytků)
uzavírací klauzule	5 % samostatná kandidatura, 10 % koalice dvou stran, 15 % koalice tří stran, 20 % koalice čtyř a více stran	⇒ 5 % samostatná kandidatura, 8 % koalice dvou stran, 11 % koalice tří a více stran
účinek volebního systému	střední míra disproporcionality střední míra personalizace	⇒≈ spíše proporční střední míra personalizace

Politické důsledky volební reformy

Změna metody přepočtu hlasů na mandáty přináší částečné narovnání nerovností mezi jednotlivými stranami (měřeno průměrným počtem hlasů na mandát). Ve srovnání s jinými metodami volebních kvót však metoda Imperialiho kvóty snižuje hodnotu volebního čísla, jímž se dělí zisky hlasů kandidujících subjektů, čímž se potenciálně snižuje počet mandátů v druhém skrutiniu, a tedy i prostor pro případné kompenzace nerovností ze skrutinia prvního.

V podmínkách menších volebních krajů navíc může Imperialiho kvóta dokonce snižovat hodnotu volebního čísla natolik, že fakticky dojde k rozdělení vyššího počtu mandátů, než kolik je danému kraji přikázáno. V takovém případě se pak musí přistoupit k tomu, že se nadbytečný počet mandátů odebere kandidujícím stranám, a to na základě nejnižších zbytků po dělení touto kvótou.

I když to nemusí nutně představovat problém v rámci rozdělování mandátů, lze to vnímat jako jistou nedokonalost této metody přepočtu hlasů na mandáty. Jakkoli se nebude jednat o jev častý, může nastat. Např. pokud by se rozdělovaly mandáty pomocí této metody již ve volbách 2006, Imperialiho kvóta by v Libereckém kraji rozdělila 9 namísto 8 křesel a dodatečně by se zde musel jeden mandát odečíst SZ (vlastní výpočty autora podle dat z volby.cz).

Z výše řečeného je zřejmé, že metoda Imperialiho kvóty je sama o sobě výhodnější pro velké strany než jiné volební kvóty. Její užívání v podmínkách 14 různě velkých krajů pak navíc fakticky znemožňuje odstranění rozporovaných nerovností. Hlavní zdroj nepoměrnosti mezistranického rozdělení mandátů tak nebyl volební reformou odstraněn.

Dokumentovat to lze např. na modelech výsledků „kritických“ voleb 2006 a 2017 podle volební reformy z roku 2021; v prvním případě se průměrné počty na mandát pohybují v rozmezí od 23 364 do 42 061 hlasů, v posledních volbách to bylo v rozmezí od 21 741 do 29 868 hlasů (viz tab. 4). Zřejmý nepoměr je možné sledovat i na modelu výsledků voleb 2013 podle volebního systému z roku 2021; KSČM by v průměru na zisk jednoho mandátu stačilo 20 585 hlasů, zatímco ODS by průměrně potřebovala zhruba o čtvrtinu hlasů více (vlastní výpočty autora podle dat z volby.cz).

Tabulka 4: Průměrný počet hlasů na mandát ve skutečnosti a model po volební reformě

sněmovní volby 2006			sněmovní volby 2017		
	skutečnost	model		skutečnost	model
ODS	23 364	23 364	ANO 2011	19 232	21 741
ČSSD	23 363	23 683	ODS	22 918	23 873
KSČM	26 359	26 359	ČPS	24 836	22 766
KDU-ČSL	29 747	32 226	SPD	24 481	23 416
SZ	56 081	42 061	KSČM	26 207	24 569
			ČSSD	24 556	24 556
			KDU-ČSL	29 364	26 695
			TOP 09	38 402	29 868
			STAN	43 693	29 129

Zdroj: vlastní výpočty autora podle dat z volby.cz

Konečně kombinace metody Imperialiho kvóty a 14 různě velkých volebních krajů může ve svém důsledku vést k narušení monotónnosti posloupnosti volebních výsledků, jak je zřejmé např. z modelu výsledků voleb 2013 podle nových volebních pravidel. Zatímco Úsvit by dosáhl na celkem 14 poslaneckých křesel za 6,89 % hlasů, KDU-ČSL by získala celkem 15 poslanců za 6,78 % hlasů, tedy stejně jako ODS se ziskem 7,73 % hlasů (vlastní výpočty autora podle dat z volby.cz).

Mechanismem přikazování mandátů do jednotlivých krajů v rámci druhého skrutinia navíc nově volební reforma přináší prostorovou nerovnost ve smyslu nepoměrného zastoupení jednotlivých krajů. Dosavadní mechanismus přitom zajišťoval maximální možnou míru poměrného zastoupení volebních krajů v Poslanecké sněmovně. V neposlední řadě došlo znovuzavedením uzavíracích klauzulí pro koalice k obnovení nerovností volební soutěže v důsledku různého nazírání na koalice během kampaně a během skrutinia, snížením jejich hranice se nicméně rozšířil prostor pro možnost společné kandidatury více stran.

Závěr

Sněmovní volební systém i po nedávné reformě disponuje řadou nedostatků, přinejmenším v logice argumentace nálezu ÚS z roku 2021, které by bylo žádoucí odstranit tak, aby se předešlo případné další ústavní stížnosti. A to i přesto, že poměrně záhy přispěchali odborníci z řad politologů a ústavních právníků s několika tipy, jak upravit volební systém, aby splňoval nároky ÚS a současně přinášel žádoucí přidanou hodnotu.

Např. během senátní debaty s odborníky v únoru 2021 zazněly dva relevantní návrhy; systém s kompenzačními mandáty v druhém skrutiniu na celostátní úrovni a systém dvojí proporcionality s mezistranickou alokací mandátů na celostátní úrovni a vnitrostranickou na úrovni krajů (více Senát 2021). V obou případech se předpokládalo zachování 14 volebních krajů, protože ty jsou logickým řešením s ohledem na žádoucí přirozený vývoj politické kariéry i existující vnitřní organizační strukturu relevantních stran. Současně ale oba návrhy zahrnovaly efektivní nástroje k eliminaci nepoměrnosti v rozdělení poslaneckých mandátů mezi strany. Přes drobné nedostatky každé z těchto variant by jasná politická preference jedné z nich poskytovala dostatečný časový prostor, jak „vyladěním“ dílčích parametrů tyto drobné nedostatky odstranit.

Sněmovní volební legislativa si tak zaslouží i v následujících měsících opětovnou pozornost. Bylo by žádoucí promyslet a definovat, jaké nároky na volební systém a jeho výsledky klademe. Na základě toho pak spolu s odborníky z řad politologů a ústavních právníků, popř. i sociologů a volebních geografů, připravit odpovídající návrh volební reformy a tento bez výraznějších politických zásahů podle momentálních společenských nálad schválit, tedy aby novela volebního zákona byla výsledkem práce odborné komise na základě kompromisního politického zadání, nikoli výsledkem kreativní tvorby zákonodárců.

Doporučení

- Připravit návrh komplexní reformy sněmovní volební legislativy, která odstraňuje jeho přetrvávající nedostatky.
- Jakákoli institucionální reforma musí být dobře promyšlena a připravena. Ideálně by jí měly předcházet odborné diskuse možných scénářů, které by v případném konečném návrhu změny měly být citlivě reflektovány.
- Při reformních úvahách se neomezovat pouze na poměrnost mezistranického rozdělení křesel, ale zohlednit i teritoriální aspekt distribuce voličských hlasů.
- Zachovat 14 volebních krajů, které reflektují žádoucí vývoj politické kariéry i existující vnitřní organizační strukturu relevantních stran, ale doplnit je o efektivní nástroje k eliminaci nepoměrnosti mezistranického rozdělení poslaneckých mandátů na celostátní úrovni.
- Má-li být zaveden celostátní obvod, měl by být sice významnou, přesto „pouze“ dílčí součástí víceúrovňového procesu rozdělování poslaneckých křesel, a to pro rozdělení mandátů mezi strany (ať už pro kompenzační mandáty, nebo jako jedna z úrovní systému dvojí proporcionality).
- Zvážit možnosti reformy mechanismu preferenčního hlasování napříč jednotlivými volebními obvody a sjednotit přístup legislativy k volebním koalicím.

Sociální sítě a populismus

Denisa Charvátová

Shrnutí: Populismus se stal fenoménem napříč evropskými demokraciemi, které tak čelí hned několika problémům a výzvám. Řada občanů je nespokojená, protože žijí v nejistotě, či dokonce strachu, jaká bude jejich budoucnost v dalších letech. Etablované strany nejsou schopné efektivně reagovat, a tak jsou tito lidé nuceni hledat politické alternativy jinde. Populistické strany se strachem naopak pracují velmi efektivně. Díky tomu roste populismus v Evropě i v USA. Ačkoliv lze populismus najít u stran na obou stranách středolevého jednorozměrového politického spektra, většinou je spojován s extrémní pravicí. Klíčovým prvkem úspěchu populistických stran je jejich komunikační strategie. Sociální sítě se staly ideální platformou pro populistickou politickou komunikaci.

Klíčová slova: populismus, sociální sítě, populistická politická komunikace

Úvod

V posledních desetiletích se populismus stal jedním z významných trendů v politice západních demokracií (Taggart 2004; Mudde 2004; Moffitt 2016), a v současné době je již fenoménem napříč všemi evropskými demokraciemi i v USA. Ačkoli se populismus obecně objevuje v komunikaci politických aktérů na obou koncích pravo-levého politického spektra i v řadách opozičních stran, bývá ve většině případů spojován především s extrémně pravicovými politickými stranami (Aalberg a de Vreese 2017: 6; Kubát 2016: 18; Lipiński a Stępińska 2019: 78), a to především v západních demokraciích. K populistické komunikaci inklinují spíše strany mladší a charakteristické anti-establishmentovou politikou (Ernst a kol. 2019: 2).

Klíčovou součástí úspěchu populistických stran je jejich komunikační strategie (Aalberg a de Vreese 2017: 3), přičemž zásadní roli zde sehrávají digitální média. Sociální sítě se staly ideální platformou pro populistickou politickou komunikaci (Postill 2018: 755; Moffitt 2018; Lipiński a Stępińska 2019: 78), když umožnily (nejen) populistickým politikům bližší spojení a méně nákladný nástroj politické komunikace s lidmi, a to včetně „nové“ generace občanů (Aalberg a de Vreese 2017: 6), která již na sociálních sítích „vyrostla“. S nástupem a šířením sociálních sítí se totiž politickým aktérům otevřela cesta, jak oslovovat širší okruh občanů a potenciálních voličů, aniž by podléhali logice tzv. starých médií. Můžeme tak tvrdit, že sociální sítě přetvořily politiku, a to včetně populismu (Moffitt 2018).

Sociální síť a populistická politická komunikace

Facebook, Twitter a další platformy sociálních médií umožnily politikům šířit sdělení bez vnějších zásahů a zprostředkovatelů (Bracciale a Martella 2017: 3; Ernst a kol. 2019: 5), ačkoli i sociální síť jsou ve své podstatě zprostředkovateli. Toto zprostředkování je však lépe skryté (Moffitt 2018). Sociální síť významně přispěly k přetvoření dosavadních převládajících vzorců politické komunikace, a navíc zvýraznily existující společenská štěpení. Populistické strany umně využívají společenských nálad a pracují s nespokojeností občanů, které trápí nejistota či obavy o budoucnost z důvodu zhoršující se ekonomické situace (Postill 2018: 755). Jelikož jsou takové strany schopny pracovat efektivně se strachem, stávají se pro mnohé voliče alternativou k etablovaným stranám, které na tyto popudy dostatečně nereagují či je přehlížejí (Charvátová, Charvát a Niklesová 2021).

Za nemalého přispění sociálních médií dochází ke globálnímu nárůstu populismu kolem poloviny prvního desetiletí dvacátého století (Moffitt 2018), nicméně u nás se tato transformace volebního chování projevuje teprve ve sněmovních volbách v letech 2010 a 2013, o kterých se často hovoří jako o politickém zemětřesení (viz Maškarinec a Bláha 2014; Haughton a Deegan-Krause 2015). Politické strany začínají pracovat s anti-establishmentovou reformní rétorikou (Hanley, Sikk 2016), jež dle některých autorů vychází z konceptu mobilizace křivd (viz např. Haughton, Novotná a Deegan-Krause 2011; Charvát a Maškarinec 2019).

V kontextu českého prostředí populisté pracují mj. s mobilizací imigrace (ta se ostatně stala jedním z ústředních motivů voleb do Evropského parlamentu již v roce 2014 a následně i v roce 2019), rovněž s mobilizací etnických křivd, a sice ve vztahu k *nepřizpůsobivému, potažmo* romskému obyvatelstvu, vůči němuž česká populace mnohdy zaujímá negativní postoje. Jelikož tuto problematiku etablované strany přehlížely, nespokojení voliči začali hledat řešení u nových stran, z nichž mnohé s protiimigrační či etnickou rétorikou pracovaly (Charvát a Maškarinec 2019). A v neposlední řadě mobilizace křivd na základě averze k politickým elitám a korupci rovněž nahrává vzestupu populistických stran, které staví čistý, nezkorumpovaný lid nad prohnilé politické elity.

Je nepopíratelné, že populistická politická komunikace je silně ovlivněna povahou sociálních sítí, přičemž je zjevné, že tyto fungují na odlišné logice než média tradiční (Blassnig a kol. 2020; Klinger a Svensson 2015). Sociální média tak sehrávají zásadní roli ve způsobu, jakým se političtí aktéři vypořádávají a jak působí v hybridním mediálním systému (Chadwick 2017; Postill 2018).⁴⁰ To ostatně potvrzují i výzkumy, které ukázaly, že se sociální síť a mikro-blogovací platformy staly ideálním nástrojem pro populistickou politickou komunikaci (Postill 2018: 755, Moffitt 2018, Lipiński a Stępińska 2019: 78), respektive jsou vhodným kanálem pro šíření populistických sdělení (Ernst a kol. 2017).

40 Zde je vzájemně propojena logika nových a starých médií, přičemž političtí aktéři se již nespolehají pouze na jediný kanál, leč volí různé kanály pro dosažení svých cílů.

Online prostředí nabídlo nové možnosti politického zapojení. A právě cesta občanů k interakci s populistickými sděleními a populistickými aktéry je mnohdy podceňovaná (Aalberg a de Vreese 2017: 7). Každá reakce na sdílené posty napomáhá politikům k dosažení širšího okruhu publika, to vše nad rámec vlastních sledujících a přátel (Blassnig a kol. 2020), protože politici na sociální síte spoléhají jako na nástroj k přilákání pozornosti voličů (Schmuck a Hameleers 2020: 1531).

Proč právě sociální síte?

A tak vyvstává otázka, zda sociální média (prokazatelně výhodná pro současnou politickou komunikaci) představují vhodnou platformu i pro populistickou politickou komunikaci, a pokud ano, proč. S nástupem nových médií se totiž (nejen) populistickým politickým aktérům otevřela cesta, jak nenákladně, cíleně, personalizovaně a efektivně komunikovat se širším okruhem občanů (sympatizujícím publikem), resp. potenciálních voličů (Ernst a kol. 2017; Blassnig a kol. 2020; Esser, Stępińska a Hopmann 2017) nejen před volbami, ale i během celého volebního období (Bobba 2018: 2). Populističtí političtí aktéři tak používají nová média k obcházení zavedených, tradičních médií (Esser, Stępińska a Hopmann 2017: 378; Mazzoleni a Bracciale 2018: 3) a posilují vazby se svými příznivci.⁴¹ To lze sledovat např. u SPD v případě její nekomunikace s vybranými pořady České televize a některými deníky. Hromadné sdělovací prostředky se nadto ocitly v éře omezené důvěry (Schmuck a Hameleers 2020: 1533).

Roli samozřejmě sehrává i to, jak jsou populisté médii vykreslováni. Elitní média populistické politické aktéry představují převážně kriticky, z čehož ostatně pramení i tendence populistických politiků k hanění médií hlavního proudu (Aalberg a de Vreese 2017) a k jejich odklonu k alternativním kanálům. Současné studie podporují předpoklad, že populisté, stejně jako populistická politická komunikace, mají slabost pro sociální média, a tíhnou tak k jejich využívání (Blassnig a kol. 2020: 100).

Komunikace přímo s veřejností zvyšuje jejich šanci na úspěšnou sebepropagaci, stejně jako k přilákání pozornosti novinářů a médií kvůli mnohdy kontroverzním příspěvkům (Schmuck a Hameleers 2020: 1533). Facebook a Twitter se tak staly mediální platformou, jež v dosahu a vlivu bezpochyby konkuruje tradičním zpravodajským médiím, neboť nabízejí nejen zmíněné bližší spojení s lidmi obecně, ale nadto umožňují i přímé spojení s lidmi bez novinářských intervencí, a rovněž vytvářejí uživatelský pocit komunity, sociální přítomnosti a uznání mezi jinak rozptýlenými skupinami (srov. Ernst a kol. 2019: 5; Ernst a kol. 2017: 1350).

41 Např. Twitter je populisty používán spíše jako vysílací médium nežli jako médium interaktivní (Moffit 2018).

Výhody internetové populistické politické komunikace

Vyzývatelské strany využívají populistické komunikace ke generování pozornosti (Kriesi 2014), distribuci informací, reklamy či propagandy (Moffit 2018), přičemž taková komunikace je více běžná na Facebooku než na Twitteru (Blasnnig a kol. 2020).⁴² Koneckonců pokud bychom porovnali tyto dvě sociální platformy, Facebook přináší pro populistickou komunikaci více výhod, což ostatně vychází i ze vzdělanostního a socio-ekonomického statutu uživatelů, stejně jako z jejich volebních preferencí. Lze přitom uvést hned několik převažujících výhod Facebooku, a sice možnost více vzájemných výměn sdělení, vyšší míru blízkosti a propojenosti uživatelů, a v neposlední řadě se Facebook nepotýká s limity vycházejícími z jeho charakteru,⁴³ pročež se zde uživatelé mohou vyjadřovat efektivněji, účinněji, spleťtější a působivěji.

Facebook současně poskytuje svým uživatelům mnohem intenzivnější a personalizovanější spojení, zatímco Twitter umožňuje uživatelům zůstat anonymní a je brán spíše jako zpravodajský zdroj (Ernst a kol. 2017: 152; srov. Jacobs a Spierings 2019), samozřejmě nikoli zcela výlučně. Ostatně v českém prostředí Twitter funguje především jako komentátorsky-informační kanál (Charvátová a Niklesová 2020). Nutno podotknout, že i elektorát populistických stran s větší oblibou využívá Facebook jako zdroj informací o politice, zatímco nepopulističtí voliči se uchylují k Twitteru (Schulz 2019).

Tyto charakteristiky sociálních sítí nahrávají populistickým aktérům, neboť za pomoci negativity, emocionality a soudržnosti využívají daných možností k větší úspěšnosti a k většímu/širšímu dosahu svých sdělení. Nepřímou výhodou proto představuje i poskytování nástroje pro vyjádření se nespokojeným občanům, popř. zformování online komunity nespokojených, z čehož nakonec opět těží právě populističtí političtí aktéři, neboť mohou využít potenciál těchto partyzánských davů. V důsledku toho se na sociálních sítích můžeme setkat s příspěvky, které politici píšou tak, aby (dle jejich očekávání) vyvolali co nejvíce reakcí,⁴⁴ ať již v podobě lajků, sdílení, retweetů či komentářů mezi uživateli (Blasnnig a kol. 2020).

Jedná se o jakýsi indikátor úspěšnosti sdělení a popularity politiků. Jejich oblíbenost na sociálních sítích může ve finále vést až k pozornosti u tradičních médií (viz Chadwick 2017), které jinak běžně populističtí političtí aktéři obcházejí, jak se ostatně dělo v USA. Bývalý americký prezident Donald Trump skrze svůj twitterový profil nastavoval agendu jednak tradičním médiím (novináři čerpali informace z jeho sociálních sítí), jež mimoto nazýval „nepřítelem lidu“, jednak se těšil enormnímu zájmu veřejnosti. Trump navíc Twitter přijal za svůj primární komunikační nástroj. V evropském prostředí pak využívá sociální síť k sebeprezentaci např. nizozemský populistický politik Geert Wilders (Schmuck a Hameleers 2020).

⁴² Samozřejmě i zde existují výjimky, např. v podobě bývalého amerického prezidenta Donalda Trumpa, pro kterého Twitter byl primárním komunikačním kanálem s veřejností i novináři.

⁴³ V případě Twitteru je délka jednotlivých příspěvků omezena limitem 280 znaků.

⁴⁴ Sociální média jsou vystavena na principu virality.

Populističtí političtí aktéři a jejich působení na sociálních sítích

Lze vycházet z předpokladu, že političtí aktéři, označovaní jako populisté, budou mít i řadu populistických sledujících, kteří pak logicky tíhnou k lajkování, komentování a sdílení právě těch sdělení, jež nesou referenční znaky populismu (Blasnnig a kol. 2020). Jednu z charakteristik populistického komunikačního stylu představuje mj. i zjednodušování složitých politických otázek korespondující s mediální logikou (Esser, Štěpiňská a Hopmann 2017: 370); v takovém případě již můžeme v podstatě hovořit o mediatizovaném populismu (Mazzoleni 2014).

Političtí aktéři pak dále předávají na sociálních sítích takováto sdělení svým sledujícím, což může být problematické zejména s ohledem na ohrožení liberální demokracie (Kriesi 2014). Populisté oslovují skrze sociální sítě širší okruh občanů i za účelem podpory problémů, které se dříve mohly jevit jako marginální či nebyly v politické komunikaci tak populární. Populističtí političtí aktéři k tomu využívají emocí, zejména pak v obviňovacích attributech (jakou jsou hněv, strach apod.) a skandalizujících proslovech. A právě emocionálně stylizovaná sdělení nejvíce ovlivňují občany (Bobba 2017).

Prostřednictvím samotné podstaty sociálních sítí se pak populisté dostávají přímo a bezprostředně k nespokojenosti občanů, čehož následně obratně využívají ve svůj prospěch (Ernst a kol. 2017). Aby bylo možné oslovit co nejvíce občanů, mění populističtí politici pravidla hry a posouvají význam lidu skrze konstrukt občanství a demokracie (Ajanovic, Mayer a Sauer 2018). Úspěch populistické agendy je pak v přímé korelaci s veřejným míněním (Lipiński a Štěpiňská 2019).

Roli v úspěchu sociálních platforem sehrává i pocit blízkosti publika k samotnému politickému aktérovi. Sociální sítě zvyšují potenciál personalizace, kdy se političtí aktéři prezentují nejen jako veřejní činitelé představující svou profesi a cíle, ale často odkrývají i svůj soukromý a osobní život, sdílí s recipienty své pocity, emoce a názory. Dávají tak publiku nahlédnout „za scénu“ (srov. Ernst a kol. 2017; Jacobs a Spierings 2016).

Charakteristické stylistické prvky populistické politické komunikace

Odhlédneme-li od diskurzivního rámce toho, co je na sociálních sítích prezentováno, objevují se nám zde také charakteristické stylistické prvky, jejichž pomocí jsou témata prezentována (Schmuc a Hameleers 2020: 1532). O populismu se dá tvrdit, že je negativní, zjednodušující, přehnaně dramatizující, zacílený na konflikty a odkazující ke „zdravému rozumu“ (např. Mudde 2007). Populistická politická komunikace je velmi emocionální (Aalberg a kol. 2017), má silnou tendenci tíhnout k negativitě, emocionalitě a sociabilitě. Dimenze negativity je příznačná pro vykreslování society (či jejích členů) v negativním světle. Popuzování k nenávisti, využívání strachu a hněvu prohlubuje populistickou dichotomii my vs. oni.

Hněv obyčejného lidu se obratně přesouvá na příslušné viníky, nejčastěji z řad elit či nebezpečných/vyloučených skupin obyvatel, mj. za pomoci přehánění, skandalizace, pohrůžek v podobě válek a jiných konfliktů, rétorických hrozeb důsledku nouze pro občany. Pakliže se přesuneme do emocionální roviny, populisté obratně využívají aktuálních nálad a emocí, ať již pozitivních či negativních. Pokud jsou využívány emoce pozitivní, vážou se především k privilegované skupině lidu, národu, víře v jeho sílu, národní hrdosti, patriotismu či nostalgii. Rétorický styl populistických aktérů bývá jednoduchý, často hovorový s cílem přiblížit se občanům, být jedním z nich, personou bojující za jejich práva.⁴⁵ Tuto družnost ilustruje i tendence k intimizaci a vykreslování sama sebe jako apolitického jedince (Ernst a kol. 2019).

Závěr

Nové vyzývatelské strany⁴⁶ z obou stran pravo-levého politického spektra zaznamenávají v posledních letech v Evropě značné úspěchy. Je potřeba je ale vnímat jako možnou hrozbu, a to nejen pro EU. Tyto strany vyzdvihují problémy, které etablované strany opomíjely, mobilizují své voliče formou inovativní protestní komunikace, viní elity ze zanedbávání potřeb lidu a celkově pracují s anti-establishmentovou rétorikou (Kriesi 2014). Současné výzkumy hovoří o trendu ve voličském chování, kdy občané, jež se spoléhají především na zpravodajství v bulvárních médiích, mají větší tendenci k podpoře populistických stran. Kombinace podnětů stran, podnětů protimigračních nálad a protivládních výpadů přináší podporu pravicovému populismu (viz Aalberg a de Vreese 2017; Sheet, Bos a Boomgaarden 2015).

Doporučení

- Populismu je potřeba se bránit.
- Strany musí pochopit strukturu elektorátu a tomu přizpůsobit svou komunikační strategii.
- Je potřeba se naučit pracovat s diferencovanými segmenty společnosti, reagovat na jejich potřeby a poptávku a vytvořit odpovídající programovou nabídku.
- Vytvořit vhodnou alternativu ke zkratkovitým populistickým řešením a za pomoci kvalitního politického marketingu ji nabídnout voličům.
- Nabízet relevantní řešení problémů, které společnost trápí, a jasně je formulovat.
- Aktivně využívat sociální sítě k politické komunikaci a upravit komunikační styl tak, aby vyvolal u voličů pocit sounáležitosti (namísto pocitu odcizení).

⁴⁵ Může být využíváno i důrazného a vulgárního jazyka, nicméně se tak děje spíše mimo sociální sítě, jedná se o projev typičtější pro jiné kanály.

⁴⁶ Vyzývatelské strany jsou chápány jako ty strany, které dosud ještě neměly příležitost kontrolovat politiku nebo vládu. Jedná se tudíž o strany, jež neměly zastoupení v parlamentu, proto vycházíme z toho, že vstupují do volební soutěže zvenčí parlamentní arény (de Vries a Hobolt 2020).

Covidová krize: příležitosti a hrozby pro podnikání

Alena Zemplerová

Shrnutí: Covidová krize je zvláštní nejen co do příčin, průběhu, ale také svými důsledky. Virové onemocnění covid-19 přinutilo vlády k opatřením, která sloužila k záchraně zdraví a životů. Následná ekonomická krize vedla vlády k fiskálním opatřením s cílem čelit dopadům na podnikatelskou sféru a nezaměstnanost. Přijímaná opatření se v jednotlivých zemích značně lišila a 15 měsíců je krátká doba na hodnocení, která z vlád přijímala ta „správná“ opatření. Rok 2020 zaznamenal nejvyšší propad HDP od doby druhé světové války, ukazuje se však, že mnohé trhy a podniky jsou schopné zotavit se z důsledků tzv. lockdownů relativně rychle. Pandemie vedla k růstu online obchodování, k práci z domova, urychlila digitalizaci, inovace a robotizaci. Tyto změny v ekonomikách začaly probíhat již před covidovou pandemií, existovaly i problémy s nimi spojené, tedy růst tržní koncentrace a podílu nehmotných firemních statků, problémy spojené s důsledky pro trh práce. Zvyšuje se tím proto potřeba chránit tržní konkurenci a duševní vlastnictví a umožnit mobilitu pracovní síly mezi odvětvími a regiony. Obecně jde o to, aby se tyto problémy ještě více neumocňovaly a trhy nedeformovaly neadekvátními vládními intervencemi a státními dotacemi obchodní sféře, které mohou zachraňovat životy a zdraví v době pandemie, ale narušují trhy v době ekonomického růstu.

Klíčová slova: ekonomická krize, covid-19, tržní konkurence, trh práce, státní podpora

Úvod

Koncem roku 2018 se objevily první případy koronavirového onemocnění v Číně a rozvinuly se rychle do šířící světové pandemie, probíhající ve vlnách s dramatickými dopady na zdraví a životy lidí. Do července 2021 zemřely v důsledku covid-19 a jeho mutací více než 4 miliony lidí (Worldometer 2021), z toho více než milion v Evropské unii (ECDC 2021).

Od března 2020 vlády členských států Evropské unie začaly činit opatření k zamezení šíření epidemie. Vlády reagovaly na pandemii odlišnými způsoby a aplikovaly různé politiky od doporučení a informování občanů po omezování volného pohybu a shromažďování osob, povinného nošení roušek, karantén, dodržování společenského odstupu, uzavření služeb, obchodů, restaurací a hotelů a škol či vyhlášení nouzového stavu.

Švédská vláda šla například cestou doporučení a informování – lidem doporučila, aby se nedružili a zůstávali v bezpečí izolovaní. Až ke konci roku zakázala shromažďování velkého počtu lidí a zavedla některá cestovní omezení. Mezitím nicméně nenařídila žádnou celonárodní karanténu. Naprostá většina zemí však celosvětově i v rámci Evropské unie omezila cestování, státy uzavřely hranice a tzv. lockdowny (izolace, zákaz styku mezi občany) se staly pro většinu zemí základní politikou. Měly však dramatické ekonomické důsledky pro podniky a ekonomiky států.

Podniky hledaly a hledají cesty přežití a restrukturalizace či spolehlivosti dodávek v rámci strategických hodnotových řetězců. Na jedné straně vzrostl objem internetového obchodování a práce z domova, opatření vlád urychlila digitalizaci společnosti, podnítila inovace, robotizaci a automatizaci, vznik nových oborů a trhů. Na druhé straně četné podniky v sektoru služeb utrpěly velké ztráty, některé však dokázaly využít příležitost – například zlevněného nájmu provozoven, aby se připravily na dobu po covidové krizi. Jiné podniky se díky státní podpoře udržely na trhu i přesto, že by z něj za běžných podmínek musely vystoupit.

Vlády vynaložily a chystají se vynaložit ohromné prostředky nejen na zdravotnické systémy, ale i na podporu občanů, zaměstnanců, pracovních míst a podniků, které byly pandemií zasaženy.⁴⁷ Důsledkem jsou značné deficity státních rozpočtů a růst veřejných dluhů, které nevyhnutelně budou mít vliv na budoucí vývoj ekonomik a podnikatelskou sféru. Jak velký problém dluhy dlouhodobě způsobí, bude záviset především na budoucím růstu ekonomik, na hospodaření státu a na monetární politice.

Akademická diskuse o vyváženosti krátkodobých a dlouhodobých efektů vládních politik na podnikání zatím nedochází k jednoznačným závěrům. Je to pouze 15 měsíců od doby, kdy byla přijímána první opatření v souvislosti s covidovou epidemií, a je zřejmě brzy hodnotit, jaká byla (a měla by být) ta „správná“ opatření, která by zachránila zdraví a životy lidí a zároveň nezpůsobila katastrofické ekonomické dopady a dlouhodobé negativní účinky na podnikání a životy lidí.

V současnosti, kdy politici zvažují uvolňování covidových opatření a očekávají se další vlny epidemie, je účelné se zamyslet nad dlouhodobými strukturálními změnami v ekonomikách a na pracovním trhu či nad nutností zachování konkurence na trhu ovlivněném státními intervencemi v důsledku pandemie. Není sice možné podat uspokojivou odpověď, jak nejlépe čelit covidové pandemii a jak hodnotit vládní opatření s ní související, ale dobrým začátkem bude popsat hlavní rysy probíhající strukturální transformace. Pak je možné se pokusit načrtnout doporučení pro vládní politiky pro další období.

⁴⁷ Pro přehled viz např. KPMG (n.d.) Programy státní podpory na jednotném trhu notifikované a evidované Evropskou komisí (European Commission 2021b)

Strukturální změny a ekonomický růst

Vládní opatření přijatá v souvislosti s covidem-19 způsobila značné disturbance celosvětově, na jednotném trhu EU i v Česku. Většina trhů a podniků byla zasažena nestabilitou, kterou přinesla pandemie a vládní opatření. Podniky hledaly a hledají cesty přežití a restrukturalizace, řeší otázku spolehlivosti dodávek v rámci strategických hodnotových řetězců, mnohé inovativně reagovaly na vzniklé prostředí. Zaznamenán byl nárůst startupových firem, a zároveň vlivem státní podpory přežívaly firmy, které by za podmínek konkurence z trhu vystoupily.

Zatímco podniky na trzích spojených s informačními technologiemi, komunikacemi, financemi a zdravotnictvím během covidové pandemie rostly, největší ztráty v důsledku lockdownů a karantén utrpěl sektor služeb (doprava, především letecká, turismus, restaurace, hotely, zábavní centra). Služby, které nebylo možné převést na online a jež vyžadují osobní styk na fyzickém místě, trpěly nejvíce (Haydon a Kumar 2020). Malé podniky byly mnohem více zasaženy covidovou krizí, sníženou poptávkou, musely rušit své růstové plány a zažívaly finanční problémy, hrozily četné likvidace.

V roce 2020 byl sice počet bankrotů překvapivě nízký, ale je třeba vzít v úvahu vládní opatření (zmírnění insolvenčního zákona apod.) Malé a střední podniky jsou nejen páteří každé ekonomiky, ale hrají mimo jiné významnou roli v restrukturalizaci ekonomik díky své vyšší adaptabilitě na změny. (Boschmans a kol. 2021) Většina malých podniků operuje na trzích s relativně nízkými náklady vstupu. Případné mezery na trhu tak mohou rychle zaplnit, musí však mít k dispozici kapitál a práci.

Spolu s orientací na domácí poptávku se projevila obdivuhodná kreativita, která mnohým firmám umožnila během pandemie nejen přežít a transformovat se, ale i růst, některé podniky vidí příležitosti pro expanzi. Ukazuje se, že mnohé trhy jsou schopné zotavit se z důsledků tzv. lockdownů relativně rychle. Trhy služeb, které trpěly nejvíce, jsou trhy s relativně nízkými bariérami vstupu. Velké nadnárodní podniky ve zpracovatelských odvětvích trpěly krátkodobými výpadky v dodávkách a zastavením výroby (De Vet a kol. 2021: 12).

Odvětví automobilového průmyslu a mnohá jiná získala masivní státní dotace, aby pandemii přečkala. Zároveň se upevní staré a zřejmě vygenerují nové monopoly, a ty je nutné krotit na základě soutěžní politiky a spravedlivého zdanění (viz příklady USA). Velké korporace mají schopnost lobbovat a získat od vlád či EU podporu na úkor malých podniků, které mají méně prostředků, menší tržní a politickou moc i přístup k politikům a těm, kteří o dotacích rozhodují. Velké korporace s větší tržní mocí mají unfair výhodu a dominanci na online platformách (Szczepeńsk 2020: 10).

Již před covidem se silné a monopolní firmy jako Zoom, Microsoft, Apple či Google staly ještě mocnějšími, jelikož kdo mohl, přizpůsobil se online aktivitám. Růst internetového obchodování způsobilo uzavření kamenných obchodů (Somanas 2020). Nyní se ale ukazuje, že se do nich

spotřebitelé vracejí. Průzkum společnosti SAS, která se věnuje analýze dat a umělé inteligenci, ukázal, že se zákazníci, a Češi v první řadě, v nakupování chtějí vrátit ke svým původním zvyklostem před pandemií (Businessinfo 2021).

Během pandemie spotřebitelé omezili výdaje a opatrněji se rozhodovali, vzhledem k rostoucí hrozbě nezaměstnanosti a nejistotě váhali s většími nákupy. Navíc v důsledku omezení cestování bylo více peněz vydáváno spíše lokálně než přeshraničně. Covidová krize tak vedla k růstu lokálních trhů a podniků, které mohly mít zisk ze změny ve spotřebitelském chování v důsledku národních politik a politiky EU vůči pandemii. Očekává se, že po otevření ekonomiky dojde k nárůstu spotřeby, kterou v posledním roce domácnosti dobrovolně či nedobrovolně odkládaly. Díky úsporám z doby pandemie a nízkému počtu lidí bez práce si to mohou dovolit.

Restriktivní vládní opatření způsobila nejvyšší propad HDP od doby druhé světové války, nezaměstnanost ale vlivem opatření zůstala prozatím na relativně nízké úrovni. Propad ekonomické aktivity vedl k poklesu příjmů při zvýšených výdajích vynaložených k potlačení šíření epidemie a zmírnění jejích sociálních a ekonomických dopadů a podpoře podnikové sféry. Vlády si ale musely vzít velké půjčky, aby mohly pomáhat firmám a korporacím, které by jinak bankrotovaly. V Evropské unii v průměru sice došlo k v propadu reálného hrubého domácího produktu (HDP), a sice o 6 % za rok 2020, pokles však byl významně rozdílný v závislosti na členských státech (Eurostat 2021).

Jelikož covidová krize byla způsobena především poklesem soukromé spotřeby, nikoliv omezením investiční aktivity jako v době finanční a ekonomické krize 2009–2011, a veřejné politiky zmírňovaly negativní efekt na straně nabídky, bude mít zřejmě kratší průběh ve srovnání s těmi předchozími. Pro rok 2021 Mezinárodní měnový fond (MMF) očekává nejvyšší růstové tempo od roku 2017, pro růst HDP v eurozóně 4,5 % v roce 2022, kdy by se HDP EU měla dostat na předcovidovou úroveň (Verwey, Licchetta a Zeana 2021). Růst bude nicméně nerovnoměrný v závislosti na členských státech, na očkování, na strukturálních podmínkách před krizí a na vládních politikách (IMF 2021).

Pracovní trhy a kapitál

Nezaměstnanost v EU v polovině roku 2021 je na úrovni 7,3 % a v eurozóně 7,9 %, zdaleka tak nedosahuje úrovně finanční krize roku 2008 (Busse a kol. 2020; De Vet a kol. 2021). Nicméně Řecko má nezaměstnanost 16,3 % a Španělsko 15,6 %, Česko podobně jako Polsko má naopak nízkou nezaměstnanost kolem 3 %. Situaci na trhu práce ale ovlivňovaly a stále ještě významně ovlivňují vládní kompenzace firmám a zaměstnavatelům. Vládní opatření typu Antivirus omezila potřebné přesuny pracovních sil, zřejmě též vedla k nižší produktivitě.

V Česku je situace na pracovním trhu z hlediska podnikové sféry dosti neutěšená. Jestliže před covidem bylo obtížné najít některé profese, v současnosti je situace horší. S otevíráním kamenných obchodů lze jen obtížně najít na pracovním trhu prodavače, v restauracích obsluhu a ve stavebnictví manuální pracovníky. Změny v ekonomice způsobují značnou mezeru mezi současnou nabídkou na pracovním trhu (v maloobchodě, hotelnictví a restauracích, catering, úklid apod.) a nároky na nová pracovní místa v nové situaci. Práce z domova mohou a mohli využít především kvalifikovaní a specializovaní pracovníci. Pro podniky je investice do digitalizace a automatizace cestou ke snížení nákladů v dlouhém časovém horizontu.

Školení a rekvalifikace bude v kontextu změn v ekonomice hrát klíčovou roli v kontextu covidové krize. Podniky, které již v době před covidovou pandemií zavedly digitální výukové programy, získaly komparativní výhodu během covidové krize. Výzva pro podnikové politiky, pro školství a vládní politiky je proto v přeškolení pro tento nový a rychle se měnící svět digitálních ekonomik. Pracovníci potřebují umět pracovat s velkými databázemi, spravovat vztahy se zákazníky, systémy řízení obsahu, kódovací a designové platformy atd. Jde o práci s daty, počítači, využití umělé inteligence a fungování trhů v digitálním světě.

Vlivem opatření vlády na podporu zaměstnanců a zachraňování podniků v Česku dosud nedošlo k masovým bankrotům. Jde však jen o odklad a zpomalení procesu, který nutně musí nastat v době hluboké restrukturalizace ekonomik. Zde bude důležité, zda tyto změny nechají vlády proběhnout bez zachraňování podniků a nespravedlivých dotací obchodní sféře (Zemplinerová 2010). Růst nových typů podnikání vytváří nové požadavky na kapitál a práci. Kapitál bude mít formu především nehmotných statků.

Důležitý problém k řešení je, jak oceňovat a chránit nehmotné statky, které budou pravděpodobně představovat významnou část podnikových investic v době pocovidové. Velké podniky dnes válčí o vlastnictví digitálního koláče (viz Epic Games versus Apple ve věci poplatků za App store, boj o výjimky při podpoře výroby očkovacích látek u Světové obchodní organizace nebo spor o patentová práva mezi Siemens a BASF).

Tyto případy se budou zřejmě množit a bylo by třeba mít legislativní úpravu v rámci dohody mezi USA a EU. Růst nehmotných statků, digitalizace, robotizace a automatizace povede k zániku mnoha pracovních míst. Odbory budou bránit tradiční 40hodinový pracovní týden a všechny výhody. Podniky se budou snažit o termínovanou práci, budou si místo pracovníků pracujících na plný úvazek najímat nezávislé dodavatele a externí pracovníky (gig ekonomika) a pracovní místa nahradí technologiemi (Financial Times 2021).

Investování do digitalizace a automatizace zvýší náklady v dlouhodobém horizontu. Prováděné výzkumy ukazují, že neohledně na regiony a země či odvětví lidé dávají přednost práci z domova. Např. z dotazníkového šetření pojišťovací společnosti Prudential vyplynulo, že 87 % respondentů by rádo pokračovalo v práci z domova i po skončení pandemie, 42 % dokonce tvrdilo, že budou hledat jiné zaměstnání, pokud se budou muset vrátit naplno do kanceláře, a 79 % by podpořilo legislativu, která by zakázala nucení k práci v kanceláři. Výsledkem bude zřejmě kompromis. Výhody má jak v práci v kanceláři, která je zřejmě produktivnější a inovativnější, tak práce z domova – omezí dojíždění, ušetří náklady, bude možné najímat odborníky i mimo hranice států, dá to též možnost pracovníkům najít uplatnění bez ohledu na jejich bydliště (Economist 2021).

Pravděpodobně bude sice stoupat nezaměstnanost, ale bude také stoupat poptávka po pracovní síle se znalostí nových moderních technologií a vším, co je spojené s IT či online nakupováním. Proto bude třeba rekvalifikace a přeškolení, je ovšem otázkou, do jaké míry by tyto procesy měly probíhat s podporou státu a do jaké míry nechat restrukturalizaci na tržních silách. Bude třeba levný zápůjční kapitál, podnikatelé se často museli zadlužit u bank či u dodavatelů. I zde je možná plošná podpora formou garance za úvěr. Podniky budou potřebovat investovat do softwaru a platforem, aby mohly zasáhnout geograficky širší trh, připravit se na další vlnu, která není obvykle teritoriálně rovnoměrně rozložena.

Vládní pomoc, veřejné dluhy a daně

Vlády vynaložily a chystají se vynaložit ohromné prostředky nejen na zdravotnické systémy, ale též na podporu občanů, zaměstnanců, pracovních míst, podniků a odvětví, které byly pandemií zasaženy. Zároveň vytvořily ohromné deficity veřejných rozpočtů, které bylo třeba financovat, vlády se tak nadále zadlužily. V rámci Evropské unie vládní dluh k HDP vzrostl ze 77,5 % koncem roku 2019 na 90,7 % koncem roku 2020, v eurozóně to bylo z 83,9 % na 98,0 %. Rozdíly v zadluženosti států eurozóny vzrostly, nejnižší dluh má 18,2 % v Estonsku, nejvyšší 205,6 % Řecko (Eurostat 2021a).

Země v eurozóně nemohou použít monetární politiku k řešení dluhových problémů, a řešení tedy bude opět spočívat na Evropské centrální bance. V Česku dosáhne schodek státního rozpočtu v roce 2021 až 500 miliard Kč. Míra poklesu HDP v roce 2020 bude podle odhadů 5 %, přičemž se očekává, že na úroveň před krizí se Česko vrátí nejdříve roce 2022. Zadlužení veřejných financí pak pravděpodobně vzroste z 38,1 % HDP v roce 2020 na 44,8 % HDP ke konci roku 2021 a dluh více než dluh 48 % HDP v roce 2022 (MFČR 2021).

Dosavadní účet za covidovou pandemii v rámci Evropské unie z veřejných rozpočtů členských zemí a podpora na úrovni EU činí €3,7 miliard. Z toho více než 80 % představují národní opatření vlád umožněná rozvolněním zákazu státní podpory podle článku 107 Smlouvy o fungování Evropské unie

(SFEU). V březnu 2020 Evropská komise přijala tzv. dočasný rámec pro pravidla státní podpory s tím, že členské státy mohly do 30. března 2021 podpořit ze státních zdrojů podniky, které to v důsledku epidemie covid-19 potřebují.

EU stanovila pět druhů podpory: přímé granty, selektivní daňové výhody a zálohy státní záruky za bankovní úvěry, subvencované veřejné úvěry, záruky pro banky, které zprostředkovávají státní podporu reálné ekonomice, a krátkodobé pojištění vývozních úvěrů s cílem umožnit členským státům reagovat na ekonomický šok. Během krátké doby Komise formálně schválila či notifikovala více než 400 programů státní pomoci na základě Článku 107 SFEU (European Commission n.d.).

Menší sumy byly poskytnuty ze společných fondů EU nebo eurozóny – €240 miliard Evropský stabilizační mechanismus (institucionalizovaný v době finanční krize) poskytl pomoc členským státům v rámci covidové krize, 200 miliard eur vyčlenila Evropská investiční banka (EIB) na financování podnikání (Pan-European guarantee fund for loans to companies), €100 miliard poskytlo fond Support to mitigate Unemployment Risks in an Emergency (SURE) na zachování pracovních míst a pomoc firmám v obtížích, pouze €70 miliard činila přímá pomoc z rozpočtu EU.

Na úrovni Evropské unie se členské vlády dokázaly dohodnout na společných fiskálních nástrojích (OECD 2021: 4) a covidová krize podobně jako předchozí krize nepochybně přispěje k prohloubení evropské integrace. Nový fond obnovy o celkovém objemu €750 miliard (ve stálých cenách 2018) a více než €800 miliard v běžných cenách byl schválen pro období 2021–2027. Znamená v podstatě zdvojnásobení evropského rozpočtu a jeho přerozdělování na principu solidarity, společná fiskální pravidla a větší evropský rozpočet jsou jisté předpoklady fungování monetární unie EU.

Důležité je, jak bude fond financován. Evropská komise si jménem EU již půjčuje na finančních trzích a vydává dluhopisy na financování programů EU, nejen Fondu obnovy, ale i programu SURE. Dalšími zdroji financování bude nejspíš uhlíková daň, digitální daň a daň z finančních transakcí (Roloff 2020: 31). Veřejné dluhy narostly, a to vždy představuje hrozbu zvýšených daní, což jistě nepodníká podnikatelskou a investiční aktivitu, a tudíž ani tvorbu pracovních míst a ekonomický růst. Vysoký veřejný trh může vytlačovat nejen soukromé investice, ale i investice do infrastruktury.

Závěr

V polovině roku 2021 se virus šíří pomaleji, očkování dosahuje kritické masy, opatření se uvolňují, zvyšuje se pohyb lidí, zboží a služeb. Budoucnost však zůstává nejistá, jsou očekávány další vlny epidemie a mutace viru. Očkování dává lidem časově omezenou imunitu a podnikům naději na stabilnější průběh případných dalších vln epidemie. Dlouhodobé nepřímé dopady covidové krize na podnikání závisí nejen na změnách v preferencích a chování lidí, ale také na vládních politikách v pokrizové době.

Je sice principem podnikání čelit rizikům a odhadovat rizika spojená s trhem, předvídatelnost rizik spojených s vládními opatřeními je ovšem obtížnější, neboť nelze odhadnout, koho a jak moc bude vláda dotovat. Vlády si zřejmě zvykly zasahovat do trhů, vytvořily si na to instituce a lze se tak obávat, zda budou ochotny vzdát se této své moci. Mnozí podnikatelé se mohou orientovat na získání dotací namísto hledání efektivnějších cest ke snižování nákladů a diferenciaci nabídky.

Vládní opatření by obecně měla být předvídatelná a pokud možno plošná. Neměla by podnikatelům způsobovat neodhadnutelná rizika, ale přinášet jim užitečné informace. Tak jako jsou spolehlivé informace základem pro rozhodování podnikatelů, i vláda potřebuje informace pro rozhodování. Informace potřebuje i výzkum v oblasti efektů vládních covidových politik, má-li dojít k užitečným a správným závěrům.

V současnosti probíhá akademická diskuse analýzy covidových politik a jejich důsledků, panuje nejistota ohledně „správných“ opatření co do nákladů, efektů i vyváženosti krátkodobé pomoci a stabilizace s dlouhodobou strategií. Pro takovou analýzu je potřeba dalších informací, mají-li být nalezena řešení, jak čelit krátkodobým a dlouhodobým důsledkům pandemie.

Problémem je různá úroveň státní pomoci podnikům v jednotlivých členských zemích. Zákaz státní pomoci komerční sféře je integrální součástí soutěžní politiky Evropské unie. Soutěžní politika EU by měla věnovat pozornost tomu, aby členské země a jejich vlády zajistily spravedlivé a nediskriminační podmínky pro podniky a neuchylovaly se k protekcionismu. Konkurence na trhu je vážně ohrožena, pokud některé vybrané podniky či odvětví obdrží státní dotace a jiné ne. Soutěžní politika by měla hrát zásadní roli při zajišťování rovných podmínek na trhu.

Změny a inovace jsou dobré, covidová krize je urychlila a vedla také k rostoucí koncentraci na některých trzích, k posílení již existujících monopolů. Problémy s nimi spojené včetně otázky regulace platforem a boj s rostoucími monopoly v rámci soutěžní politiky zde byly i před covidem, nyní ale hrozí, že nejen přežijí, ale ještě se zvětší vlivem státních dotací a intervencí. Podnikatelé a tvůrci vládních politik v případě covidové pandemie musí počítat s nejistotou. Vládní politika by neměla umocňovat nejistotu podnikání způsobenou státní pomoci komerční sféře – to byl vždy pro malé a střední podnikatele problém.

Naproti tomu velké podniky jsou schopny díky své tržní (a politické) moci a schopnosti lobbování ovlivnit legislativu a státní dotace ve svůj prospěch. Strukturální změny v ekonomikách začaly probíhat již před covidovou pandemií, problémy s nimi spojené, potřeba ochránit tržní konkurenci a duševní vlastnictví existovaly již před krizí, jde o to, aby se nezvětšily neadekvátními vládními intervencemi do trhu.

Doporučení

- Vlivem opatření vlády na podporu zaměstnanců a zachraňování podniků bylo v zemích Evropské unie a v Česku v roce 2020 méně bankrotů, nyní s rušením těchto opatření lze očekávat hlubokou restrukturalizaci ekonomik. Zde bude důležité ponechat restrukturalizaci na tržních silách – bez zachraňování podniků a signály trhu deformujících dotací obchodní sféře. Přitom je třeba zabránit zvýšení daňové zátěže podnikatelů.
- Pro úspěšnou ekonomickou restrukturalizaci je třeba volný pohyb pracovních sil. Nedostatek určitých profesí může být způsoben podpůrnými programy v době covidové krize. I na trhu práce by měly rozhodovat tržní síly a ne podpora státu.
- V rámci jednotného trhu EU byl sektor služeb omezen četnými překážkami již před pandemií. Během pandemie byl sektor služeb nejvíce ohrožen, je proto žádoucí, aby byly tyto překážky intenzivněji odstraňovány. Odstranění regulačních překážek a informační asymetrie by měly umožnit růst pohybu služeb přes hranice a pozitivně ovlivnit ekonomiku jednotného trhu.

Digitální technologie ve vzdělávání. Více či méně sociální koheze? Irelevantní...

Markéta Fibigerová a Markéta Tuhá

Shrnutí: Digitální technologie mají mít ve vzdělávání takový prostor, jaký je jejich prostor v moderním světě. Ptát se, zdali širší využití technologií ve vzdělávání bude mít negativní dopady na sociální interakce žáků, případně ostatních účastníků vzdělávacího procesu, je irelevantní. Je potřeba vzít v úvahu již probíhající a nezadržitelný technologický pokrok a nastavit taková nová paradigmaty, aby v nich sociální vztahy přirozeně fungovaly. Na 1. IT Gymnáziu se o to pokoušíme. Chceme se podělit o příklady realizace a zkušenosti.

Klíčová slova: Digitální kompetence, moderní vzdělávání, inovativní metody, zdravý životní styl, formativní hodnocení, umělá inteligence

Úvod

Z důvodu protiepidemických opatření způsobených pandemií covid-19 proběhl přechod do online prostředí ve školách prakticky ze dne na den, a urychlil tak proces „digitalizace“ českého školství řádově o desetiletí. To je rozhodně pozitivní trend a krok správným směrem. Obáváme se však, že školy ne vždy pochopily, že tento trend 1) nemá omezenou platnost po dobu vyhlášení mimořádných opatření, 2) netýká se pouze osvojení konkrétních technických dovedností, které záhy ustrnou, 3) nelze udržet bez pokrokového vedení škol a kompetentních učitelských týmů.

Digitální technologie jsou již dávno běžnou součástí života, informační technologie (IT) prostupuje napříč obory, digitální kompetence jsou potřebné téměř ve všech běžných zaměstnáních. Představa, že Informační a komunikační technologie (ICT) má být oddělený předmět s omezenou časovou dotací, například jedné hodiny týdně, je naprosto pomýlená a vůbec neodpovídá společenským potřebám. V příštích dekádách budou vznikat profese založené přímo na digitální gramotnosti a naopak budou zanikat ty profese, které fungovaly po staletí.

Digitální technologie je třeba integrovat do všech předmětů napříč celým spektrem a učit způsobem, který je maximálně využívá. Vzhledem k tomu, že o naši budoucnost můžeme s jistotou prohlásit jen to, že nevíme, jaká bude, měli bychom naše děti připravovat na každou budoucnost. Z toho důvodu je potřebujeme rozvíjet především v kompetencích, nikoliv ve vědění. Vedle kompetence efektivně využívat technologie a osvojovat si nové je to především kompetence týkající se vlastního

porozumění a sebepoznání, včetně hlubšího pochopení lidských potřeb a směřování člověka v rámci lidského společenství, člověka jako bytosti, která sama sobě připravuje svou budoucnost.

Nastávající generace bude muset být daleko více než generace předchozí schopná improvizovat a hledat řešení zcela neznámých problémů, proto potřebujeme posilovat schopnost dětí neustále se učit a vzdělávat, chápat podstatu a umět odhadnout své možnosti, efektivně komunikovat napříč spektrem sociálních a profesních skupin a efektivně se rozhodovat. To všechno jsou hlavní úkoly moderního školství a digitální technologie jsou toho nedílnou součástí. Ptát se, zdali nám to přinese více či méně sociální koheze, je irelevantní. Pojďme raději pojmenovat rizika, která s sebou digitální technologie přinášejí, a pojďme s nimi pracovat.

Největší klišé spojovaná s využitím technologií

V českých školách je běžné, že jsou zakazovány mobily, je blokován přístup na síť Wi-Fi, je zakazováno nosit si do školy vlastní notebook a ten využívat k práci. Je to děláno s přesvědčením, že škola je místo, kde se má soustředit na učení daným způsobem. Počítač je případně dovoleno použít školní – v hodinách informatiky – opět daným způsobem. Tato realita absolutně neodpovídá stavu, jakým funguje většina dospělé populace.

Převážná část učitelů vám bude záníceně tvrdit, že pokud nezakážou dětem používat mobilní telefon, budou s ním děti „zlobit“ a bude je rozptylovat. Mnozí ještě přidají argument, že je potřeba děti před technologiemi chránit. Nechraňme děti, připravujme je na realitu, která je čeká. Pokud nám vadí, že děti technologie využívají špatně, pojďme je naučit, jak je využívat dobře. Pojďme jim také ukázat, jak se chovat s respektem a úctou i ve virtuálním prostředí. Technologie je neutrální, je jen na člověku, jak ji využije.

Pokud se obáváme u dětí vlivem technologií většího sociálního odcizení,⁴⁸ učme je udržovat sociální vztahy bez ohledu na to, zda jsou ve fyzickém kontaktu, případně jaký využívají komunikační kanál, věřme jim, mají k tomu přirozené vlohy. Pokud vidíme například riziko v tom, že se kvůli počítačům méně hýbou, pojďme si položit dotaz, zdali tomu tak opravdu je, respektive zdali tomu tak být musí.⁴⁹

Školu stavět rovnou do online

Myslet si, že výuka se má dělit na prezenční a distanční a nastavovat na základě toho rozdílná pravidla či budovat dvojí zázemí, je přežitek. Škola by měla fungovat podobně, jako když si v práci někdo vezme „home office“ a potřebuje se několikrát denně připojit na meeting. Všechny materiály by měly být rovnou online a sdílené, všechna technika neustále k dispozici a běžně využívaná, veškeré know-how a postupy součástí každodenního rytmu organizace.

⁴⁸ Více viz například Burns (2016).

⁴⁹ Pro diskusi o spojení digitálních technologií a pohybu viz například Lewis (2020) nebo Schmidt a kol. (2020).

Na 1. IT Gymnáziu v Praze je běžná praxe, že studenti ráno sami píšou, pokud nedorazí, nebo pokud mají zpoždění, například kvůli dopravě, mají na to speciální kanál v chatu, velmi neformální. Učitelé ho sledují a pokud někdo vyjádří, že je sice nemocný, ale chtěl by se připojit do třídy, připojí ho videokonferencí a komunikují s ním, jako by byl ve škole. Probírané téma a práce v hodině jsou rovnou stavěny tak, aby se jich mohl účastnit i žák, který není fyzicky přítomný, včetně forem spolupráce, zpětné vazby a hodnocení.

Třída je neustále v elektronickém kontaktu přes platformu Discord, míru zapojení do chatů mimo vyučování si určují samotní účastníci. Učitelé jsou přirozenou součástí skupin a hlasových kanálů, struktura serveru je uchopená tak, aby vyhovovala nejen potřebám výuky, ale i potřebám společenské komunikace teenagerů. Po roce fungování musíme říct, že případy, kdy by někdo komunikoval například při hodině v kanále, ve kterém nemá, a rušil tím ostatní, řešíme ojediněle, prakticky vůbec. Hned od začátku se škola zaměřuje na vytvoření prostředí postaveném na vzájemné úctě a respektu a studenti velmi dobře vnímají, kde je vhodná mez.

Discord je tedy vysoce funkčním nástrojem, díky němuž jsme schopni účelně komunikovat na více úrovních a předávat si efektivně informace. Zároveň je díky zvolené platformě veškerá komunikace velmi neformální a vřelá, a vede tak k přátelské a uvolněné atmosféře posilující vzdělávací proces.

Kompetentní tým

K nastavení takového prostředí a podmínek pro vzdělávání potřebujete široce kompetentní učitelský tým. Učitel = choreograf, který zajišťuje fungování práce tak, aby připomínala čilý ruch v mraveništi, přirozeně organizovaný a vysoce efektivní. Struktura učitelského týmu je plochá, vedení funguje demokraticky, pružně koordinuje vzdělávací cíle a přichází s inovativními postupy. Učitelé jsou schopni připravovat tandemové hodiny a běžně si chodí do výuky.

S naprostou samozřejmostí si navzájem sdílejí know-how a poskytují si konzultace. Takový tým může vzniknout jen tehdy, pokud ho budujete od začátku s vysoce motivovanými lidmi, kvalitními po lidské stránce, a s mezioborovými přesahy. Důležitou součástí je spolupráce týmu s „venkovním světem“ a napojení do běžné pracovní praxe, do firem, korporátů, vědy a akademické sféry, spolupráce s odborníky napříč obory, zvaní externích hostů.

Porozumění a schopnost učitelů domluvit se v angličtině je samozřejmostí, stejně tak jako je to běžné pro současnou generaci náctiletých. Angličtina není izolovaný předmět, je využívána kdykoliv se to hodí. Míru potřebnosti zvyšuje i celodenně přítomná rodilá mluvčí, případně zahraniční studenti v rámci mezinárodních vzdělávacích programů a výměnných pobytů.

Inovativní metody

Inovativní metody vám jsou „k ničemu“, pokud nemáte inovativní lidi, kteří mají růstové nastavení a přirozeně inklinují k „out of the box thinking“. Pokud se pedagogové nejsou sami schopni neustále vzdělávat, těžko to mohou předávat svým studentům. Inovativní metody samotné jsou již podružné, existuje mnoho zdrojů – ať těch online, nebo knižních, ze kterých můžete čerpat, stejně jako příkladů dobré praxe.

Inspirovat se lze napříč sférami, vzdělávat se na kurzech specializujících se na zážitkovou pedagogiku, či hledat zdroje ve fungování firem. Příjemcem know-how musí být osoba, která umí posoudit, co z toho lze využít, co lze s čím kombinovat, co se pro koho hodí, co lze využít plošně a co je třeba individualizovat, těch ovlivňujících faktorů je nekonečná řada. Musí to být osoba vysoce kompetentní, osvícená a kreativní.

Umělá inteligence

Umělá inteligence (artificial intelligence, AI) je zkratka a často též „zaklínadlo“, kterým se ohánějí všichni, poslední dobou právě i ve školství, kteří chtějí vypadat pokrokově. Správně popsat, co se za tím opravdu skrývá, a vidět možnosti, jaké se lidstvu otevírají ve velmi blízké budoucnosti, je záležitost o poznání složitější a vyžaduje opravdový vhled. Na 1. IT Gymnáziu je umělá inteligence probírána z mnoha perspektiv, napříč předměty.

Na začátku je třeba definovat, co umělá inteligence je, a rozumět tomu na příkladech z praxe, na věcech denního použití, rozlišovat, co je jen prostý algoritmus v mobilní aplikaci a co už je záležitost AI. Tím se na 1. IT Gymnáziu začíná v prvním ročníku. Za velmi přínosný v tomto ohledu považujeme počín finské vlády v podobě programu *Elements of AI*, který je díky českým odborníkům již přeložený do češtiny.⁵⁰

Češi vůbec patří mezi špičku ve výzkumu AI (Úšela 2019) a tuto oblast i prakticky implementují. Proto děláme to nejjednodušší, co se nabízí, zveme si do školy odborníky, kteří jsou přímo u zdroje. Měli jsme u nás například duchovního otce projektů Digitální filozof a Digitální spisovatel Jana Tyla, který je předním AI vývojářem. Celé téma, kdy Tylem vytvořená neuronová síť za využití knihoven GPT2 a GPT3 (Open AI) napsala povídky pro Český rozhlas a byla schopná odpovídat na dotazy ústy Václava Havla, Ondřeje Neffa nebo Tomáše Sedláčka, jsme zpracovávali v průběhu delšího období. Problematika textu vytvořeného umělou inteligencí, kdy již nejsme schopni rozpoznat, zdali je autorem člověk nebo neuronová síť, je velmi komplexní problém. Je potřeba o něm nejdříve diskutovat.

⁵⁰ Celý text je dostupný na <https://www.elementsofai.cz>.

S ohledem na to, že na 1. IT Gymnáziu se v hodinách programuje, mohou jít studenti i do technického detailu na úroveň zdrojového kódu. Dalším inspirativním hostem, který se na 1. IT Gymnáziu rozhovořil na téma umělé inteligence a jejího využití, tentokrát v medicíně, byl lékař Tomáš Šebek, známý v Čechách nejen jako člen Lékařů bez hranic, ale též jako zakladatel portálu uLekare.cz, největší české online lékařské poradny, která spolupracuje s praktickými lékaři i specialisty.

Digitální technologie i při sportu

Představa, že pokud děti využívají počítač, přestávají se hýbat a méně sportují, je opět zkratkovitá a zkreslená. Pojdme se na to podívat komplexněji. Sedí-li žák několik hodin denně v lavici a jeho jediný pohyb v rámci vyučování je přesun mezi třídami, využití toalety či jídelny, a pak pohyb vymezený školním rozvrhem, tedy zpravidla dvěma hodinami tělocviku týdně, o mnoho pravidelného pohybu kvůli distanční výuce nepřišel.

Srovnáváme-li pohyb dětí s výukou prezenční ve škole a nenadálým příchodem digitálního vzdělávání v době covidové, přišli žáci o pohyb spojený s přesunem do školy, přičemž i tento je diskutabilní, když podstatnou část žactva vozí autem, část jezdí městskou hromadnou dopravou, a pěšky či na kole dojíždí do školy zanedbatelné množství dětí. Pak tedy děti přišly o pohyb vymezený onou časovou dotací rozvrhu, a to za předpokladu, že škola v rámci distanční výuky tělocvik vypustila, a o pohyb ve školní budově, která poskytuje pravděpodobně vyšší obytnou plochu než naše byty a domy.

Čas strávený před obrazovkou počítače se ale prakticky rovná času sezení před školní tabulí během výuky, s výjimkou již zmíněných tělocvičných předmětů. Řekněme, že v domácnosti bylo posedávání před obrazovkou počítačů rodičům a dalším rodinným příslušníkům více na očích, než když posedávají v průměru šest pětáctiminutovek za zdmi školy.

Při online výuce v době pandemie covid-19 na 1. IT Gymnáziu běžně předcvičovali před kamerami. S dnešními možnostmi dostupných online zdrojů není problém připravit kvalitní hodinový „workout“ zaměřený na jakoukoliv oblast či typ cvičení. Složitě a kapacitně náročné je především docílit, aby cviky prováděli studenti správně, přes webové kamery nelze stoprocentně ověřit správné postavení těla či zapojení požadovaných svalů.

Ke společnému cvičení na 1. IT Gymnáziu s týdenní pravidelností zadávali samostatné aktivity kontrolovatelné za využití trekovacích aplikací (chůze, běh, jízda na kole a další aktivity mnohdy kreativně navržené samotnými studenty, např. běh do schodů, tanec, sekání dřeva či motokrosové tréninky). Tělocvičné aktivity dále kombinovali s geografickými zadáními a rozvíjeli přitom nejen práci s mapou, ale ještě se zdroji, protože studentům přidávali úkoly spojené s poznáním lokálních pamětihodností či významných míst.

Dlouhodobým cílem školy je naučit žáky hýbat se pravidelně a vědomě, tak aby si do denního režimu zařazovali pohyb sami a efektivně, a to nejlépe takový, který daného jednotlivce baví. Přidaná hodnota zdravě vyplavených hormonů (jejichž chemické složení je též probíráno v rámci předmětu Science) zvyšuje šanci, že budou mít potřebu zdravého pohybu i v dospělém věku. Sedavé zaměstnání je pravděpodobně nemine, budou však schopni nahlížet na svůj denní rytmus úplně jinou optikou a budou schopni pracovní zatížení vědomě kompenzovat sportem.

Hodnocení

Hodnocení, říkejme raději zpětná vazba, je důležitým prvkem v procesu učení. Bez kvalitní zpětné vazby se vlastně nemusí o proces učení vůbec jednat a je nepodstatné, zda se jedná o vzdělávání digitální nebo „analogové“. Jak už bylo řečeno výše, k použití inovativních metod nejen v digitálním vzdělávání je nutný kvalitní učitel, k poskytování průběžného formativního hodnocení je ho potřeba dvojnásob. Učitel, který má patřičný nadhled a dokáže jedinci věcně sdělit úroveň jeho schopností, dovedností, znalostí a zároveň citlivě poukázat na nedostatky. Učitel, který svou osobností a jednáním dokáže přirozeně inspirovat a motivovat.

Zhmotnit písemný výstup formativního hodnocení do podoby lehce stravitelné pro žáky a rodiče, nevyplytvat na to stovky hodin času, to je v rámci digitálního vzdělávání jedna z největších výzev. Vyvinuli jsme vlastní hodnotící sheety postavené na Google API, v nichž jsme se pokusili zkombinovat požadavek rychlého a přehledného zaznamenání zpětné vazby od učitele a požadavek předání učebního pokroku směrem k žákům – srozumitelně a individuálně pro každého žáka zvlášť a též pro jeho rodiče.

Každý učitel vám potvrdí, že nejvíce času tráví opravováním a známkováním, zároveň, jak už bylo řečeno, bez dobré zpětné vazby není učení kvalitní a efektivní. Je třeba neustále validovat její funkčnost, mít hodnotící systém nastavený tak, že učitel jednoduše upravuje hodnotící škály a kritéria, případně je může individuálně nastavovat dle toho, jaké je žákovo osobnostní nastavení a motivace ke studiu. Nejvyšší metou v rámci hodnocení by mělo být to, že žák bude schopen hodnotit sám sebe, aby byl schopen si stanovovat dílčí cíle, formy a metody studia, a učitel mu byl v celém procesu učení včetně hodnocení jen mentorem a oporou.

Dotazníkové šetření

V průběhu 2. pololetí školního roku 2020/2021, tedy po několika měsících distanční výuky, jsme provedli dotazníkové šetření mezi dvěma třídami prvního ročníku (N = 31) čtyřletého 1. IT Gymnázia. Sledovali jsme tři hlavní rizikové faktory, které jsme si stanovili v říjnu 2020, kdy byla od 5. 10. 2020 zakázána osobní přítomnost žáků na vzdělávání.

Zajímalo nás 1) srovnání distanční versus prezenční výuky, a to v úrovni pochopení probraného učiva v jednotlivých předmětech, dále nás zajímalo 2) srovnání úrovně sociálního kontaktu mezi spolužáky v prostředí online výuky v porovnání s tím, když chodí fyzicky do školy, a 3) srovnání četnosti sportovních či jakýchkoliv pohybových aktivit.

Naším cílem bylo:

- verifikovat u žáků nabyté znalosti, dovednosti a kompetence,
- ověřit, zda námi používané metody výuky v online režimu fungují,
- zajistit udržení sociálních interakcí a podněcovat jejich rozvoj, především pak zamezit sociální izolaci jednotlivců,
- udržovat, případně i rozvíjet jakékoliv pohybové aktivity žáků jako kompenzaci k dlouhodobému sezení,
- zaměřit se na dodržování zdravého denního režimu včetně stravování a dostatečného spánku.

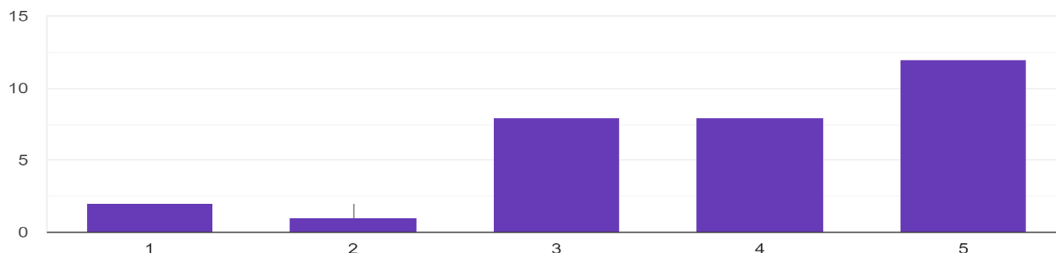
Z dotazníkového šetření vyplynulo, že u výuky předmětů, které jsou založeny na intenzivní interakci mezi učitelem a žákem – v prostředí naší školy se jedná o výuku jazyků (angličtina, španělština) a Humanities (integrováný předmět českého jazyka, dějepisu a společenskovědního základu), nevnímají studenti velký rozdíl mezi distanční a online výukou. Vyhodnotili, že jejich porozumění učivu je prakticky stejné. V předmětu rozvíjejícím informatické kompetence studenti uvedli dokonce vyšší míru porozumění při online výuce, bylo to i díky vysoké individualizaci hodin.

Předmět Science (integrující oblasti fyziky, chemie a biologie) byl jediným předmětem, který studenti vyhodnotili nižší mírou porozumění při online výuce oproti prezenční. Domníváme se, že je to tím, že hodiny byly vedeny převážně frontálně a bylo v nich málo badatelsky orientovaných aktivit, nepodařilo se tedy udržet dostatečnou koncentraci na téma.

V rámci dotazníkového šetření nás zajímalo, kam studenti umístí na pomyslné škále od jedné do pěti (1 je nejnižší a 5 nejvyšší) úroveň vzájemné interakce („bavím se se spolužáky“). Jak je vidět z grafů 1 a 2, i v rámci distanční výuky lze udržovat sociální komunikaci mezi žáky školních tříd, i když tento úkol je velkou výzvou pro jakoukoliv formu distančního vzdělávání.

Graf 1

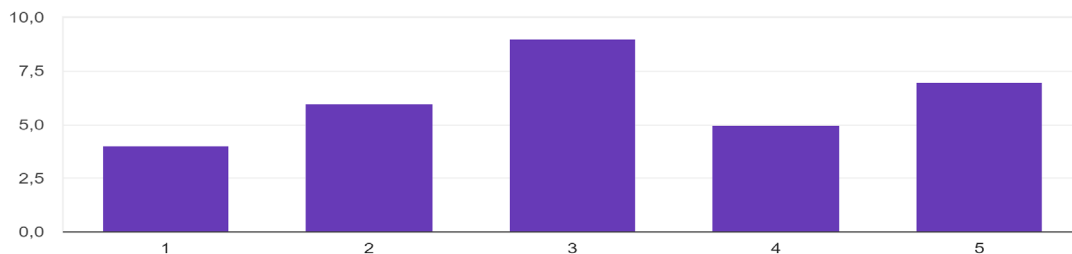
Když jsem ve škole, bavím se se spolužáky:
31 odpovědí

Zdroj: vlastní data

Graf 2

Když jsem na onlinu, bavím se se spolužáky:
31 odpovědí

Zdroj: vlastní data

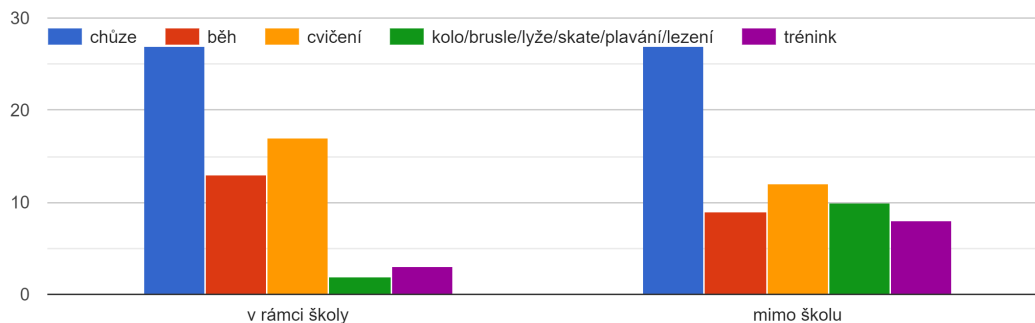
Pohyb je téma, které nás velmi zajímá. Dle odpovědí (viz grafy 3 a 4) měli žáci stejný podíl pohybových aktivit bez ohledu na to, jestli jsou vzdělávání online nebo v budově školy. Považujeme za úspěch, že se nám podařilo žáky udržet ve stejné pohybové aktivitě i v covidovém období v rámci distanční výuky. Problémy, které jsme s nimi řešili, se týkaly nejčastěji jejich denního režimu ve fázích, které již nejsou součástí výuky.

Šlo tedy o zařazení takových aktivit, které jim zajistí vhodnou psychohygienu. Velké diskuze probíhaly stran neschopnosti chodit spát před půlnocí a vstávat dříve než deset minut před zahájením online výuky. Probírali jsme s nimi možnosti, jak si uspořádat den i v době tvrdých plošných covidových opatření, a jako nejúčinnější se osvědčilo nabídnout jim možné scénáře a nechat je, aby pak celý týden navržený časový režim dodržovali, dokumentovali jej a přicházeli s vlastními nápady na vylepšení.

Ne výjimečně jsme naráželi i na omezení pramenící z představ rodičů žáků, které zdravý životní styl zrovna nepodporovaly.⁵¹

Graf 3

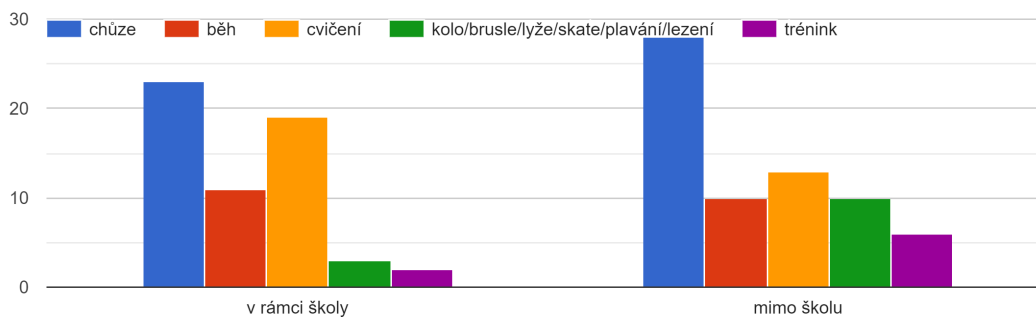
Když je škola, mám tento pravidelný pohyb:

Zdroj: vlastní data

Graf 4

Když jsem na onlinu, mám tento pravidelný pohyb:

Zdroj: vlastní data

⁵¹ Za extrémní považujeme případ chlapce, jemuž rodiče zakázali půl roku vycházet z bytu. Zjistili jsme to k našemu šoku hned první týden, když nám v rámci zadaného úkolu v předmětu Sport a zdraví natrekoval dvoukilometrovou chůzi po bytě.

Závěr

Digitální vzdělávání je součástí moderního vzdělávání. Podstatný při něm je rozvoj klíčových dovedností žáků, jako je samostatnost, schopnost poradit si s neznámou věcí a kompetence související s vlastním sebepoznáním. Inovativní postupy vyžadují učitele schopné všeho výše uvedeného, k tomu jsou to osobnosti s vysokým odborným i lidským kreditem, jedinci schopní pracovat v týmu a vzájemně se obohacovat. Učivo má být rovnou připravováno do onlinu, stejně jako všechny školní procesy. Hodnocení není cílem vzdělávání, účinným nástrojem zdravé zpětné vazby a cestou k vlastní sebereflexi je formativní hodnocení. Není pravidlem, že distanční výuka rovná se nulová úroveň vzájemné komunikace mezi žáky a že není prostor pro její rozvoj. Není pravda, že digitální vzdělávání se automaticky rovná méně pohybu. Moderní školství nemá děti před technologiemi chránit, má je učit s nimi pracovat. Technologie je neutrální, její využití má v rukou člověk.

Doporučení:

- Stavět školu rovnou do online prostředí, nedělat rozdíl mezi prezenční a distanční výukou v zaváděných procesech.
- Využívat moderní technologie přirozeně ve všech předmětech.
- Sledovat technologické trendy.
- Spolupracovat s lidmi z praxe.
- Zavádět formativní hodnocení.
- Zaměřit se na pohyb a zdravý životní styl.

Literatura a zdroje:

- Aalberg, T., a kol., 2017. *Populist Political Communication in Europe*. New York: Routledge.
- Aalberg, T., a C.H. de Vreese, 2017. Introduction: Comprehending Populist Political Communication. In T. Aalberg a kol. (eds.), *Populist Political Communication in Europe*. New York: Routledge. 3–11.
- Abysova, M., a kol., 2021. Aviation Industry Management: Objective and Subjective Risks. *E3S Web of Conferences*, 258, 02001, 20. května [online]. Dostupné na: https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/abs/2021/34/e3sconf_uesf2021_02001/e3sconf_uesf2021_02001.html
- Adar, S., a I. Toygür, 2020. Turkey, the EU and the Eastern Mediterranean Crisis Militarization of Foreign Policy and Power Rivalry. *SWP Comment*, 2020/C 62, 09.12, <https://doi.org/10.18449/2020C62>
- Ágh, A., 2019. *Declining Democracy in East-Central Europe. The Divide in the EU and the Emerging Hard Populism*. Edward Elgar Publishing.
- Ajanovic, E., S. Mayer a B. Sauer, 2018. Constructing „The People“: An Intersectional Analysis of Right-Wing Concepts of Democracy and Citizenship in Austria. *Journal of Language and Politics* 17 (5), 636–654.
- Altunışık, M.B., 2021. The End of the Gulf Rift May Not Signal the End of Turkey-Qatar Relations. *Atlantic Council*, 5. dubna [online]. Dostupné na: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/turkeysource/the-end-of-the-gulf-rift-may-not-signal-the-end-of-turkey-qatar-relations/>
- Antoš, M., 2008. *Principy voleb v České republice*. Praha: Linde.
- Axt, H.-J., 2021. Troubled Water in the Eastern Mediterranean. Turkey Challenges Greece and Cyprus Regarding Energy Resources. *Comp. Southeast European Studies* 69 (1), 133-152.
- Aydintasbas, A., a kol., 2020. Overview: Fear and Loathing in the Eastern Mediterranean. *ECFR*, [online]. Dostupné na: [at https://ecfr.eu/special/eastern_med/](https://ecfr.eu/special/eastern_med/)
- Aydintasbas, A., a S. Dennison, 2021. New Energies: How the European Green Deal Can Save the EU's Relationship with Turkey. *ECFR*, [online]. Dostupné na: <https://ecfr.eu/publication/new-energies-how-the-european-green-deal-can-save-the-eus-relationship-with-turkey/>
- Beresnevicius, R., 2021. Ukraine Mulling to Complete the Second Antonov An-225 Mriya. *Aeortime Hub*, 3. února [online]. Dostupné na: <https://www.aerotime.aero/27146-second-an225-potential>
- Blassnig, S., a kol., 2020. Populism and Social Media Popularity. How Populist Communication Benefits Political Leaders on Facebook and Twitter. In D. Taras a R. Davis (eds.), *Power Shift? Political Leadership and Social Media*. New York: Routledge. 97–111.

- Bobba, G., 2018. Social Media Populism: Features and „likeability“ of Lega Nord Communication on Facebook. *European Political Science*. <https://doi.org/10.1057/s41304-017-0141-8>.
- Boschmans K., a kol., 2021. One Year of SME and Entrepreneurship Policy Responses to COVID-19: Lessons Learned to “Build Back Better”. *OECD*, 8. dubna [online]. Dostupné na: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/one-year-of-sme-and-entrepreneurship-policy-responses-to-covid-19-lessons-learned-to-build-back-better-9a230220/>
- Bracciale, R., a A. Martella, 2017. Define the Populist Political Communication Style: The Case of Italian Political Leaders on Twitter. *Information, Communication & Society* 20 (9), 1310–1329.
- Burns, J., 2016. Technology to Improve Social and Emotional Learning. *Michigan State University*, 8. dubna [online]. Dostupné na: <https://education.msu.edu/green-and-write/2016/technology-to-improve-social-and-emotional-learning/>
- Businessinfo, 2021. Online nakupování: Češi výjimkou, vracejí se do kamenných obchodů? 17. června [online]. Dostupné na: <https://www.businessinfo.cz/clanky/online-nakupovani-cesi-vyjimkou-vraceji-se-do-kamennych-obchodu/>
- Buyuk, H.F., 2020. Turkey’s Plans for Hagia Sophia Strain Greek Relations. *Balkan Insight*, 17. června [online]. Dostupné na: <https://balkaninsight.com/2020/06/17/turkeys-plans-for-hagia-sophia-strain-greek-relations/>
- Cabada, L., 2018. Příliš mnoho regionálních organizací? Perspektivy středoevropské spolupráce. In L. Tungul (ed.), *Pravicová řešení politických výzev pro rok 2019*, Praha: TOPAZ. 99-106.
- Cabada, L., 2019. Ein Europa oder mehrere? Ostmitteleuropa auf der Suche nach den (europäischen) Werten. In P. Nitschke (ed.), *Gemeinsame Werte in Europa? Stärken und Schwächen im normativen Selbstverständnis der Europäischen Integration*. Baden-Baden: Nomos Verlag. 29-50.
- Cabada, L., 2021. Nativist and Anti-Liberal Narratives in Conservative Populist Agenda in Central Europe. *Teorija in praksa* 58 (2), 284-304.
- Cabada, L., a Š. Waisová a kol., 2018. *Bezpečnostní, zahraniční a evropská politika Visegrádské skupiny*. Praha: Togga.
- Climate Action Tracker, 2021. China Country Summary. [online]. Dostupné na: <https://climateactiontracker.org/countries/china/>.

Council of the EU, 2020a. Belarus: Declaration by the High Representative on Behalf of the European Union on the So-Called „Inauguration“ of Aleksandr Lukashenko. Press Release, 24. září [online]. Dostupné na: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/09/24/belarus-declaration-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-european-union-on-the-so-called-inauguration-of-aleksandr-lukashenko/>.

Council of the EU, 2020b. Belarus: EU Imposes Third Round of Sanctions over Ongoing Repression. Press Release, 17. prosince [online]. Dostupné na: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/12/17/belarus-eu-imposes-third-round-of-sanctions-over-ongoing-repression/>.

Council of the EU, 2021. Global Human Rights Sanctions Regime: EU Sanctions Four People Responsible for Serious Human Rights Violations in Russia. Press Release, 2. března [online]. Dostupné na: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/03/02/global-human-rights-sanctions-regime-eu-sanctions-four-people-responsible-for-serious-human-rights-violations-in-russia/>

České noviny, 2020. IZRAEL: SAE a Izrael se dohodly na normalizaci vztahů. 14. srpna [online]. Dostupné na: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/sae-a-izrael-se-dohodly-na-normalizaci-vztahu/1921626>

České noviny, 2021. Lídři EU chtějí posílit vazby s Tureckem, sankce nechali v záloze, 25. března [online]. Dostupné na: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/lidri-eu-chteji-posilit-vazby-s-tureckem-sankce-nechali-v-zaloze/2013558>

Daily Sabah, 2020, Hagia Sophia Decision Does Not Concern Greece, Erdoğan Says. 9. června [online]. Dostupné na: <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/hagia-sophia-decision-does-not-concern-greece-erdogan-says>

De Vet, M., a kol., 2021. Impacts of the COVID-19 Pandemic on EU Industries. European Parliament, *Luxembourg: ITRE Committee*, [online]. Dostupné na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662903/IPOL_STU\(2021\)6_62903_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662903/IPOL_STU(2021)6_62903_EN.pdf)

Dennison, S., 2021. After the Pandemic, the EU Must Prove Its Worth. *Foreign Policy*, 9. června, [online]. Dostupné na: <https://foreignpolicy.com/2021/06/09/pandemic-european-union-global-power-revival/>

Deo, A., 2019. The Belt and Road Forum: Two Years on. *ORF*, 24. dubna [online]. Dostupné na: <https://www.orfonline.org/expert-speak/the-belt-and-road-forum-two-years-on-50185/>

Heydarian, R.J., 2021. Quad Summit Next Step towards Asian NATO. *Asia Times* [online]. Dostupné na: <https://asiatimes.com/2021/03/quad-summit-next-step-towards-an-asian-nato/>

Deržavna služba, 2021. Čyselnist' naselenja (za ocinkoju) na 1 červnja 2021 roku ta seredna čyselnist' u sični-travni 2021 roku. [online]. Dostupné na: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/news/op_popul.asp

Echo24, 2021. Deklarace o budoucnosti Evropy. 7. července [online]. Dostupné na: <https://echo24.cz/a/SWaxw/deklarace-o-budoucnosti-evropy>.

Eckstein, H., 1966. *Division and Coherence in Democracies: A Study of Norway*. Princeton: Princeton University Press.

Economist, 2021. A Hybrid New World, červenec.

Elsner, R., 2019. Orthodox Church of Ukraine: Challenges and Risks of a New Beginning. In S. Aris, a kol. (eds.), *Russian Analytical Digest, 231: Orthodox Church*, [online]. Dostupné na: <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD231.pdf>

Erkul, N., 2021. Turkey's Gas Imports from Iran See Sharp Fall in 2020. *AA Energy*. 26. února [online]. Dostupné na: <https://www.aa.com.tr/en/energy/energy-diplomacy/turkeys-gas-imports-from-iran-see-sharp-fall-in-2020/31999>

Ernst, N., a kol., 2017. Extreme Parties and Populism: An Analysis of Facebook and Twitter Across Six Countries. *Information, Communication & Society* 20 (9), 1347–1364.

Ernst, N., a kol., 2019. Populists Prefer Social Media over Talk Shows: An Analysis of Populist Messages and Stylistic Elements Across Six Countries. *Social Media + Society* 5 (1), 1–14.

Esser, F., A. Stępińska a D.N. Hopmann, 2017. Populism and the Media: Cross-National Findings and Perspectives. In T. Aalberg a kol. (eds.), *Populist Political Communication in Europe*. New York: Routledge. 367–380.

Euractiv, 2021. Montenegro starts paying off \$1 billion Chinese road loan. 22. července [online]. Dostupné na: <https://www.euractiv.com/section/china/news/montenegro-starts-paying-off-1-billion-chinese-road-loan/>

Euronews, 2021. “A Predictable Mistake”: MEPs Slam Borrell over Moscow Trip. *Euronews*, 9. února [online]. Dostupné na: <https://www.euronews.com/2021/02/09/a-predictable-mistake-meps-slam-borrell-over-moscow-trip>.

European Centre for Disease Prevention and Control, 2021. COVID-19 Situation Update for the EU/EEA. 21. června [online]. Dostupné na: <https://www.ecdc.europa.eu/en/cases-2019-ncov-eueea>

European Commission, n.d. State Aid Rules and Coronavirus. [online]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/competition-policy/state-aid/coronavirus_en

European Commission, 2016. Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council. Elements for a New EU Strategy on China. 22. června [online]. Dostupné na: https://eeas.europa.eu/archives/docs/china/docs/joint_communication_to_the_european_parliament_and_the_council_-_elements_for_a_new_eu_strategy_on_china.pdf.

European Commission, 2019. Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council. EU-China – A Strategic Outlook. 12. března [online]. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52019JC0005>.

European Commission, 2020a. EU Foreign Investment Screening Mechanism Becomes Fully Operational. Press Release, 9. října [online]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1867.

European Commission, 2020b. Key Elements of the EU-China Comprehensive Agreement on Investment. Press Release. 30. prosince [online]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_2542

European Commission, 2021a. Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council on EU-Russia Relations – Push Back, Constrain and Engage. 16. června [online]. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/joint-communication-eu-russia-relations.pdf>.

European Commission, 2021b. State Aid Actions. [online]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/jobs-and-economy-during-coronavirus-pandemic/state-aid-cases_en

European Council, 2021. European Council Conclusions on Belarus. 24. května [online]. Dostupné na: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/05/24/european-council-conclusions-on-belarus-24-may-2021/>.

European External Action Service, 2020. Belarus: Joint Statement by High Representative/Vice-President Josep Borrell and Neighbourhood and Enlargement Commissioner Olivér Várhelyi on the Presidential elections. 10. srpna [online]. Dostupné na: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/83935/belarus-joint-statement-high-representativevice-president-josep-borrell-and-neighbourhood-and_en.

Eurostat, 2021a. Government Finance Statistics. 21. dubna [online]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_finance_statistics

Eurostat, 2021. Real GDP Growth Rate – Volume. [online]. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00115/default/table?lang=en>

- Farrell, D., 2001. *Electoral Systems. A Comparative Introduction*. Basingstoke, New York: Palgrave.
- Fabbrini, S., 2014. The European Union and the Libyan crisis. *International Politics* 51 (2), 177–195.
- Filip, J., 2004. Volební systém pro Poslaneckou sněmovnu a nález Ústavního soudu č. 64/2001 Sb. In M. Novák a T. Lebeda, a kol., *Volební a stranické systémy: ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Financial Times, 2021. Creative Destruction Is the Silver Lining of the Covid-19 Crisis. [online]. Dostupné na: <https://www.ft.com/content/91ecc4b6-4baa-4b6f-b86b-15cecf0401fe>
- Furedi, F., 2017. *Populism and the European Culture Wars*. Routledge.
- Gallop, P., I. Ciuta, a W. Wang, 2020. Chinese-Built Coal Projects in Europe. *CEE Bankwatch Network*, 14. září [online]. Dostupné na: <https://bankwatch.org/wp-content/uploads/2020/09/china-projects-briefing-Sept-2020.pdf>.
- Gardner, T., 2020. U.S. Greenhouse Gas Emissions Dip, Trump Policies Put Future Cuts in Doubt: Study.” *Reuters*, 7. ledna [online]. Dostupné na: <https://www.reuters.com/article/us-usa-emissions/u-s-greenhouse-gas-emissions-dip-trump-policies-put-future-cuts-in-doubt-study-idUSKBN1Z616Y>
- Gökner, E., 2019. Conspiracy Theory in Turkey: Politics and Protest in the Age of ‘Post-Truth’ by Julian de Medeiros. *The Middle East Journal*, 73(2), 336-337.
- Gordon, Y., a D. Komissarov, 2020. *Antonov's Heavy Transports: From the An-22 to An-225, 1965 to the Present*. Shiffer Publishing.
- Gumrukcu, T., a R. Maltezou, 2021. Turkey, Greece to Resume Talks over Mediterranean Sea Dispute. *Offshore Digital*, 12. ledna [online]. Dostupné na: <https://www.oedigital.com/news/484448-turkey-greece-to-resume-talks-over-mediterranean-sea-dispute>
- Hanley, S., a A. Sikk, 2016. Economy, Corruption or Floating Voters? Explaining the Breakthroughs of Anti-establishment Reform Parties in Eastern Europe. *Party Politics* 28 (2), 119–143.
- Haughton, T., a K. Deegan-Krause, 2015. Hurricane Season: System of Instability in Central and East European Party Politics. *East European Politics and Societies* 29 (1), 61–80.
- Haydon, D., a N. Kumar, 2020. Industries Most and Least Impacted by COVID-19 from a Probability of Default Perspective. *S&P Global Market Intelligence*, 21. září [online]. Dostupné na: <https://www.spglobal.com/marketintelligence/en/news-insights/blog/industries-most-and-least-impacted-by-covid19-from-a-probability-of-default-perspective-september-2020-update>

- Heracleitos, A., 2011. The Essence of the Greek-Turkish Rivalry: National Narrative and Identity. GreeSE Paper No.51, Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe. [online]. Dostupné na: <https://eprints.lse.ac.uk/45693/1/GreeSE%20No51.pdf>
- Hesová, Z., 2021. Three Types of Culture Wars and the Populist Strategies in Central Europe. *Politologický časopis / Czech Journal of Political Science* 28 (2), 130-150.
- Houser, T., a H. Pitt, 2020. Preliminary US Emissions Estimates for 2019. *Rhodium Group*, 7. ledna [online]. Dostupné na: <https://rhg.com/research/preliminary-us-emissions-2019/>
- Chadwick, A., 2017. *The Hybrid Media System: Politics and Power*. New York: Oxford University Press.
- Charvát, J., 2010. Proporcionalita volebních výsledků: problémy, měření, vlivy. *Slovenská politologická revue* 10 (1): 2–38.
- Charvát, J., 2013. *Politika volebních reforem v České republice po roce 1989*. Praha: Grada.
- Charvát, J., a P. Maškarinec, 2019. Střední třída a proměny volebního chování. In: Tungul, L. a kol. *Střední třída na křižovatce*. Praha: TOPAZ, 56–67.
- Charvátová, D., J. Charvát a E. Niklesová, 2021. Populismus jako komunikační strategie: případová studie SPD. In *Politické diskurzy v Polsku a Česku po roce 1989*. (připraveno k publikaci)
- Charvátová, D., a E. Niklesová, 2020. SPD a tematizace migrace v období před volbami do Evropského parlamentu 2019: případová studie facebookových příspěvků a výstupů v TV předvolebních debatách. *Civilia: Odborná revue pro didaktiku společenských věd* 11 (2), 20–53.
- China Power, n.d. How Much Trade Transits the South China Sea? [online]. Dostupné na: <https://chinapower.csis.org/much-trade-transits-south-china-sea/>
- Ilyushina, M., 2021. Russia Blocks Flights As West's Standoff with Belarus over Diverted Plane Hits International Air Travel." *CBS News*, 27. května [online]. Dostupné na: <https://www.cbsnews.com/news/russia-belarus-blocks-flights-putin-backs-lukashenko-standoff-with-west/>
- IMF, 2021. World Economic Outlook Update. *World Economic Outlook*, leden [online]. Dostupné na: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/01/26/2021-world-economic->
- iRozhlas, 2020. Erdogan vyslal vojenskou pomoc do Libye, turecké jednotky podpoří vládu v Tripolisu, 5. ledna [online]. Dostupné na: https://www.irozhlaz.cz/zpravy-svet/libye-valka-turecko-pomoc-armada_2001052113_jak
- Jacobs, K., a N. Spierings, 2016. *Social Media, Parties, and Political Inequalities*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Jacobs, K., a N. Spierings, 2019. A Populist Paradise?: Examining Populists Twitter Adoption and Use. *Information, Communication & Society* 22 (12), 1681–1696.
- Kauffman, Ch., 2017. China Provides Boost to An-178 Program with Fifty-Unit Order. *Cargofacts.com*, 27. června [online]. Dostupné na: <https://cargofacts.com/allposts/aircraft/china-provides-boost-to-an-178-program-with-fifty-unit-order/>
- Kliman, D., a kol., 2019. Grading China's Belt and Road. *CNAS*, 8. dubna [online]. Dostupné na: <https://www.cnas.org/publications/reports/beltandroad>
- Klíma, M., 2000. Poměrný „nepoměrný“ volební systém po novelizaci zákona o volbách do Parlamentu ČR. *Politologický časopis* 7 (4): 334–361.
- Klinger, U., a J. Svensson, 2015. The Emergence of Network Media Logic in Political Communication: A Theoretical Approach. *New Media & Society* 17 (8), 1241–57.
- KPMG, n.d. Government Stimulus Tracker. [online]. Dostupné na: <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2020/04/government-response-global-landscape.html>
- Kriesi, H. 2014. The Populist Challenge. *Western European Politics* 37 (2), 717–736.
- Kubát, M., 2016. Úvod do studia populismu. In M. Kubát, M. Mejstřík a J. Kocian (eds.), *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum. 12–23.
- Kratz, A., a kol., 2020. Chinese FDI in Europe: 2019 Update. *MERCIS*, dubna [online]. Dostupné na: <https://merics.org/en/report/chinese-fdi-europe-2019-update>.
- Kubát, M., 2001. Poslanecká sněmovna versus Ústavní soud: několik poznámek na okraj nálezu Ústavního soudu ve věci volební reformy. *Revue Proglas* 2/2001.
- Kucukgocmen, A., 2021, Turkey Emerges from COVID-19-Hit 2020 with 1.8% Economic Growth. *Reuters*, 1. března [online]. Dostupné na: <https://www.reuters.com/article/us-turkey-economy-gdp-idUSKCN2AT1UE>
- Kuczyński, G., 2019. Apparent Revolution – Presidential Elections in Ukraine. *The Warsaw Institute Review*, 5. července [online]. Dostupné na: <https://warsawinstitute.org/apparent-revolution-presidential-elections-ukraine/>
- Kučma, L, 2004. *Ukrajina – ne Rosija*. Vremja, Moskva.
- Kuzio, T., 2021. China–Ukraine–US and the Tug of War for a Ukrainian Crown Jewel. *RUSI.org*, 16. června [online]. Dostupné na: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/china-ukraine-us-and-tug-war-ukrainian-crown-jewel>

- Lal, R., a R. Rajagopalan, 2004. U.S. – India Strategic Dialogue. *RAND* [online]. Dostupné na: https://www.rand.org/pubs/conf_proceedings/CF201.html
- Laruelle, M., 2015. *The „Russian World“. Russia's Soft Power and Geopolitical Imagination*. Washington: Center on Global Interests.
- Lebeda, T., 2004a. Volební reforma v ČR: Zmařený pokus z let 1998–2002. In M. Novák a T. Lebeda a kol., *Volební a stranické systémy: ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. 347–364.
- Lebeda, T., 2004b. Konečná podoba volebního systému pro Poslaneckou sněmovnu. Otázkou nad vynucenou úpravou z roku 2002. In M. Novák a T. Lebeda a kol., *Volební a stranické systémy: ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. 231–249.
- Lebeda, T., 2008. *Volební systémy poměrného zastoupení: Mechanismy, proporcionalita a politické konsekvence*. Praha: Karolinum.
- Lewis, C., 2020. Study: COVID-19 Pandemic Widens Exercise Gap between Younger Schoolchildren and Adolescents. *Keck School of Medicine of USC*, 14. října [online]. Dostupné na: <https://keck.usc.edu/study-covid-19-pandemic-widens-exercise-gap-between-younger-schoolchildren-and-adolescents/>
- Lijphart, A., 1999. *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven: Yale University Press.
- Lipiński, A., a A. Stępińska, 2019. Polish Right-Wing Populisms in the Era of Social Media. *Problems of Post-Communism* 66 (1), 71–82.
- Lovec, M., K. Kočí, a Z. Šabić, 2021. The Stigmatisation of Central Europe via (Failed) Socialisation Narrative. *Journal of International Relations and Development*, <https://doi.org/10.1057/s41268-021-00229-9>.
- Mações, B., 2021. “Surprise! The EU Knows How to Handle China.” *Politico.eu*, 22. června [online]. Dostupné na: <https://www.politico.eu/article/eu-china-strategy-geopolitics/>.
- Maini, T.S., 2016. Indo-Pacific Economic Corridor: Opportunities and Challenges. *East Asia Research Programme*. [online]. Dostupné na: <http://earp.in/en/indo-pacific-economic-corridor-opportunities-and-challenges/>
- Mal, 2021. Ne kulturní revoluci a novému člověku. Deklarace evropských stran žádá zásadní reformu EU. *Echo24*, 5. července [online]. Dostupné na: <https://echo24.cz/a/STai2/ne-kulturni-revoluci-a-novemu-cloveku-deklarace-evropskych-stran-zada-zasadni-reformu-eu>

- Maškarinec, P., a P. Bláha, 2014. For Whom the Bell Tolls: Grievance Theory and the Rise of New Political Parties in the 2010 and 2013 Czech Parliamentary Elections. *Sociológia – Slovak Sociological Review* 46 (6), 706–731.
- Matišák, A., 2021. Vzniká v Strednej Európe mestský Visegrád? *Pravda*, 6. června [online]. Dostupné na: <https://spravy.pravda.sk/svet/clanok/590375-vznika-v-strednej-europe-mestsky-visegrad/>
- Mazzoleni, G. 2014. Mediatization and Politics Populism. In F. Esser a J. Strömbäck (eds.), *Mediatization of Politics. Understanding the Transformation of Western Democracies*. London: Palgrave Macmillan. 42–56.
- Mazzoleni, G., a R. Bracciale, 2018. Socially Mediated Populism: The Communicative Strategies of Political Leaders on Facebook. *Palgrave Commun* 4 (1), 1–10.
- Medeiros, J., 2018. *Conspiracy Theory in Turkey. Politics and Protest in the Age of „Post-Truth“*. I.B.Taurus.
- MFČR, 2021. Makroekonomická predikce – duben 2021. 14. dubna [online]. Dostupné na: <https://www.mfcr.cz/cs/verejny-sektor/makroekonomika/makroekonomicka-predikce/2021/makroekonomicka-predikce-duben-2021-41494>
- Mil.in, 2020. „Antonov“ zapustyv vyrobnyctvo pjaty An-178. 4. června [online]. Dostupné na: <https://mil.in.ua/uk/news/antonov-zapustyv-vyrobnytstvo-p-yaty-an-178/>
- Moens, B., 2020. “Paris Will Block EU-China Deal, Says Trade Minister.” *Politico.eu*, 23. prosince [online]. Dostupné na: <https://www.politico.eu/article/paris-will-block-eu-china-deal-says-trade-minister/>.
- Moffitt, B., 2018. Populism 2.0: Social Media and the False Allure of „Unmediated“ Representation. In G. Fitzi, (ed.) *Populism and the Crisis of Democracy*. London: Routledge. 30–46.
- Moffitt, B., 2016. *The Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation*. Stanford: Stanford University Press.
- Mudde, C. 2004. The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition* 39 (4), 542–563.
- Mudde, C. 2007. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MZV, 2021. Souhrnná teritoriální informace: Ukrajina. 11. června [online]. Dostupné na: <http://publiccontent.sinpro.cz/PublicFiles/2021/06/11/ukrajina-souhrnna-teritorialni-informace-2021-115128404.pdf>

Nález č. 64/2001 Sb. Nález Ústavního soudu ze dne 24. ledna 2001 ve věci návrhů na zrušení § 27 věty první, § 31 odst. 4, § 48 odst. 4, § 49 odst. 1 písm. b), c) a d) a odst. 3 písm. b), c) a d), § 50 odst. 1, 2 a 3, § 85 věty třetí a příloh č. 1 a 2 zákona č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Nález č. 49/2021 Sb. Nález Ústavního soudu ze dne 2. února 2021 sp. zn. Pl. ÚS 44/17 ve věci návrhu na zrušení některých ustanovení zákona č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Natoaktual, 2020. 10 milionů ochranných masek naráz. Němci povolali největší letoun světa. 28. dubna [online]. Dostupné na: https://www.natoaktual.cz/zpravy/nato-antonov-mrija-ruslan-salis-koronavirus-covid-masky-antonov.A200428_113605_na_zpravy_m00

Neset, S., a kol., 2021. Turkey as a Regional Security Actor in the Black Sea, the Mediterranean, and the Levant Region, *CMIR Report*, červen [online]. Dostupné na: <https://www.cmi.no/publications/7820-turkey-as-a-regional-security-actor-in-the-black-sea-the-mediterranean-and-the-levant-region>

Novák, M., a T. Lebeda a kol., 2004. *Volební a stranické systémy: ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

OECD, 2021. No Ordinary Recovery Navigating The Transition. *Economic Outlook*, květen [online]. Dostupné na: <https://www.oecd.org/economic-outlook/>

Pillsbury, M., 2019. *Stoletý maraton. Tajná čínská strategie jak vystřídat Ameriku v roli globální supervelmoci a nastolit čínský světový řád*. Praha: Rybka Publishers.

Planes, 2019. Antonov zastavil vývoj letadla An-132D. 30. dubna [online]. Dostupné na: <https://www.planes.cz/cs/article/203247/antonov-zastavil-vyvoj-letadla-an-132d>

Planes, 2021. Ukrajina znárodní výrobce motorů Motor Sič. 13. března [online]. Dostupné na: <https://www.planes.cz/cs/article/205333/ukrajina-znarodni-vyrobce-motoru-motor-sic>

Plevák, O., 2021. Zdeněk Hřib: Zelené a digitální cíle EU nejsou komplikace, ale příležitost. *EURACTIV.cz*, 27. května [online]. Dostupné na: https://euractiv.cz/section/evropske-finance/interview/zdenek-hrib-zelene-a-digitalni-cile-eu-nejsou-komplikace-ale-prilezitost/?utm_source=traqli&utm_medium=email&utm_campaign=8689&tqid=nq_5dXs4XIMB.XpMXtUw8_mKud6Ci3npMOB5AON.

Porošenko, 2018. Ukrajinska armija – ce armija myru. Vystup Porošenka na paradi do Dňa Nezalezhnosti. *TSN*, 24. srpna [online]. Dostupné na: <https://tsn.ua/ukrayina/ukrayinska-armiya-ce-armiya-miru-vistup-poroshenka-na-paradi-do-dnya-nezalezhnosti-1206318.html>

- Postill, J., 2018. Populism and Social Media: A Global Perspective. *Media, Culture & Society* 40 (5), 754–765.
- Powell, G. B., 2000. *Elections as Instruments of Democracy: Majoritarian and Proportional Visions*. New Haven: Yale University Press.
- Prins, G., a kol., 2010. A New Direction for Climate Policy after the Crash of 2009. *The Hartwell Paper*, květen [online]. Dostupné na: http://sciencepolicy.colorado.edu/admin/publication_files/resource-2821-2010.15.pdf
- Putin, 2021a. Rusové a Ukrajinci jsou jeden národ, Kyjev je ale nepřítel, prohlásil Putin. *Novinky.cz*, 30. června [online]. Dostupné na: <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/clanek/rusove-a-ukrajinci-jsou-jeden-narod-kyjev-je-ale-nepritel-prohlasil-putin-40364983>
- Putin, 2021b. Staťja Vladimira Putina „Ob istoričeskom jedinstve russkich i ukraincev“. 12. července [online]. Dostupné na: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181>
- Rau, Z., 2020. Post on Twitter.com. 22. prosince, <https://twitter.com/RauZbigniew/status/1341454786747641859?s=20>.
- Rettman, A., 2021. Russia Threatens to Cut Ukraine Gas over Donbas War, *EU Observer*, 7. června [online]. Dostupné na: <https://euobserver.com/world/152059>
- Riker, W. H., 1986. *The Art of Political Manipulation*. New Haven: Yale University Press.
- Rohac, D., 2020. How Green Will Europe's Recovery Be? Practical and Geopolitical Considerations for US Policymakers. *Statement before the House Committee on Foreign Affairs Subcommittee on Europe, Eurasia, Energy, and the Environment on Green Recovery Plans for the COVID-19 Crisis*. 23. září [online]. Dostupné na <https://docs.house.gov/meetings/FA/FA14/20200923/111050/HHRG-116-FA14-Wstate-RohacD-20200923.pdf>
- Roloff, R., 2020. COVID-19 and No One's World: What Impact for the European Union? *Connections* 19 (2), 25-37.
- Romancov, M., 2019. Pokus o inventuru české zahraniční politiky. In P. Hlaváček (ed.), *Nesamozřejmý národ. Reflexe českého třicetiletí 1989 – 2019*. Praha: Academia.
- Russian Aviation Insider, 2018. Russia Curtails Production of the Antonov An-148 Regional Jet. 24. října [online]. Dostupné na: <http://www.rusaviainsider.com/russia-curtails-production-antonov-148-regional-jet/>
- Saran, S., 2018. The Collision of These 3 Geographies Is Creating a New World order. *WEF*, [online]. Dostupné na: <https://www.weforum.org/agenda/2018/11/eurasia-indo-pacific-arctic-new-world-order/>

- Sartori, G., 1968. Political Development and Political Engineering. In J.D. Montgomery a A.O. Hirschman (eds.), *Public Policy: Volume XVII*. Cambridge: Harvard University Press. 261–298.
- Senát, 2021. Setkání odborníků v Senátu Parlamentu ČR nad nálezem Ústavního soudu k zákonu o volbách do Parlamentu ČR, 16. února [online]. Dostupné na: <https://www.senat.cz/informace/galerie/videogalerie/video.php?id=791>.
- Sethurupan, N., 2020. 10 countries are falling into China's debt trap. *Norway News*, 4. května [online]. Dostupné na: <https://www.norwaynews.com/10-countries-are-falling-into-chinas-debt-trap/>
- Sheets, P., L. Bos a H.G. Boomgaarden, 2015. Media Cues and Citizen Support for Right-Wings Populist Parties. *International Journal of Public Opinion Research* 28 (3), 307–330.
- Schmidt, S.C.E., 2020. Physical Activity and Screen Time of Children and Adolescents before and During the COVID-19 Lockdown in Germany: A Natural Experiment. *Sci Rep* 10 (21780), <https://doi.org/10.1038/s41598-020-78438-4>
- Schmuck, D., a M. Hameleers, 2020. Closer to the People: A Comparative Content Analysis of Populist Communication on Social Networking Sites in Pre- and Post-Election Periods. *Information, Communication & Society* 23 (10), 1531–1548.
- Schulz, A., 2019. Where Populist Citizens Get News: An Investigation of News Audience Polarization Along Populist Attitudes in 11 Countries. *Communication Monographs* 86 (1), 88–111.
- Socis, 2019. Pres-reliz za rezul'tatamy sociolohičnoho doslidžeňja „Ukrajina naperedodni prezydentskykh vyboriv 2019“. leden [online]. Dostupné na: <http://socis.kiev.ua/ua/2019-01/>
- Söderbaum, F., K. Spandler a A. Pacciardi, 2021. *Contestations of the Liberal International Order. A Populist Script of Regional Cooperation*. Cambridge University Press.
- Somanas, A., 2020. 10 Business Sectors Boosted by Coronavirus Concerns. *Financial Management*, 3. dubna [online]. Dostupné na: <https://www.fm-magazine.com/news/2020/apr/business-sectors-boosted-by-coronavirus-concerns.html>
- Strupczewski, J., a M. Strauss, 2021. Franco-German Call for Russia Summit Meets EU Resistance. *Reuters*, 24. června [online]. Dostupné na: <https://www.reuters.com/world/europe/after-negative-spiral-eu-seeks-new-russia-strategy-2021-06-24/>
- Sundaraman, S., 2017. Indo-Pacific Economic Corridor a Vision in Progress. *ORF*, 10. února [online]. Dostupné na: https://www.orfonline.org/research/indo-pacific-economic-corridor-a-vision-in-progress/#_ftn2

Süddeutsche Zeitung, 2017. Wir Europäer müssen unser Schicksal in unsere eigene Hand nehmen. 28. května [online]. Dostupné na: <https://www.sueddeutsche.de/politik/g-krise-wir-europaeer-muessen-unser-schicksal-in-unsere-eigene-hand-nehmen-1.3524718>

Szczepański, M., 2020. Single Market and the Pandemic: Impacts, EU Action and Recovery. *European Parliamentary Research Service* [online]. Dostupné na: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651974/EPRS_BRI\(2020\)65_1974_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651974/EPRS_BRI(2020)65_1974_EN.pdf)

Štěpánek, P., 2012. Severní Kypr: zpátky na start? *Ústav mezinárodních vztahů Praha*, 25. dubna [online]. Dostupné na: <https://www.iir.cz/severni-kypr-zpatky-na-start>

Štěpánek, V., 2019. Dusno ve Středozemním moři. Turecko a Libye chtějí být sousedé, kolem Řeků by se utáhly „kleště“. *lidovky.cz*, 11. prosince [online]. Dostupné na: https://www.lidovky.cz/svet/dohoda-mez-tureckem-a-libyi-o-namorni-hranici-zvysuje-napeti-ohrozeno-se-citi-recko.A191210_200950_ln_zahranici_vag

Taggart, P. 2004. Populism and Representative Politics in Contemporary Europe. *Journal of Political Ideologies* 9 (3), 269–288.

Tungul, L., ed., 2021. *Zelená dohoda pro Evropu a střední třída*. Praha: TOPAZ.

Ukrinform, 2021a. Ukraine Expects to Receive 7.7M Doses of Vaccine in July – Chief State Sanitary Doctor. 23. června [online]. Dostupné na: <https://www.ukrinform.net/rubric-society/3269368-ukraine-expects-to-receive-77m-doses-of-vaccine-in-july-chief-state-sanitary-doctor.html>

Ukrinform, 2021b. Antonov to Assemble Modified Ukrainian Aircraft in Canada. 26. července [online]. Dostupné na: <https://www.ukrinform.net/rubric-defense/3286943-antonov-to-assemble-modified-ukrainian-aircraft-in-canada.html>

Ústava České republiky. Ústavní zákon č. 1/1993 Sb. ze dne 16. prosince 1992.

Úšela, J., 2021. Češi mají jen přibližně čtyřicet AI firem, řada jich je ale na světové špičce. Řeší etiku i hledání únosců. *Hospodářské noviny*, 15. května [online]. Dostupné na: <https://archiv.ihned.cz/c1-66571230-cesi-moc-ai-firem-nemaji-i-tak-patri-ke-spickam-oboru>

Van Middelaar, L., 2019. *Alarums and Excursions: Improvising Politics on the European Stage*. Agenda Publishing.

Vizoso, J.C., a kol., 2021. A Euro-Mediterranean Green Deal? Towards a Green Economy in the Southern Mediterranean. *Euromesco Policy Study* 18 [online]. Dostupné na: <https://www.euromesco.net/wp-content/uploads/2021/03/A-Euro-Mediterranean-Green-Deal-Towards-a-Green-Economy-in-the-Southern-Mediterranean-2.pdf>

Von der Leyen, U., 2019. Speech by President-Elect von der Leyen in the European Parliament Plenary on the Occasion of the Presentation of her College of Commissioners and Their Programme. 27. listopadu [online]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_19_6408

Venckunas, V., 2021. Spaceport, Airliner, Putin's Plane: Past Ideas for Second An-225 Mriya. *Aerotime Hub*, 4. února [online]. Dostupné na: <https://www.aerotime.aero/27163-past-ideas-for-the-second-An-225-Mriya>

Vries, C. E. de, a S.B. Hobolt, 2020. Challenger Parties and Populism. *LSE Public Policy Review* 1 (1), 1–8.

Walsch, C., 2018. An East West Divide in the European Union? The Visegrad Four States in Search of the Historical Self in National Discourses on European Integration. *Politics in Central Europe* 14 (2): 181–191.

White House, n.d. Quad Leaders' Joint Statement: „The Spirit of the Quad”. [online]. Dostupné na: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/03/12/quad-leaders-joint-statement-the-spirit-of-the-quad/>

World Bank, 2021. Ukraine. Overview. [online]. Dostupné na: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/overview#1>

World Bank in Turkey, 2021. Overview. 6. dubna [online]. Dostupné na: <https://www.worldbank.org/en/country/turkey/overview>

Worldometer, 2021. Covid -19 Corona Virus Pandemic. 17. června [online]. Dostupné na: https://www.worldometers.info/coronavirus/?utm_campaign=homeAdvegas1?%22

Xinhua, 2017. „Belt and Road“ incorporated into CPC Constitution. 24. října [online]. Dostupné na: http://www.xinhuanet.com/english/2017-10/24/c_136702025.htm

Zákon č. 247/1995 Sb. Zákon ze dne 27. září 1995 o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů.

Zemplinerová, A., 2010. The Community State Aid Action Plan and the Challenge of Developing an Optimal Enforcement System. In I. Lianos a I. Kokkoris (eds.), *The Reform of EC Competition Law: New Challenges*, Kluwer Law International BV. 521-535

Zichová, K., 2020. Primátoři V4 lobbují v Bruselu za peníze z fondu obnovy. Má aliance metropolí šanci na úspěch? *EURACTIV.cz*, 3. srpna [online]. Dostupné na: <https://euractiv.cz/section/politika/news/primatori-v4-lobbuji-v-bruselu-za-penize-z-fondu-obnovy-ma-aliance-metropoli-sanci-na-uspech/>

TOPAZ
Opletalova 1603/57
11000 Praha 1
Phone: +420 725 001 312
+420 255 790 915
www.top-az.eu

